

NÉPNEVELŐK KÖNYVTÁRA. 6. FÜZET.

A NÉPNEVELŐK BUDAPESTI EGYESÜLETÉNEK TULAJDONA.

Szerkeszti: PERES SÁNDOR.

II. ÉVFOLYAM. 2. FÜZET.

<A BESZÉD-
ÉS
ÉRTELEMGYAKORLATOKRÓL.
VEZÉRKÖNYV GYANÁNT. >

AZ ÉRTEKEZÉST, MELY E MŰ ALAPJÁUL SZOLGÁLT, A NÉPNEVELŐK BUDAPESTI
EGYESÜLETE 50 FRT PÁLYADÍJVAL TŰNTETTE KI.

IRTA

PERES SÁNDOR.

HARMADIK, JAVÍTOTT KIADÁS.

BUDAPEST, 1900.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)

CS. ÉS KIR. ÜDVARI KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

44023

A beszéd- és értelemgyakorlatok magyar irodalmának áttekintése.

Hazánkban az önálló szemléleti oktatást rendszeres foglalkozásként a kisdedovó intézetek kezdték és honosították meg *Wilderspin-Wertheimer*, *Chimani* és *Wirth* műveinek nyomán (Ueber die frühzeitige Erziehung der Kinder. Bécs, 1828. — Leitfaden für Lehrer der Kleinkinderbewahr-Anstalten. Bécs, 1838. — Ueber Kleinkinderbewahr-Anstalten. Augsburg, 1838.) Ezeknek s *Pestalozzinak*, különösen pedig *Diesterweg* művének a „Der Unterricht der Kleinkinder-Schule“-nek (megjelent 1827-ben) hatása alatt vitté be *Wargha* István a beszéd- és értelemgyakorlatokat a kisdedovó-intézetekbe 1837-ben. *Wargha* István 1843-ban irt „Terv a kisdedovó intézetek terjesztése iránt a két magyar hazában“ című munkájában melegen ajánlja az értelem-fejlesztést, melynek „szemre vagy egyéb érzékre hatónak kell lenni, egyszersmind olyannak, mely a gyermeket mulattatva szüntelen kedves foglalatosságba merítse s ez által a henyelésnek egy pillanatil sem engedvén időt, a munkásságot mellözhetetlen szükséggé, másod természetévé tegye.“ Az értelem-fejlesztésre eszközökül képeket, állat-mintákat, növényeket, ásvány-gyűjteményt, ipari eszközök mintáit, történeti- és földrajzi képeket s a tanító rajzait alkalmazza. Az anyagot nem sorolja el.

Wargha István tanítványa: *Karády* Ignác 1848-ban megjelent könyvében, az „Elemi nevelés“-ben az értelemfejlesztés anyagát jórészt elsorolja. Előbb az emberi testet ismerteti, aztán természetrajzi tárgyakat ismerteti, majd a mértan és földrajz elemeit veszi sorra. A számtant, a hangoktatást, az időszakok ismeretét, az erkölcsi mondásokat, verseket, énekeket és meséket is az értelemfejlesztés anyagába illeszti be. Abban, hogy minden tudományszaknak az elemeit fölveszi ennek a tanítástárgynak a keretébe, *Comeniust* utánozza; abban pedig, hogy az első anyag az emberi test, *Pestalozzi* követi.

Az 50-es években *Bátky* Károly a *Diesterweg* nyomain haladva ír vezérkönyvet a szemléleti oktatáshoz. Diesterweggel együtt

akarja, hogy a gyermek tanuljon meg szemlélni, vizsgálódni, helyesen beszélni, figyelni s szerezzen világos képzeteket és érlelődjék meg a rendszeres tanuláshoz. Az anyagot a gyermek környezetéből választja.

1853-ban *Hegedüs* László „Elemi oktatás beszéd, írás és olvasásban“ cz. munkájában, mely *Scherr* Tamás svájci pedagógust követi, a beszéd- és értelemgyakorlatokat az írva-olvasás szolgálá-
tába vonta.

Az 50-es években nevezte el *Ney* Ferencz az ovodai beszéd- és értelemgyakorlatokat „*társalgásnak*“, mely név az ovodákban ma is uralkodik.

Koller Károly 1855-ben „Tanító az elemi tanodában“ czimen adta ki dr. *Ottó* Emil munkáját, mely szerint a szemléltetés érzéki és erkölcsi; az érzéki szemléltetésben előbb a tárgyak helyét, anyagát, használatát, azután egyéb tulajdonságait véteti észre s végül ítéleteket alkotott és leírásokkal folyékony beszédre tanít; az erkölcsi szemléltetés az ember morális sajátságait az emberi cselekedetekre vonatkozó kérdésekkel és fejtegetésekkel akarja észrevétni.

A 60-as évekből ismerjük ezeket a munkákat:

Árvay József: Beszéd- és értelemgyakorlatok. (1862.)

Fellner László: Szemléltető. (1862.)

Kohányi Samu: Nyelv- és elmegyakorlatok. (1864.)

Pásztory Lipót: Utmutatás a szemléleti oktatáshoz. (1864.)

Nagy László: Vezérkönyv a beszéd- és értelemgyakorlatokhoz.

Veres László: Vezérlő a szemléleti oktatásra (1866.)

Veres a *Denzel* és *Wragge* nyomán indult. A beszéd- és értelemgyakorlatokkal alapját akarja vetni a reál-, a nyelvoktatásnak, az erkölcsi és vallási nevelésnek. Az iskolából indult ki, az anyagot a gyermek ismeretköréből vette s nem arra törekedett, hogy új képzeteket adjon, hanem arra, hogy a meglévő képzetek világosabbak legyenek. Az egész anyagot két koncentrikus körre osztotta.

Árvayn az *Ottó* hatása látszik. Anyagát így válogatja ki és rendezi: Tárgyak neve, csoportosítása, száma; mértékek. Egyes állatok leírása. A tárgyak leírása, szín és alak. Hatás, működési állapot, (súly, mozgás nyugvás, idő, időszámítás.) A növények ismertetése. Az ember leírása. A lélek (gondolkozás, képzelés, emlékezés, értelem, ész, lelkiismeret). 3 elbeszélés, 2 vers az erkölcsi nevelés kedvéért.

Fellner, *Kohányi*, *Pásztory* *Herrmann*t követik. A Calve- és az ezeket bővítő *Tempksy*-féle képekhez írnak társalgásokat az

iskoláról, házról, házi állatokról; a növényekről, mestéremberekéről, gazdálkodó eszközökről; kertről, határról, időjárásról, templomról. Pásztory közben-közben pár elbeszélést és verset is ad. A gyermekeket temérdek új ismeretekkel zaklatják mindhárman.

Nagy László „Vezérkönyv a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításában“ című munkáját, melyet *Grassmann* után írt, 1869-ben újra átdolgozta. Ez a munka évtizedeken át vezette ennek a tanítástárgynak a módszerét. Anyaga megfelelő, de elrendezése nem koncentrikus; az évszakokhoz nem alkalmazkodik s a tárgyak részeinek ismertetésébe nagyon elmerül. Anyagát a kedély nevelésére nem tudja felhasználni; az a néhány elbeszélés és vers, melyet e czélra fölvesz, meglehetősen silány. A szemléltetést nem domborítja ki erősen; az összehasonlítást sokszor mellőzi; a képzetek csoportosítására, beosztására nem gondol; átmenetet a rendszeres tanulásra száraz, képzeletet, kedélyességet, közügyességet mellőző eljárásával nem alköt; a lélektani, az erkölcsi képzeteket csak alig s ekkor is csak pár fejtegetésben érinti, világosabbá tenni tehát nem tudja.

Az én kis művemem kívül, mely 1887-ben jelent meg, még a következő munkák foglalkoznak a beszéd- és értelemgyakorlatokkal:

Szabó Endre: Első gyakorlatok az értelemfejlesztés köréből. 1870. A munka inkább ovodák, mint elemi iskolák számára készült. Nagy gondot fordít a fogalmakra, a meghatározásokra, a közügyesítésre, az „okos beszédre“. Annnyira „okos“, hogy a gyermekek szellemi látókörét meghaladja.

Juhai Antal: A gyermek első tanítója. 1890. — *Nagy* Lászlón semmit sem javít.

Molnár Mária: Kiskedovodai beszéd- és értelemgyakorlatok. 1894. — Könnyed, játszi, kisdedekhez mért, de anyaga nagyon hiányos, feldolgozása pedig a verseknek a társalgás alapjává tevésében túloz.

Dreiszigler Ferencz: Lakóhelyi ismeretek. 1897. — Anyaga: Egyik év: Az iskola (rendtartási anyag, iskolaszoba, tábla, könyv, a légy, az ősz); az otthon (lakóház, a lakók, ágy, kályha, szén, a tél, a kutya, macska, egér, tyúk); a község (templom, középületek, község, a község mint lakóhely, tavasz, mező, nyul, varju, gólya, a légy, erdő, tölgyfa, medve, ég és világ, ember). Másik év: Az iskola (előkészítő anyag, mint amott, asztal, szék, pad, kert, ősz); az otthon (család, ponty, rák, tápszerek, edények, ruházat, tél, ló, szamár, tehén, juh, disznó, kacsa, galamb); a község (a község lakói foglalkozás szerint, tavasz, pénz, hegy, fecske, pacsirta, róka, farkas,

burgonya, gabonaneműek). Több népmese, vers, dal; rajzoltatás. — Mint látni, anyaga nem sok; a kedély nevelésére nagy gondot fordít; a mesékkel, versekkel az erkölcsi képzeletet megérleli, a beszéd-képességet fejleszti. Fogyatozása az ismereti anyag csekély mennyisége s nem a gyermek érdeklődéséhez mért elrendezése; fogyatozása az is, hogy minden egységet egyformán dolgozott fel, akár új képzetet szereztet, akár nem, s hogy ismereti anyagának feldolgozása a kedélyességet, a képzeletet számüzi. Meséi, versei, dalai közép-kevéssé értékes is becsuszott. Ez a mű azonban fogyatozásai mellett is derék alkotás és sokat javít ennek a tanítástárgynak a módszerén.

Vezető szempontok.

A megszoktatás, a rendszeres tanulásra való előkészítés, a szemlélésre, vizsgálódásra vezetés, a testi, értelmi, kedélyi, erkölcsi nevelés és nyelvképzés a b.- és ért.-gyakorlatok célja. Az így kitűzött célból levezetjük e vezérkönyv irányelveit.

I. Több irányu levén a cél, a b.- és ért.-gyakorlat legyen sokoldalulag képző. Ez lesz, ha, a mint tesszük is, e disciplina anyagát a természet, ember és Isten, az oktatás e fő objektumai köréből vesszük; ha a leírások mellett elbeszéléseket is alkalmazunk; ha minden érzéket gyakorolunk, a gyermek minden tehetségére fejlesztőleg hatunk s ha a rajzolat, írást, olvasást, éneklést, testgyakorlat, számolást, nyelvtant, tehát a 2 alsó osztály minden tantárgyát szoros összeköttetésbe hozzuk a b.- és ért.-gyakorlatokkal (koncentrálunk). Ez utóbbi nem azt jelenti, hogy minden tanóra b.- és ért.-gyak. legyen, mert hiszen nem vonható kétségbe, hogy ama tantárgyak tanulása, gyakorlása külön időt, órát követel; de jelenti, hogy anyagot azoknak is a b.- és ért.-gyakorlat adjon; s hogy módszerük ezével azonos vagy legalább is megegyező legyen.

II. Mint minden oktatás, úgy legyen ez is fokozatosan fejlesztő, egyénhez mért.

Mai népiskoláinkban lehetetlen a tanítónak minden egyéniségghez alkalmazkodnia, de elengedhetetlen követelmény, hogy tanítványait kiismerni törekedjék s erre ez oktatás keretében bő tere nyílik; hogy a gyöngébbekre több figyelemmel legyen, ezeket többször gyakoroltassa mint a tehetségesebbeket. A természetes-fejlődésmenetet, mely minden gyermeknél ugyanaz, azonban általánosan tartsa mindig szem előtt.

A b.- és ért.-gyakorlatok anyagát ossza két koncentrikus körre,

mely kör részei folyton előrehaladjanak. A fővárosban szűkebb terjedelmű lehet a szoktatás, mint a vidéki iskolákban s bővebb az előkészítés, a tájékoztatás; az ismerkedés, melyek az I. osztályban nagy súlyjal bírnak, míg a II.-ban elmaradhatnak. A tárgyak további egymásutánja-, csoportosításánál vegyük irányadóul, hogy az ismert megelőzze az ismeretlent; hogy az I. osztály ne annyira új ismereteket nyújtson, mint inkább a meglevőket világossá tegye, kiegészítse, rendezze s ezeknek nyelvben szabatos és lehetőleg folyékony kifejezésére oktasson, vezessen; hogy mindig előbb legyen a közvetlenül, mint a csak közvetve szemlélhető, tapasztalható, hogy azok a tárgyak, melyek otthon és az iskolában is megvannak, előbb valók a csupán csak ott vagy emitt meglevőknél. Az a kérdés, vajjon a szülei ház tárgyai, a családi élet a maga jó szokásaival és erényeivel ismertebb-e a gyermek előtt, avagy a merően iskolai tárgyak és iskolai élet: mindenesetre az elsők javára dől s ezért az iskolában való, elkerülhetetlenül szükséges tájékoztatás, rendre szoktatás után, illetve mellett a szülei ház tárgyai s a családi élet az I. osztályban általánosabb, a II.-ban részletesebb, amott egyszerűbb, könnyebb, emitt összetettebb, nehezebb, elrejtettebb oldalról való ismertetése következék s szemléltető eszközül a tanító lakása, családjá, majd mintá s kép szolgáljon. Ezután következhetik — szintén két körre osztva — az iskola s az iskolai élet részletes szemléltetése. Az iskola, mint társadalom, természetes átmenetet képez a községhez, a polgári élethez, melyet szintén két koncentrikus körben ismertetünk s kiváló tekintettel legyünk — mint mindig — a helyi viszonyokra.

A földrajzi előfogalmak, az ásványok, növények, állatok, a természet körébe eső jelenségek, az ég, idő, Isten nem alkothatnak külön csoportot, mert hiszen a család, iskola és szülőhely ismeretkörébe tartoznak s innen a természetes összefüggés megrontása nélkül ki nem szakíthatók. Azok körébe oszszuk tehát a már mondott elvek szerint; itt csak azt kívánom hangsúlyozni, hogy nagy tévedés volna pl. az égről, időről, az Istenről az I. osztályban nem szólni, mert azok távolabb eső s igen elvont fogalmak; hiszen a gyermek szemlélet-, tapasztalatkörében vannak azok s ismertetésük, éreztetésük nem maradhat el, mert a család és iskolai nevelés összekapcsolása s a természet, ember és az Isten ismeretének összefüggése nem engedi; általuk az esetben ártunk csak, ha fölöttük elmélkedünk s tartalmukba belemélyedünk, feledvén, hogy gyermekekkel van dolgunk.

Az így csoportosított, a fokozatos fejlődésnek s aztán az évszakoknak, a természetben s a társadalmi életben előforduló ne-

vezetes mozzanatoknak megfelelőleg beosztott tananyag feldolgozása fejlesztő lesz :

ha a szemléletből indul ki, azt elemezi, a nyert képzetet társítja, a tanultakat gyakorolja, ismételi, a gyermekekre vonatkoztatja, majd jelképezi s végül, ha kell, rendezi, osztályozza, elvonja ;

ha a tárgy leírása mellett az ismertetésben genetikai tanmenetet is alkalmaz ;

ha a megismerést ítélet, összehasonlítás, bizonyítás, következtetés erősíti és követi ;

ha a szó, ítélet s rövidebb-hosszabb leírás, elbeszélés egymás után következnek ;

ha kérdve-kifejtés, közlés, előmutatás, utánoztatás, puszta kérdés, ha a tevékeny vizsgálódás s a szintén tevékeny — bár más irányu — elfogadás egymást váltogatva kísérik ;

ha közmondás, talány, jelkép, elbeszélés, vers, népmese, aztán írás, rajzolás, éneklés, testgyakorlás jönnek élenkitűl ;

ha az oktatás világos, rendezett és érdekes.

„Az értelemgyakorlat nem egy tárgyról, hanem egy tárgy által tartott lecke. Megtanítani a gyermeket, hogyan lásson és fogjon fel értelmesen s figyelmével hogyan keressen és találjon fel valamit: ez az értelemgyakorlatok titka“ — mondja *Bouisson*. Erre és a nyelvben való helyes kifejezésre — didaktikai szempontból — kiváló gondunk legyen.

III. „Az élet célja az angol helyes felfogás szerint nem a tudás, hanem a cselekvés“ — szól *Felméri*. „A test állapota nagy befolyást gyakorol az erkölcsi érzületre“ — mondja *Currie J.*

Ez idézetek tanuskodnak a testi nevelés fontossága mellett s a b.- és ért.-gyakorlatok jelentőségüket nagy részben köszönik annak, hogy a testi nevelést nagyban előmozdítják. Midőn az embert s életét és az ezekre befolyást gyakorló tárgyakat ismertetjük : léptenyomon alkalmunk nyílik szoktatásra s oktatásra a test nevelése érdekében. De az intés, figyelmeztetés, utasítás nem sokat ér. A szemléltetés, ha mindenoldalú, gyakorolja az érzékszerveket, a hangok utánzása, a beszéd fejleszti a beszédszerveket ; az illemre szoktatás, egyes mozzanatok utánoztatása, a játék, a szemlélt tárgyak mintázása, rajzolása, az írás, a testgyakorlás egyesítik s erősítik a testet, megtanítanak érzeink, tagjaink helyes használatára, csinos cselekvésre, önállóságra vezetnek és megkívánják számos egészségügyi szabály közlését és megtartását.

Munkálkodtatnunk kell az izomrendszert ! Tartsunk szünetet az agy foglalkodtatása közben ; engedjük állni, jární, mozogni a gyer-

meket ; játszsuk el, mint és hogyan cselekszik a kereskedő; az iparos, a földmives ; vezessük ki minél gyakrabban a szabadba tanítványainkat ; a fővárosi gyermekek egészségügyének rosszasága kétszeresen megköveteli tőlünk, hogy a testi nevelésre minden lehető és okszerű módon befolyjunk.

A mozgás, a cselekvések utánzása nemcsak az izomrendszert, s ezzel a tevékenységet, az akaratot fejleszti, de nagyhatásu az ismeretek pontosságát, a kedélyességet s az érdeklődést és figyelmet tekintve is. A mozgás, utánzás, a kéz munkája a látásnak élességét és sokoldalúságát, a tapintásnak bizonyosságát, az izomérzetek közvetetlenségét és az alakítás szellemi munkáit (képzelet, gondolkodás) adják hozzá a pusztá szemlélet útján szerzett ismeretekhez. Nem engedik, hogy a szemlélet egymagára maradjon, összekapcsolják azt sok, már meglevő képzetel s összekapcsolják, a mi fő, az egyénnel, az énnel érdekeivel. A mozgás, a cselekvés kellemes érzelmekkel tölt el már csupán a mozgás révén is ; mennyi és milyen édes és emelő érzelmeket ad azután a képzelet játékaiban, az associációk sokszerűségében, a sikerben, a versenyben, az önértetben, az alkotásban ! A gyermek énje és az élet csak akkor van szemléltetésünkben, ha ott mozgás, cselekvés is van. A tárgyak, melyek megelevenülnek s a melyek velem szoros kapcsolatba jutottak : lekötik érdeklődésemet és figyelmem megfeszítésére sarkalnak. — A cselekvés alkalmat ad mások segítésére, a részvétnek, a baráti szeretetnek nyilvánítására, készségessé tesz kisebb-nagyobb szolgálatokra. Így nevel a cselekvés testileg, értelmileg, kedélyileg és erkölcsileg egyaránt.

IV. A b.- és ért.-gyakorlat neveljen kedélyileg és erkölcsileg. Legyen ez oktatás igaz, szép, jó és vallásos.

Csak azt adjuk, a mi igaz s nemcsak általában, de a gyermeket tekintve is az; tehát előtte nem érthetetlen s nem szemfényvesztésre, áltatásra való. Külső és belső szemlélet győzzék meg a gyermeket valaminek igaz voltáról s hogy meggyőződött s hogy ezt nyilvánítani tudja : tanítsuk szabatosan beszélni, írni és cselekedni, tehát igazra mind nyelvben, mind cselekedetben.

Kövesse a tanító *Léderer* emez utasítását : „Az iskolában, a házban és a természetben levő tárgyakat magukkal a gyermekekkel figyeltesse meg, vezesse őket gyakran a természetbe, műhelyekbe, az állatkertekbe és a különböző tárlatokba. Az erkölcsös tulajdonságokat a gyermekek saját tapasztalataiból vett példák és alkalmas elbeszélések által szemléltesse.“

Minden tárgy a természet, ember és Isten világában haszná-
szépsége, jósága, igazsága által velünk, mint énnel, közelebről

távolabbról, de, viszonyban áll, reánk hatást gyakorol s ama viszony és hatás annál bensőbb, többoldalú és magasztosítottabb, minél előbbre haladunk. Az ismertetés eddig főleg a hasznót tekinté; vegye figyelembe ezental a viszony többi alapjait is. Mutassa meg s éreztosse velünk a tárgyak, jelenségek, cselekedetek szépségét; láttassa be az alkotások nagyszerűségét; éreztesse az összhangzat és rithmus szépségét. Az iskola belseje és külseje s maga a tanító legyen megfelelő az aesthetika követelményeinek. Szokják a gyermek rendez, tisztasághoz, pontossághoz. Beszéljen a tanító értelmesen, hangsúlyozva, szépen, érzelemmel s tanítsa ez által a gyermeket; e célból ne hanyagolja el a szavalást. Kellem legyen a cselekvésekben, az utánzó mozgásokban; szép a szemléltetéshez alkalmazott eszközökben s az ahhoz fűzött versben, dalban, mesében.

A b.- és ért.-gyakorlatok ismertessék meg a tanulókkal, mit köszönhetnek Istennek, az embereknek, a természetnek s micsoda kötelességeik vannak azok iránt. A szülőkről, testvérekről, rokonokról, barátokról, tanítóról, előjárókról, cselédekről, általában az emberekről, a kultura alkotásairól, a történelmi nevezetességekről, emlékjelekről és a növény- s állatvilágról, a természetről való beszélgetés nemcsak azok jóságát, szépségét, igazságát, hasznát, nemcsak az irántok való viselkedést, bánásmódot, kötelességeket ismertetik meg a gyermekkel, hanem alkalmat adnak Istenhez, a mindenható, a legfőbb jóhoz emelkedni, Istennek bölcsességét belátni s alkotásai nagyszerűségében őt csodálni s szeretve félni. Mindennek elérésére kevés, de szívből fakadt szó és hang s a vallás-erkölcsi fogalmaknak változatos tárgyon és alakban való folytonos ismétlődő szemléltetése, a tanító példája s a jó iskolai fegyelem vezetnek legbiztosabban:

„Oktasson a tanító példával s a magaviselet oly eseteivel, miket a gyermekek saját tapasztalataikból felfoghatnak. S ezeket neki vonzó világitásban, festői leírással és színezéssel kell előadni, hogy a festés lekösse képzelőmüket; hol ez nem történt, semmi sem történik, mert csupán a képzelődés állíthatja lelkük elé az eseményeket oly élénken, hogy arra figyeljenek s érezzék, hogy az azokban foglalt élő igazságot el kell fogadniok.“ *Currie* e szavai megmondják micsoda s mily nagy szerepe van az oktatásban a költészetnek s a szónokias beszédnek. Gondoljuk el ehhez, hogy a gyermeket úgy hatják meg s bírják követésre az erények leginkább, ha ezeket megtestesítve, személyesítve állítjuk eléje, e személyesítést pedig ő a tanítón kívül — ki részint gyarlósága, részint az alkalmhiány miatt úgy is képtelen az erények mindenikére, ezek legszebb feltüntetésére — a költészet remekeiben szemlélheti legigazabban: akkor épen nem

csodálkozhatunk, ha közmondás, talány, mese, monda, elbeszélés, vers a b.- és ért.-gyakorlatok keretében kiváló helyet foglalnak el. Hisz ezek mint élénkitők, hangulat- s érdeklődés keltők, mint tanulások, példák is fontosak s mint emlékezet- és nyelvképzők nélkülözhetetlenek.

A pedagogia határozottan elítéli az oly mondva csinált, együgyű versikéket, elbeszéléseket, minők a Nagy L. Vezérkönyvében vannak; a nemzeti nevelés pedig egyenesen és joggal megköveteli, hogy a nemzeti szellem termékeivel tápláljuk növendékeinket. Vegyünk tehát minden költői anyagot a magyar népköltés s a magyar nemzeti irodalom virágai közül; szemléltessünk bennök minden erényt többoldalulag, de különösen oltsuk tanítványainkba általuk a nemzeti erkölcsöket, a nemzeti szokások, hagyományok iránti kegyeletet s az édes magyar nyelvvél a magyaros szellemet és legfőképpen a mély hazafiai érzést. S hogy ezeket még inkább tehessük, szolgáljanak a kiválasztott költői termékek gyakorta önálló témául; alapul vehetjük őket a szemléltetendő reáliákhoz, avagy hozzáköthetjük a már megismertekhez.

V. A nyelvképzésre nézve itt-ott elmondtuk nézeteinket; most csak a következőket jegyezzük meg:

a gyermek beszéljen minél többet;

játékokban — melyeket már csak gyönyörködtető voltuknál fogva is többször alkalmazunk — keressük azokat, melyek tért nyitnak a rendes menetü, hangsúlyos beszédnek;

az idegen ajku gyermeket magyar nyelvre tanítván, azon módot, hogy előbb a fogalmat megmondjuk anyanyelvén s ezután magyarul, tehát fordítunk, ritkábban használjuk, sokkal természetesebb és könnyebb mód az, ha a tárgyakat, cselekvéseket, jelenségeket szemléltetvén, mindig magyarul beszélünk s így az elnevezéseket magyarul mondjuk. Így tanulta a gyermek anyanyelvét, így tanulja a magyart is; ha a tanító nagyon kész a tanuló anyanyelvén beszélni, akkor emez igen lanyha lesz a magyar nyelv elsajátításában;

vers és dal kiváló két eszköz hazai nyelvünk megszerettetésére és tanulására;

a folyékony beszéd megkívánja, hogy egyes ismertebb tárgyak leírása s az elbeszélések, mesék stb. közül több addig gyakoroltassék, míg a gyermek azokat saját szavaival ugyan, de el tudja mondani; e gyakorlás ne tartson egy folytában huzamosan, hanem inkább többször ismétlődjék. — — —

A b.- és ért.-gyakorlatok reál anyagát igen könnyű egymással összefüggőleg, természetes egymásutánban s folyton előrehaladólag

rendezni. Ezt megkívánom a vezérkönyvtől; de megkívánom azt is; hogy az erkölcsi, vallási fogalmak, melyeket ismertetni, az erények, melyekre szoktatni akar, álljanak a reáliakkal szoros kapcsolatban úgy, hogy ezektől rájok az átmenet természetes, könnyű legyen és e mellett fűződjenek egymáshoz, következzenek egymásból a fokozatos fejlődés törvényei szerint. Legelső, legmélyebb s legáltalánosabb erkölcsi érzélem a gyermekben az anya, a szülék iránti szeretet. Ez gyökere a szív minden virágjának. A családi élet bizonyos erényeket követel, melyeket a gyermek többé-kevésbé már ismer s gyakorol; ezeket ápoljuk, fejlesszük mi első sorban s mert a tanító és iskola a szülő és az otthon helyettesítője: az ezek iránt táplált érzelmek az amazok irántiaknak természetes biztos alapul, közvetlen megelőzőként szolgálnak. — A már meglevőkből induljon ki az iskola s minden erényt fejlesszen ugyan, de azon fokozatban, melyben a b.- és ért.-gyakorl. körén belül a gyermek megismerni tanulja a családot, iskolát, községet, hazát, természetet, Istent; azon egymásutánban, melyet a reál tárgyhoz való kapcsolat, a gyakorlati élet, a gyermekekre való tekintet, az érzelmeknek egymáshoz fűződése, egymásból fejlődése éppen megkövetel. Az erkölcsi nevelés, mint az értelmi, legyen fokozatos és mindenoldalú.

Az ismeret tárgyainak közvetlen a természetben, a valóságban szemléltetése olykor nem lehetséges, olykor szükségtelen. Éppen ezért a vezérkönyv utasítson arra is, hogyan szemléltessünk mintáról, képről, mert ez nem lehet azonos a természetben való szemléltetéssel; utasítson, miként használjuk föl kedélyt nemesítő eszközök gyanánt azokat s mondja meg, mikor alkalmazzuk.

Megjegyzések, utasítások.

Minden tananyagot nem dolgoztam fel részletesen, hanem annyi a példa, az utasítás, hogy e feldolgozás csekély munkát ad. — Az anyagot egységekbe rendezve adom; az egységeket a külön bekezdések, vagy a számok jelzik. Az egységek ott, hol nagy a beszéd- és értelemgyakorlatok heti óraszámja, kisebb egységekre bonthatók. Mivel a helyi természeti viszonyok s az iskola helyi körülményei szerint az általam adott tananyag minden részletében nem vehető fel mindenütt: a tanító feladata némi törlés vagy pótlás, s e mellett néki kell megtennie az egymásutánban s a közölt tananyag rendjében olykor szükséges változtatást. — A meséket, dalokat, közmondásokat stb. nem adom a heti tananyagban mindig éppen ott hová illenek, e beillesztést a tanító végezze el; de azokat ismételt-

nünk kell mindenkor, valahányszor alkalmiakká váltak, valahányszor az épen szóban levő tárgyakhoz illeszthetők. E beillesztést a tartalomjegyzék teszi könnyűvé, melyet ezért figyelembe ajánlok.

1. A tananyagot úgy rendeztem be, hogy a közvetlen szemléltetés nehézségeibe nem ütközik. A mintáról s képről való és a közvetett szemléltetés helyén van mindig a tárgynak, tüneménynek, közvetlen szemléltetése után s alkalmazható akkor is, ha a tananyag már nagyon ismert, de ez eseteken kívül csak épen akkor (s előbb a minta, aztán a kép) vehető igénybe, mikor maga a tárgy, tünemény épen nem szemléltethető. — Az erkölcsi, elvont fogalmak szemléltetését számos példában adtam. — A minta és kép, mint izlés-, kedély-nemesítő, érdek-keltő eszköz nem mellőzhető, de e cél érdekében nem szabad azokat mindig a gyermek szemei előtt tartanunk; a már ismerteket s olykor-olykor a nem sokára ismertetendőket, változtatva naponkint 1–2 órára kitehetjük. A gyermek a jó képről könnyen olvas; mi tanítsuk őt a kép fő- és mellék-tárgyainak felismerésére s a képnek e szerint való olvasására; eleinte gyakran kell kérdeznünk: mit, merre, milyent látsz még? de lassan-lassan a gyermek maga leolvassa egy húzamban a kép tárgyait. Ez az első lépés; e mellett mindjárt kezdettől fogva igyekezzünk felismertetni a kép *életét*. A kép tárgyai mozdulatot, cselekvést, érzelmet, gondolatot, beszélgetést árulnak el: szoktatnunk kell apránként ezek leolvasására is. Ne markoljunk egyszerre sokat, ne ismertessük egyszerre az egész képet részletesen, de a mit ismertetünk, azt tegyük jól, tegyük teljesen: így tanulnak meg valamit igazán, minden oldalról megszemlélni, megismerni. — Ne maradjon el az efféle kérdés: miről ismered fel, hogy ez a kép (pl.) gyermek, ember, úri ember; miről ismered, hogy ez sertés-vásár és nem nyáj; mi a különbség az élő és a festett közt; a mi távolabb van, kisebbnek látszik-e; honnan nézhette a festő ezt az embert, a kit nagyon eltakar ez a másik; ha oldalt nézi, így látja, a mint le van festve? stb. — Végül a minta, a kép, mint a művészet tárgyai veendőek figyelembe; az ember lelki és testi képességei s ezek rendkívüli tökélyesbitésének lehetősége legplasztikusabb módon e művészet alkotásaiban szemléltethetők. — Ily eljárás mellett a kép oktat, hangulatot kelt, nemesít és biztat s mindezt fokozottabb mérvben teszi, ha egyes művészek, festők rövid életrajza (Munkácsy, Izsó stb.) sem marad el.

A közokt. miniszterium által kiadott „Szemlélteti képek” mindenike felhasználandó: mikor? ezt a tanítónak könnyű meghatározni. — Minták: állat, ház, falu, város, gazdasági s más

eszköz-minták igen jól helyettesítik a valóságban nem szemléltethető dolgokat s különösen megkönnyítik a nagy terjedelmű tárgyak áttekintését, a sokféle együvé tartozó dolgok felfogását és lehetővé teszik az eszközök alkalmazásának (seprés, ásás, kapálás, fúrás, fűrészelés stb.) utánzását. — A szemléltetendő minták, képek óra elején keresendők ki, hogy kéznél legyenek.

2. A beszéd-képesség, a szemléltetés, a kérdeve kifejtő tan-alak által mindenesetre fejlődik; szóbőséget ez úton s a dalok, versek, közmondások, talányok, mesék betanítása által adunk a gyermeknek; ezeken kívül gyakorolnunk kell a tanulót az élő szóval való fogalmazásra, szemléleteinek, gondolatainak élő szóban közlésére. E célból hovatovább oly kérdéseket tegyünk, melyekre hosszabb feleletek adhatók; figyeltessük meg a szemléletek elmondásánál általuk követett gondolat-menetet; mondjuk elő többször az épen szemlélteteket s mondassuk el utánuk; kérdezősködjünk tőle egyes tapasztalatkörébe eső tárgyakról, cselekvésekről; mondassunk el meséket s egyebeket a gyermekekkel pár-beszéd alakban, játszassunk velők tanítósdit minél gyakrabban. A rosszul alkalmazott szót javíttassuk, javítsuk, az el nem talált kifejezést találtassuk el, avagy adjuk mi. A feleletet mindig teljes mondatban kívánjuk, pl.: mire írunk a krétával? — a krétával a falí táblára írunk, — mire való a szék? — a szék arra való, hogy reá ülünk, stb; ily feleletek: táblára, ülésre, — pedig az ilyenek nagyon szokásosak — sohasem engedhetők meg; a jó feleleteket kivált a gyöngébb tanulókkal, ismételtessük. — Minderre sokkal nagyobb gond, több idő s gyakorlás fordítandó, mint jelenben. Gondolkozás és beszédképesség kölcsönösen fejlesztik egymást. — A hibás beszédet, hebegést, dadogást, selypítést lassan, fokozatosan, nagy türelemmel, sokszor ismétlődő, de nem huzamosan tartó gyakorlás által kell javítanunk. Ügyeljünk, hogy a lélegzetvétel mély legyen s rendes időben, ne a szótagok között történjék; szemléltessük a rosszul ejtett hangok helyes kiejtésének módját, a száj-, fog-, nyelvtartást s erre utasítsunk gyakran, de ne huzamosan; biztassunk, bátorítsunk, de ne siettessünk, ne gúnyolódjunk és ne ijesztgessünk. Kiváló gondot fordítsunk e hibákra, de ne desperáljunk, s nagy hü-hót ne csapjunk, hiszen igen sok esetben maga a gyermek s természetes fejlődése eltüntetik e hibákat; mi menjünk azok segítségére. — A hangsúlyos, szép beszéd szoktatására a mindig jó példa s ennek utánoztatása szükséges; ne engedjük meg soha sem az egyhangú, sem az éneklő beszédet: vétessük észre vele hallás útján a mi és az ő beszédmodora között levő különbséget s próbálgassuk, gyakoroltassuk a szebbet. — A beszédet

nagyon szakgatottá tevő sok kérdés s a nem teljes mondatban kívánt felelés lehetetlenné teszi úgy a beszéd-képesség fejlődését, valamint a hangsúlyos beszédmodor megszokását is.

Magyar nyelvre idegen ajkú gyermekeket besz.- és ért.-gyak. útján kell tanítanunk. A szemlélt dolgokat, cselekvéseket megnevezzük magyarul: köszöntést, rövid figyelmeztető szavakat magyarul mondunk, mindig mindent utánmondatunk, begyakorolunk. Verseket, dalokat tanítunk be. Az ismert fogalmakat rövid mondatokba foglaljuk, foglaltatjuk. Így haladunk tovább hosszabb mondatokra, mesékre, leírásokra, elbeszélésekre. Fő dolog a szóbőség, a helyes kiejtés. Nem „magyar tanórákon“ tanítunk meg magyarul, hanem igenis akkor, ha tanórákon, órák közben, iskolában, szabadban minél többet beszélünk s beszéltetünk magyarul s ha a tanultakat minél többször ismételjük. — A magyar nyelv tanítása nem magyarosítás; a gyakorlati élet s az a kötelesség, melylyel minden polgár ön-maga és az állam-nyelv iránt tartozik, követelik meg a magyarul tudást. A könyvünkben feldolgozott anyagból s a feldolgozás mikéntjétől igen sokat, mindent felhasználhat a magyar nyelvre oktató tanító a III—VI. osztályokban. Az a tanító, ki eleget vél tenni a hazafias nevelésnek a magyar nyelv tanítása által, nagyot téved és nagy bünt követ el. — Sok egyéb mód és eszköz kell a hazafias neveléshez; nagyon sok, melyeket leírni nem, de sikeresen fölhasználni minden lelkes, igaz magyar tanító képes. — Tegyük meg kötelességünket!

3. Ima- és verstanítás. Imákat és verseket, míg a gyermekek olvasni nem tudnak, a. b.- és értelemgyak. óráin tanítunk be. Nagyon helyes, ha az imákat és az első verseket azok közül válogatjuk ki, melyeket a gyermekek a kiseddovó-intézetben tanultak. — A versék tartalma az épen ismertett anyaggal van kapcsolatban, de nem ismeretet akar adni, hanem szóbőséget, szépészeti képzést és a kedélyt akarja nemesíteni. Az imát, verset a tanító szépen, értelmesen elmondja s aztán kisebb részekre osztja és úgy tanítja be előmondás és utánmondás után. A vers tartalmában levő képzeteket a gyermek már a társalgás folyamán megszerezte, a verstanítás közben csak pár kérdést intézzünk a tartalom iránt s több kérdést a vers erkölcsi magja és ennek alkalmazása iránt. A tanult verseket alkalmilag ismételtetjük s erkölcsi tanulságait — röviden vagy részletesebben — mindig kifejtetjük. A már megtanult verset gyakran emlegetjük, ha annak erkölcsi tanulságát az iskola és család életében előforduló egyes esetekre alkalmazzuk. Úgy tettél, úgy tennél-e, mint ebben, vagy abban a versben ez vagy amaz tett? — Ilyen kér-

désekre sokszor van alkalmunk s a kedély, az erkölcs nevelése érdekében sokszor van szükség.

4. Daltanítás. Itt is helyes, ha eleinte az óvóintézetben tanult dalokat ismételtetjük. A dallamot úgy tanítjuk, hogy szövegét elmondjuk s részenként elmondattjuk, noha a teljes tudásig nem tanítjuk be, mert a dallam tanulása közben is bő alkalom van a szöveg tanulására; a dallamot a tanító végig énekli, hegedü-kiséret mellett is elénekli; a dallamot egy vagy két verssornak megfelelő részekre osztjuk s részenként daloljuk, hegedüljük elő és daloltatjuk utánunk. Az utánunk dalolás, épügy mint a versnek utánunk mondása, föl váltva történnék egyesekkel és karban. — A dalokat is ismételtetnünk kell. — A verseket és dalokat élénkítő eszközökül igen jól alkalmazhatjuk.

5. Mesék. A meséket főként kedély-, erkölcsképző eszközökül használok. Tartalmukban mindig van valami, a mi a megbeszélte anyaggal kapcsolatba hozható, de a lényeg az az erkölcsi jó, mely a meséből a gyermek egyéni s kivált társadalmi (első sorban családi és iskolai) életére vonatkozik s ezt tartalmassá teszi, avagy ennek erkölcsi tartalmát megerősíti, emez erkölcsi tartalomnak életet ad. A mesét egyhuzamban végig *meséljük*; elmesélhetjük többször is egymás után; azután a mese képzetsorainak főbb tartalma iránt kérdezősködünk, de különösen azokra az erkölcsi javakra s azoknak a gyermek életében való alkalmazására irányítjuk a figyelmet, a melyek a mesében festett életből kitűnnek, kiviláglanak. — A meséket legtöbbször rövidre fogtuk; a tanító ne fogja ilyen rövidre; kövesse a népmese kedves részletező modorát, drámailag beszéltesse a cselekvőket, utánozza azok hangját s ha lehet, cselekvését is. — A meséket többször ismételtetjük, a gyermekek megtanulják formális betanítás nélkül is; jutalom lesz, ha azután egy-egy ügyesebb gyermeket meséltetünk meg, természetesen azok közül a mesék közül mondatván el valamelyiket, a melyeket mi meséltünk. A mesék nagyon természetesen és önként kínálkoznak az erkölcsi képzetek megértetése mellett egyes lélektani képzetek (emlékezik, ért, képzelődik, itél, gondolkodik, érez, akar) szemléltetésére is, a mennyiben példát, tényt ad és ezt meg is nevezi. A meséket — kivált mikor ismételtjük — ebből a szempontból is értékesítsük.

6. A kézügyesség gyakorlására a rajzolás és írás mellett több eszközt tartok szükségesnek és czélszerűnek. Legyenek az iskola udvarán homok-buczkák, melyekbe a gyermek vermet, pinczét, kutat csinálhat; legyen agyag, melyből bútorok, különféle eszközök.

házak, betűk stb. készíthetők. Az agyaggal bánás piszkol ugyan, de, mivel a gyermek — kellő felügyelet, utasítás mellett — magát bizonyosan csak kevésbé piszkolja be s mivel e piszkok lemosható, letakarítható s így a tisztaságra nevelés épen nem szenved, sőt inkább nyer: nem látok semmi okot, a miért az annyira és oly sokoldalulag képző agyaggal való foglalkozás népiskoláinkba ne vitessék. — A hol a fenyőfa könnyen hozzáférhető, ott a fiuk egyszerűbb tárgyakat faragjanak is.

Mikor szabadban nem lehetünk, akkor a kézügyesség és az értelmi, kedélyi, erkölcsi nevelés érdekében vegyük elő a következő munkaszerű foglalkozásokat:

a) Papiros-fűzés. Kell hozzá vastagabb papirosból készült fűzőlap és színes háncs-szalag. Kapható *Sziklai* Sándornál Budapest (Erzsébet-körút 15.) Különböző színű és mintájú kis szőnyegek, asztalfutók, tálczák állíthatók elő belőlök. Az ovodai munkák folytatásai a gyermekek előtt, már mint ilyenek is, kedvesek.

b) Papiros-hajtogatás. Jó hozzá bármilyen ujságpapiros; a színes papiros szebb, csak elég nagy legyen. Készíthető belőle hegyes vagy négyszögletű papiros-zacskó, csákó, csóka, sőtartó, hajó.

c) Czirok-szár, czirok-bél, bodzafa, parafa-dugó, gyufakatulya pálczika, czérnaorsó. A pálczikák (vesszők) *Sziklainál* olcsón kaphatók. Készíthető belőlük:

czirokszárból, czirokbélből és pálczikákból: létra, gereblye, villa, szék, asztal, ágy, lócza, négyszög, háromszög, ház, ól;

gyufakatulyából, pálczikából és parafadugóból: talicska, szekér, fedeles kocsi, ágy, asztal, szék stb.;

czérnaorsóból és gyufakatulyából: asztal, kocsi;

bodzafából: bodzafa-puska, vályú.

d) Agyag. A fazekastól kész agyagot, *Sziklaitól* agyagmunkához való kis fatáblákat szerzünk. Agyagból készíthető: golyó, henger, koczka, fillér, pogácsa, vályog, kifli, perecz, cseresznye, alma, körte, mézeskalács, tányér, fazék; agyagból és pálczikából: lábos, csizmadiaszék, sarló, kapa, ásó, kasza.

A szabadban a homok- és kerti munka foglalhatja el a kisdedeket, a kik vesszőből és spárgából ostort, spárgából gyeplőt készíthetnek, gombból és pálczikából pergetőt, dióhéjból pattogatót, fűvesszőből sipot és kerítést s gémes kutat készíthetnek.

A legtöbb készítmény a szemléltetés és alakítás érdekeit szolgálva arra is jó, hogy játékeszközül szolgál.

Nagyon természetes, hogy a könnyebbeket előbb készíttessük s hogy a kézimunka-tanítás anyaga legyen a b.-ért.-gyak. épen letárgyalt

anyagából véve, legyen ehhez kapcsolva. — A kerti foglalkozások: út-kimérés, út-taposás, út-tisztogatás, ásás, kapálás, gereblyélés, gyomlálás, mag-vetés, ültetés, öntözés, kötözés, hernyószedés, a betakarítás munkái szintén gyakorlandók ősszel és tavasszal. Az ily munkák nem csak kezet, szemet ügyesítenek, nem csak ismeretet adnak, bővítenek, javítanak, de helyes cselekvésmódokra, találékony-ságra, éleslátásra s körültekintésre is szoktatnak, nevelnek. Mennyivel értékesebb, változatosabb és biztosabb a tanítás, ha a kertet a kerti munkák közben, a köznapias tárgyakat mintáik készítése közben ismertetjük, ha ismertetés után a tárgyakat elkészítettjük, némelyeket előre megcsináltatunk s ha kell, munkáiban a gyermeket vezetjük, neki segítünk, legtöbbször pedig engedjük, hogy képzeletének alakot, alkotó ösztönének, érzékének anyagot adjon! Mindezen kézügyességi gyakorlatok oly egyszerűek és könnyűek, hogy nem csak a tanítónak, de ugyszólván a gyermeknek sem kell tanulnia. A vessző-, szalma-, gyékénymunka itt nem gyakorolható s így mellőzhető. — Ideje már, hogy a kézügyesség gyakorlása ne csak papiroson legyen.

7. A szabadban létel, az oda való kirándulás föltétlenül szükséges; megköveteli a besz.- és ért.-gyak. speciális célja s az iskolai egészségügy. Én nagy haladásnak tartanám, ha mindig, a mikor csak az időjárás engedi, a gyermekek a szabadban foglalkoznának, tanulnának. Ennek jelenben akadályozója az osztatlan népiskola és a tanulók nagy száma; mindennek daczára igen sok iskolában egészben, mindenikben pedig legalább jó részben kivihető. A hol egy, vagy a két alsó osztályt egy tanító tanítja, ott a szabadban lételnek csupán a tanító, vagy ennek anyagi körülményei a meggátlói; az osztatlan népiskolában sikerrel csak úgy eszközölhető a kirándulás, ha ide az osztályokat külön, a két alsót együtt vezetjük; a szabadban létel, az itt tanulás azonban nagyon jól kivihető, sőt előnyös a tanítóra s tanításra egyaránt már annyiból is, hogy a fegyelmezés könnyebb, mert szabadban a magánfoglalkozó osztályok egész más tekintet alá esnek, mint benn a teremben. — Az épen foglalkozó osztály tanulhat, míg a többi az udvar más részében végezheti dolgát s játszhatik is a nagyobbak felügyelete mellett, a tanító szeme előtt. — A szabadba kirándulás kedvező időjárásakor egész délutánt, nagy hidegben 1—2 órát vehet igénybe. Szabadban a szemléltetés, beszélgetés, általános utasítás úgy történjék, hogy a gyermekek félkörbe álljanak két-három sorba egymás háta megett a nagyság szerint; menés s pihenés közben néhány dal, katonásdi, lovagolásdi, pár mese, tréfás, vidám beszélgetés nagyon szükséges.

— A b.- és ért.-gyak. s a testi nevelés érdekében t. kartársaim szívére kötöm a kirándulásokat s a szabadban való minél több időtöltést.

8. A tananyagot úgy osztám be, hogy egymásból folyó, egymással összekapcsolható legyen; figyelembe ajánlom tehát minden új tananyagának a megelőzővel való összekapcsolását, a mi — természetesen — ennek ismételésével jár s így épen kiváló fontosságú. — A II. osztály tananyagának tárgyalása — mondanom sem kell — az I. osztályéval nagyrészt megegyező; a szemléltetésnek ugyanazon sokoldalúsággal kell történnie ott, mint emitt. Osztatlan népiskolában legcélszerűbb a két osztály együttes tanítása.

Ekkor az első évben elővesszük azt az egész anyagot, melyet könyvünk az I. osztály számára kijelöl, a II. esztendőben az első osztály anyagából az első 14 hétnek anyagát vesszük rövidebbre fogva s úgy térünk át a II. osztály anyagára, melyből a nehezebb részleteket csak a II. osztályu tanulóktól kívánjuk.

9. Az udvaron, a kertben nem szeretünk beszélgetni tanítványaink csoportjával, mert itt a tömeg nem figyel. Hát a szabadban ne is tanítsunk azzal a pedáns „renddel“, mint az iskolateremben. A szabadban jobb tanítója van a gyermeknek, mint mi: — a *természet* és *önmaga*. Épen azért bűn, hogy a szabadba oly ritkán, talán sohasem vezetjük tanítványainkat. Ha már az udvarra és kertbe sem megyünk, még ritkábban rándulunk ki a mezőre. A négy fal közé zárkozunk, mert a „tananyagot“ másképp nem végezhetjük el. Előbb a könyv, mint a természet; még mindig kevesebb gondot fordítunk a tárgyi ismeretekre, mint a szajkóztatásra; még mindig előbbre való az ismeret-közlés, mint az az értelmi munka, melyet a gyermek szemlélés közben és szemlélet alapján végez; azt a kedélyi mozgalmat pedig, melynek életet és erkölcsi tartalmat a szabadban létel, a természettel, a társakkal, a tanítóval való közvetlén és élénk, sokszerű érintkezés ad, egyáltalában nem becsüljük semmire. Mindezt csak azért mondom, hogy kirándulásokra biztassam kartársaimat. A kirándulás ne maradjon holt betű könyvemben, hanem keljen életre iskoláinkban. — Egy-egy kirándulásra a pihenéssel, játékkal együtt legalább 2—3 órányi időt kell szánnunk.

6. A gyakorlati élet követelményeit teljesen megtartám: a szoktatásokra, a „hogyanra“ súlyt kívánok helyezni. A cselekvések szép, helyes módjai nemcsak kiváló mértékben hatnak a testi, erkölcsi, értelmi nevelésre: de a gyakorlati életre is nagyban képeznek. Ne feledjük alkalom-adtán föltárni a gyermek előtt, mennyi munkával, fájdalommal, önfeláldozással jár az ipar termékeinek elő-

állítás; minden, mit szemlélünk s mit ember alkotott, örök tanítója legyen a részvétnek, hálának, szeretnek azok iránt, kik azt készíték, megszerezték számunkra! Végül kifejezést adok azon erős meggyőződésnek, hogy a besz.- és ért.-gyakorlatok fejlődése nem sokára lehetővé teszi a tantárgyak tömegének megszüntetését, a szemléltetésnek teljes keresztülvitelét és megteremti a helyes testi, erkölcsi, értelmi s gyakorlatias nevelést és egységessé teszi a népisk. oktatást. A besz. és ért.-gyakorlatokat kell keresztül vinnünk a népiskola minden osztályában!

10. Ajánlom segédkönyvekül a következőket:

Dr. *Kiss Áron* és társai: Daloskönyv.

Peres Sándor: Magyar kiseddóvó.

Sztankó Béla: Daloskönyv.

Özv. *Székely Gáborné*: Magyar alaki munkák.

Molnár Mária: Magyar gyermekjátékok.

Jelzések a könyvünkben levő egyik-másik versnél és dalnál.

S.-H. = *Sándor Domokos* és *Horváth Gyula* „Gyakorlókönyv a népiskolai énektanításhoz.”

E. K. L. = *Eötvös K. Lajos* „Kis Világ.”

Egy tanóra menete.

1. Rövid ismétlése a legközelebb tanult anyagnak; beosztásom szerint minden következő rokonságban áll az előzővel.

2. A rövid, összevont ismétlésből alkalmas átmenet az új tananyagra; ez átmenet 1—2 kérdés lehet s a rokonságra vagy ellentétre vonatkozik.

3. Az ismertetendő tárgynál: név, szín, hang, tapintás, (sima, hideg, nedves stb.) alak, irány, kiterjedés (magasság, hosszúság, szélesség, mélység, vastagság, egymástól távolság), részek, anyag, íz, szag; a részek szemléltetése azon szempontokból, mint az egészé; súly, lelhely, elrendezés, rendes helyzet, mozdíthatóság, tisztaság, szépség; okos alkalmazás, haszon, kár, a használás helyes módja, tisztán tartás, megkímélés, óvás; tenyésztés, termelés, ápolás, jó bánásmód, kínzás; összehasonlítás, megkülönböztetés, osztályozás; vonatkoztatás az emberre nézve, milyen befolyással van egészségünkre, épségünkre, jólétünkre, okoz-e örömet, bánatot? Személyesítés, a hang, a mozgás utánzása. Érték; készítője s ennek eszközei. E szempontok igen csekély kivétellel minden tananyag szemléltetésénél megtartandók.

4. Erkölcsi intelem, szabály, talány, illemszabály, közmondás,

kedvderítés, szívnyemesítés, vers, mese, dal, rajz, munkaszerű foglalkozás. — Ezek helyét a tanmenetben szorosán meghatározni nem lehet, nem is szabad; olykor a tanítás kezdetén, majd közepén, majd végén vehetők elő; itt egy mese, ott egy dal, vers stb. van helyén, mert alkalmoszerű s hangulatot, érdeklődést kelt.

5. Összefoglaló kikérdezés, gyakorlás, ismétlés.

I. osztály.

1. hét.

Beíratás. A beíratás leginkább az iskola azon termében történik, hova a gyermek járni fog; ha nem itt íratnék be, el kell ide a tanulót vezetni, hogy tudja, hova jöjjön. Az iskola illető terme legyen tiszta, legyen teljes rendben; jó, ha könnyen látható helyen pár kép függ, a min a gyermek szeme megakadjon. A beíratáskor a szülőket előzékenyen fogadjuk, a gyermekkel kezét fogunk; a bátrabbal beszélgetünk, megkérdezzük, hogy hívják, messze lakik-e, elfáradt-e, eljön-e máskor is iskolába, hogy van az édes apja, anyja, testvére, stb. A bátortalannak vagy éppen félénknek elmondjuk, hogy már milyen nagy legény; milyen derék fiú, hogy eljött; milyen jól fogunk majd játszani, hát még milyen jól mulatunk, ha mesélünk, dalolunk, tanulunk! Megmutatjuk a termet, a hova járni fog, megmutatjuk a szép képet s leülünk a gyermekkel együtt a padba. Tudtul adjuk a szülének, mikor jöjjön el a kis Pista s előzékeny köszöntés után bocsátjuk el őket megmondván, hogy akkor várni fogom a kis Pistát s sok szépet mutatok majd neki. — A hang legyen nyájas, enyelgő, szeretettel teljes.

Az új iskolás fogadása, ismerkedés, kalaplevegés, helyre ülés, a tanszerek helye. (A tanító az iskolában fogadja a gyermeket; egy nagyobb, ismerős, bátor tanulót kiküld, hogy az érkezőket bevezesse.)

Jó reggelt kívánok! Derék fiú vagy Pista, hogy eljöttél. Egyedül jöttél? Az már derék dolog! A kalapom a fogason van, jó lesz oda tenni a tiédet is; tegyük oda, ügyelek rá, hogy baja ne essék! (Ha valamelyik gyermek nem akarja oda tenni, vagy nekünk adni, most ne erőltessük.) Ugyan ismeresz-e ti itt valakit? Ni! Imre ismer téged! Látod, ő már ül a helyén, jó lesz, ha te is leülsz ide ni, így ni! (Esetleg a tanító is leül vele. Ügyeljünk, hogy a rövidlátó, az alacsony gyermeket előbb, a vérmeset, magasabbat hátrább ültesük; a nagyon élénk, a rendetlenkedni szerető egy lassú, csendes mellé üljön; kiütéses testű, nagyon piszkos gyermeket ne engedjünk

iskolába ; aljas dolgokat beszélő gyermeket egész külön ültessünk.) Máskor mindig ide ülj le, ezt a helyet neked szántam, ha elfelejtetted csak kérdezd meg tőlem, megmutatom.

Nézzetek csak rám s hallgassatok egy kicsit ! (Egy kis hallgatás.) Megmutatom nektek, hogy ültem én, meg a Feri, meg a Pista apja, mikor iskolába jártunk ! Így ni ! (A tanító egyenesen ül, kezeit az asztalra teszi. A gyermekeknek nagy része utánozni fogja.) Mikor így ültünk, a tanító bácsink megdicsért. Én is azt mondom most : jó fiúk vagytok, szépen ültök, csendesen vagytok ! Mutatok is nektek holmit. (Előveszi sorba az ostort, a pálczát, a labdát, a sipot, a leányoknál bábut, főző edényeket stb. s megkérdi, mi az, játszott-e már vele, hogyan játszott ? A bátrabbat szólítja, ha a bátortalanabb szólni akar, készséggel meghallgatja. Ha kedvező az idő, kivezeti a gyermeket az udvarra s játszik velök lovasdit, futósdit, tünősdit, benn a bárány, kinn a farkast s több, a gyermekek által ismert játékot labdával vagy e nélkül.) Hagyni kell közben-közben, hogy a gyermekek önmaguk választotta játékokkal is mulassanak. Játék közben figyeljük mindeniket, a pajkosabbat szép szóval intsük, a félenket más gyermek által játszani hívassuk, esetleg magunk kezdjük vele s néhány mással, kiktől kedvet kaphat, játszani ; erőltetnünk azonban nem szabad.

Játékok lehetnek versikékkal, — miket a tanító mulattatásul elmond többször, de miket betanítani most nem lehet, ha csak egyikhez-másikhoz néhány gyermeknek nagy kedve nincs — a következők :

1. Keringés. A gyermekek körbe állanak s dalolják : Kereng az orsó, Eltört a korsó, Gu-gu-gu-gugolj le. Rád esik a cserepe ! (A „gugolj le“ szónál legugolnak s ismét felállanak. Keringeni kell felváltva jobbra és balra.)

2. Keringés. Körbe állanak, egy a középén áll, s dalolják : „Hajlik a meggyfa. Nagy az árnyéka. A kit szeretsz, kapd be ! Öt szeretem, öt kedvelem, Ő játszik vigan én velem, Ugrom egyet véle !“ — A középén álló a vers végén egy gyermekkel néhányat fordul, s azután ez lesz a középén.

3. A bujdosó síp. (Versikéje *Pósa* L.-tól.) Egyik gyermek huny, vagy bekötött szemmel áll. Másik gyermek a sorban állók előre tartott mindkét tenyerébe be-benyul egy sippal s egyiknek tenyerébe beleteszi ; ekkor sípolnak, mire a hunyó eljön s kinyitott szemmel keresi a sípot a nélkül, hogy valaki tenyerét kinyitná s e versikét mondja : „Hunyó vagyok gyerekek ! Sípot, sípot keresek. Hol vagy, hol vagy ezüst sípom ? Elveszett az aranyhidon, Tarka szarka fel-

kapta, (A kinél gondolja, hogy van, annak a nevét mondja) Józsi-
kának odaadta. Ha nincs nálad: (megnézi, ott van-e?) megint
hunyak, Tőled arcczal elfordulok.“ A kinél megtalálta, az meg
hunyni.

4. Felismerés a hangról. Körbe állnak, egy gyermek a közép-
en áll bekötött szemmel. A körben állók forognak; s bármely dalt da-
loltják, mikor a középben levő toppant, elhallgatnak s megállnak. Akkor
az egyet érint s kérdi tőle: „Kinek a vitézé vagy?“ Az érintett felel:
Kie volnék másé. A magyar királyé! A hangról, ha felismeri a közép-
ben álló a felelőt, akkor ez felváltja őt.

5. Utánzás. A gyermekek sörbe állanak s mind utánózzák, a
mit egy mond és csinál: „Fehér liliomszál! Ugorj egyet sánczba.
(Ugornak.) Tedd a kezéd hátra! Fésülködjél meg te! Mosakodjál
meg te! Törülközzél meg te! Az arany kötöbe!“ (Kezeikkel mindet
utánózzák.)

6. Labdajáték. Néhány gyermek játszhatja. Egyik a labdát a
falhoz dobálja s megkapja és mondja: „Egyelőre, két kettőre; Három
hátra, hat kilenczre. Üss ki tizre, tizenegyre! Gyertyatartó, vaskop-
pantó, A hátba egy puffantó! Erre a többi szalad; ő egyik után után-
dobja a labdát, a kit megüt, az felváltja őt. — (E játékok később
egyenként betaníthatók s gyakran játszhatók.)

Játékok a teremben, ha kinn nem lehetnénk, mert az időjárás
kedvezőtlen:

1. Csalogató. A gyermekek mutató ujjakkal ütögetik a pad
szélét. A tanító mondja: Repül, repül... a fecske! és fölemeli mind-
két kezét. A gyermekek csak akkor emelik föl karjaikat, ha a tanító
olyan állatot nevez meg, a mely csakugyan repül. A tanító mond-
hatja: Repül, repül... a kecske! — Repül, repül... a lepke! — a
méh! — a fa! — a varjú! — a vályú! — a lyuk! — a kút! stb.

2. Jancsi, hol vagy? Két gyermek a terem szabad terére áll;
mindkettőnek bekötjük a szemét. Egyik kérdi: Jancsi, hol vagy?
A másik felel: Itt vagyok! Amaz a hang után megy s igyekszik
megfogni emezt. Ha megfogta, másik két gyermek folytatja a játékot.

3. Szól a gyermek, szól. Egy gyermek a teremben huny.
A többi gyermek mondja: Szól a gyermek, szól! A tanító int s a
gyermekek elhallgatnak. Ekkor a hunyó kérdi: Hol szólsz, kis bará-
tom? A tanító egy gyermeknek int s ez mondja: Itt szólok, kis ba-
rátom! A hunyó előjön s megmondja a hangról, hogy melyik pajtás
mondta: Itt szólok, kis barátom! Ha eltalálta, akkor emez megy
hunyni.

4. Utánzások. Egy gyermek a középbe áll, a többi mind feláll.

A középen álló utánozza a varrást, hegedülést, zongorázást, harangozást, gyalulást stb. s a többi utána csinálja és mindig megnevezik mit csináltak. A középre más és más gyermeket szólítunk.

A játék fontosságát hangsúlyoznom ma már szükségtelen. A b.- és ért.-gyakorlatok általam nyújtott anyagai nemcsak megengedik, de épen megkövetelik a játékot s ezt a tanítás szolgálatába terelik. A kézügyesség gyakorlása, a kedély- és erkölcsképzés, a szabadban szemlélés mind-mind vagy már magukban véve játékok, vagy legalább tág teret nyitnak ezeknek. — Legyen az iskolának tágas udvara körülvéve fákkal s kedvező időkbén, ha kirándulás nem szükséges, ott folyják a tanítás játékokkal élénkítve; az óráközöket mindenestre negyedóránnyira kell nyujtanunk mindig s ezeket és a testgyakorlás óráit (nagy részben) játékkal hadd töltsék gyermekeink; játékaikban mint irányzók s mint közlegények gyakran, mint felvigyázók mindig részt vegyünk. — Boldog álom valósulna meg, ha minden iskolánknak téli játszóhelye volna! — Ez messze van: hiszen ma úgy a fővárosban, mint vidéki nagyobb községeinkben még tavasztól őszig sincs a gyermekeknek játék-terük; ott szobába, itt utczára szorulnak szegények „nevelődni.“ — Oda kell hatnunk, hogy necsak iskolai udvar legyen játék-terül, hanem a községek minél több ilyenről gondoskodjanak mindenütt.

Tisztaságra szoktatás. Fiuk, leányok, most lesz ám valami! Nézzétek meg a kezemet! Tiszta a kezem? Nézzétek meg az arczomat. Tiszta az arczom? Hát a ruhám tiszta-e? Már most én nézlek meg benneteket, hadd lám, ki a tiszta gyermek? A tanító végig nézi a gyermekeket, ha olyat talál, a ki nem elég tiszta, most még nem szólítja meg. — Délután, holnap, a mikor az iskolába jösztök, mindig megnézem, kinek tiszta arcza, nyaka, füle, keze, ruhája! Az a derék fiú, a ki olyan tiszta, mint én! Hát zsebkendője kinek van? Mutassa mindenki! A kinek nincs, kérjen az édes anyjától! Délután, holnap megnézem azt is, kinek milyen a zsebkendője? (A tisztaságra nagyobb gondot kell fordítanunk, mint most teszszük. A tisztasági szemlét minden d. e. és d. u. a tanítás kezdetén meg kell tartanunk. A piszkos gyermeket küldjük ki, hogy mosdjon meg. Egészség és izlés követeli ezt. — A köztisztaság érdekében és a szemérem-érzet ápolásáért szoktassuk a gyermekeket arra is, hogy szükségüket az utcán ne végezzék. Legjobb ebből a célból, ha minden hazamene-tel előtt időt adunk arra, hogy a kinek szüksége van, végezze el az iskola félreeső helyiségében.)

Egészségi szemle. A tanító óra előtt legalább $\frac{1}{4}$ órával már legyen az iskolában és fogadja a gyermekeket. Ilyenkor nézheti meg

leginkább, ki jött tisztán, ki hozott zsebkendőt, ki hozott — esetleg — nem neki való, vagy nem iskolába való holmit? De ilyenkor nézze meg azt is, nincs-e a betegségnek valami tünete egyik-másik gyermekén? A fejét, torkát fájlaló gyermeket különösen vizsgálja meg s ha betegség tüneteit látja a gyermekén, küldje, vagy kísértesse haza. Így a ragályos betegségek elterjedésének útját állaná.

Versek, dalok. Ha a gyermekek nagy része óvodából jött át, az óvodában tanult versek, dalok — esetleg mesék — elmondatása, ismétlése az első hetekben nevelői szempontból is szükséges, de az iskola megkedvelésére is kiválóan jótékony hatású.

A tanszerek helye az iskolában.

Most már szépen hazamentek. Hanem előbb mutatok valamit. (Sorba mutatja fel a palatáblát, palavesszőt s a kis szivacsot vagy rongyot.) Mi ez? Mi ez? Mi ez? Van-e neked palatáblád? Hát neked, neked stb. — Van-e palavessződ? (kérdi soktól.) Meg van-e faragva? Kérd meg otthon édes apádat (testvéredet) hogy faragja meg! Van-e szivacsod vagy törülő rongyod? Kérj otthon egy ilyen kis darab rongyot s vele letörülöd a palatáblát. Mit kérsz otthon? Holnap reggel hozza mindenki el a palatábláját, palavesszőjét és szivacsát vagy törülő rongyát! A szivacsot vagy törülő rongyot katulyában hozza, ilyen katulyában! (Mutatunk orvosságos, vagy gyufa-katulyát.) Mit fogsz elhozni? Miben fogod a szivacsot vagy a törülő rongyot elhozni? Itt aztán mindenki beteszi a palatáblát, palavesszőt és rongyot. — Jól van; majd meglátom, ki a jó gyermek! — (Másnap, tanítás előtt ügyel a tanító, hogy ama tanszerek csakugyan a pad fiókjába legyenek téve.)

2. h é t.

Iskolai rendre szoktatás. Ülés, köszönés. Látom, mindenki a helyén ül és reám néz. Vagy nem néz rám mindenki? A jó gyermek mind rám néz, szépen és csendesén ül; nézzünk egymással farkasszemet mindig, valahányszor ezt mondom: vigyázz! No, hadd lám, ugy tesztek-e? Vigyázz! (A netalán figyelmetlent nevéen szólítja, még pedig lehetőleg a kereszt-nevéen, a mely szólítás-mód teljesen családias.) Jól van! — Én kimegyek s bejövök. (Veszi kalapját, kimegy s bejön, kalapját odakinn leveszi s köszön: jó reggelt kívánok.) Én köszöntem nektek, ti pedig nem köszöntetek. Ezentul, ha bejövök, ti álljatok fel csendesén, ne szóljatok semmit s majd intek a kezemmel s leültök. (Ujra kimegy s bejön, köszön; figyel, hogy a gyermekek megtették-e, a mit mondott. Ezt próbálja néhányszor; eleinte kezével, később fejbillentéssel ad jelt a leülésre.) Most

már derék fiúk vagytok. Ugyan vedd a kalapodat, menj ki és jöjj be mindjárt, Pista! (A bejöveteleknél ügyelünk, hogy kalapját künn vette-ele, fogásra tette-e sköszönt-e? Figyelmeztetjük, ha kell, hogy úgy tegyen, mint mi; próbáltatjuk többel: próbálgatjuk a felállást, ha bejövünk.)

Ekőkészületek a rajzoláshoz; rajzolás. Vigyázz! Elővesszük a palatáblát és palavesszőt. Azt mondom: egy! és akkor megfogja mindenki a palatáblát és palavesszőt; mikor azt mondom: kettő! akkor mindenki leteszi a padra. (A tanító is csinálja.) Egy! — Kettő! — (Többször próbálja, különösen intve a zajtalan letetésre s dicsérve azt, ki jól teszi le.) A szivacsot vagy rongyot majd csak akkor veszi elő mindenki, mikor törülni akar. A szivacs vagy rongy csak úgy törül jól, ha megvizesítjük, így ni! (mutatja.) S aztán erősen kicsavarjuk. A jó gyermekét most én megvizesítem, máskor mindenki tanulás előtt megvizesíti a magáét s ki is csavarjuk jó erősen! Tartásatok fel azt a kezetekeket, a melyikbe, mikor esztek, a kanalat fogjátok. Abba a kézbe vegyétek a palavesszőt (igazítja a gyermekeket annak, általa mutatott, helyes tartására.) Tegyétek le a palavesszőt! Vegyétek fel megint, mint előbb! (Más tanórákon ezentul egyenes vonalakkal könnyebb alakokat, lóczát, széket, asztalt, létrát, stb. előrajzol s utánrajzoltat addig is, míg az irányokat s vonalakat ismernék a gyermekek. Nekik ez öröm, kedvtelés; a tanítás pedig így érdekes, több oldalú, foglalkoztató lesz már lelegejétől fogva. A palavessző helyes fogására, a helyes testtartásra szoktatni, ügyelni kell addig is, míg azokra az írva-olv. előgyakorlataiban részletesen utasítunk.)

Mese. Vigyázz! Jó fiúknak mesét mondok, *mesét mondok Jankóról.* Kiről mondok? Laczi! (A kérdezett feláll s úgy felel, ha nem teljes mondatban, az még most nem baj.) Kiről mondok mesét? Sándor? Ugy bizony, a kit kérdezek, az szépen feláll s hangosan felel. Mindenki rám ügyel, hogy tudja, mikor szólítom. Ő aztán felel, a többi hallgat. — *Mesét mondok Jankóról.* Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy fiú, a kit Jankónak hívtak. Ez a Jankó azt mondja egyszer az édes apjának meg az édes anyjának: Édes apám, édes anyám, én már nagy vagyok, engedjenek el, hádd menjek szolgálatot keresni! Azt mondja rá, apja, anyja: Jól van fiam, úgy is szegények vagyunk, eregy szolgálatot keresni! Édes anyja süített pogácsát, betarisznyált s Jankó elbúcsúzott apjától, anyjától, testvéreitől és elment hetedhét ország ellen szolgálatot keresni. A mint ment, mendegélt, beér egy faluba. A falu végén az első házhoz betér, hogy kérjen egy ital vizet. A mint az utczaajtón belép, hát látja, hogy a gazda vasvillával lökdösi padlásra a diót. A gazda

is meglátja Jankót: Jaj, fiam, épen jókor jösz. Régen kinlódom már ezzel a dióval s még sem tudom mind fellökni a padlásra, pedig bizony már el is fáradtam! Jankó azt mondja: Jó gazduram, ha csak ez a baj, segíték én rajta! Elővett Jankó hamarosan egy vedret, beletette a diót és fölvitte a padlásra. — Hej, meg is örült ám a gazda, úgy megörült, hogy mindjárt egy koronát csapott Jankó markába. Jankó megköszönte a koronát s azt mondta: Ne felejtse el, gazduram, hogy *rend a lelke mindennek!* Isten áldja meg jó egészséggel! Azzal ivott egy pohár vizet és ment tovább hetedhét ország ellen; most is megy, ha ugyan haza nem tért...

Kiről meséltem? Elmondjam még egyszer? Ismétlem a mesét s aztán kérdezgetem: Kiről meséltem? Kiktől bucsúzott el Jankó? A mint ment, mendegélt, hova tért be? Mit látott az udvaron? Mivel lökte a gazda a padlásra a diót? Lehet a diót vasvillára venni? Mit lehet vasvillára venni? Jankó segített a gazdán? Jankó mibe tette a diót? Mibe lehet még tenni a diót, ha vinni akarjuk? Mit mondott Jankó a gazdának, a mit a gazda el ne felejtse? Ti se felejtsetek, el, hogy *rend a lelke mindennek!*

Felállás, leülés, jelentkezés. Vigyázz! Azt mondom: egy! és akkor felállunk mind. Álljatok fel! egy! (Eleinte a tanító együtt áll fel a gyermekekkel s intvén a leülésre, együtt ül le velük; azután csak vezényel és int s a gyermekek felállnak és leülnek. Minden tanóra alatt néhány ízben többször tétetjük a felállást, hogy a gyermekek meg ne unják a folytonos ülést, mely egészségi tekintetben is káros; kar- és fejgyakorlatok is végeztessenek ilyenkor.)

A ki a szükségét végezni ki akar menni, az tartsa fel egyik kezének két ujját, így! (A tanító mutatja, feltartván jobb keze mutató s középső ujját.) Hogy tennétek, ha mind ki akarnátok menni; hadd lám! (Ügyeljünk, hogy karjukat nagyon fel vagy előre ne nyujtsák.) No most tartsa fel az, a kinek ki kell menni! Menj ki, János! Jaj, fiam, nagyon kopogsz, próbálj csak lábujjhegyen menni, hadd tanulják meg mind téled a lábujjhegyen járást! Menj ki te is, András! Jól van, lábujjhegyen mégy! Ha a padból ki kell jönnötök, mindig lábujjhegyen járjatok!

Mese. Kiről is meséltem a multkor? (jelentkeznek; a megszólított felállva felel.) Mivel akarta az az ember a diót a padlásra lökni? Miben vitte *Jankó* a diót a padlásra? Ugy bizony, mert *rend a lelke mindennek!* — Hát aztán Jankó haza akart fordulni, de a gazda azt mondta: Gyere be, fiam, a kamarába; nagy baja van annak s nem tudok segíteni rajta! Jankó szívesen szót fogadott s bementek a kamarába. Tele volt a kamara minden jóval, de olyan sötét volt, mint

a fekete éjszaka! Jankó mindjárt látta, mi a baj? Nem volt a kamarának ablaka. Ugyan mit csinált hát Jankó? (A jelentkezők egyike mondja.) A bizony, ablakot vágott a falon. S újra mondta, rend a lelke mindennek! Mit mondott? Mondd te is, te is! — Nagy munka volt az ablakcsinálás, belefáradt s ledült pihenni a hűvösre, a kamrába. Hát mit látott! Elmondjam-e? Szót fogadtok szépen, én is elmondok szépen, mit látott. *Kamarában az egér Futkos körökörbe. Három zsák dió is van A farkára kötve. Zörög-börög, csörömpöl, Czirmos czicza dörömböl. Összeveszett az egér Pákosztos macskával. S agyoncsapta a cziczát Pattogó farkával. Meghallt a czicza, Oda a czicza! Nem mondja már: mi-a-u! Szegény egér szomorú. Sajnálja, siratja, Költi, de nem hallja: Cziczuska, kelj fel! Itt a jó tejfel! S a cziczuska fel is kelt, Ketten ették a tejfelt! Jankó ilyet még nem látott, Sirt belé úgy hahotázott!* (Pósa L.) —

Mondjam, miért pákosztos a macska? — Azért, mert belenyal minden ételbe, nem várja, hogy megkinálják. — (E versike szépen elmondva, bizonyosan megneveteti a gyermekeket. A szép elmondásra mindig nagy súly helyezendő. A nevetés, szükség szerint, elősegíthető az által, ha kiemeljük a macska és egér között levő ellentétet s azt, milyen szép lehetett, mikor együtt ettek és betejfelezték a bajuszkát. A tanító legyen kedélyes, mosolyogjon, nevessen együtt a gyermekekkel; a közös jó kedv, derült hangulat mindig jó eredményre vezet s kiváló jótékonyan hat a kezdő iskolásokra. Nagyon igaz s a nevelésben nagyon figyelemre méltó és megtartandó Weber K. Gyula e mondata: „Nem ismerkedünk meg s nem leszünk bizalmasabbak egymás iránt, ha csak elsőben igazán, szívből ki nem neveltük magunkat.“ Apránként e versike betanítható.) Szót fogadott Jankó a gazdának? Hát a gazda hajtott a Jankó szavára? Mindig fogadjatok szót. Magyar ember azt mondja: *Hajts a jó szóra, az vezet a jóra!*

Hazamenetel. Vigyázz! Most már hazamentek. A kinek a kalapját, felső ruháját feltartom, az feláll s én odaadom neki. (E mód minden zavarnak elejét veszi s később gyorsabbá tehető úgy, hogy egy-egy ügyesebb gyermek segédkezik a fogason levő ruhák odaadásában. — A gyermekeket párosan állítjuk sorba úgy, hogy az ugyanegy utczába menők egymás után sorakoznak. — Intjük, hogy az utcán csendesen sorban menjenek s az ismerősöknek köszönjenek. — E szoktatásokat a tanórákon ismételtetjük s mindig szem előtt tartjuk.)

Játékok a szabadban. — Alakítás az udvaron a homokban.

3. h é t.

Ima. Ismételt és további szoktatások. Tájékoztató az iskolában. — (Ismételtetni kell az előbbi szoktatásokat.) Vigyázz! — Mi jó emberek akarunk lenni. A jó ember, ha munkához fog, kéri a jó Istent, hogy segítse meg; mi is imádkozunk. Álljatok fel! Egy! — Kezeinket összetesszük és mondjuk: *Jó atyánk, jó Istenünk! Dolgainkban légy velünk! Áldj meg, hogy ez az óra Vezessen minket jóra! Ámen!* (Ehhez az imádsághoz semmi értelmezés nem kell; párszor a tanító szépen előmondja soronként is, néhány ügyesebb gyermekkel utánmondátja; azután ismét előmondja soronként s „mondjátok együtt velem!” utasítás után lassan, de nem vontatva és érthető halksággal együtt mondják mindnyájan. Az egész betanulás maradhat a következő órákra; legjobb, ha az imádkozás mindig együttes, halk, de nem énekelt és nem vontatott. — Általában az együttes (karban való) feleletnél ügyeljünk, hogy egyszerre történjék, a miért nem csak a megkezdésre kell jelt adnunk kezünkkel, hanem eleinte a szavakat is jelre mondassuk s magunk is mondjuk; mindig figyelmeztetnünk kell a gyermekeket előlegesen a halkságra, mely érthető legyen s intsük őket, ha kell, hogy ne énekeljenek, ne menjenek a hanggal egy ideig felfelé, a mint ma általában teszik, hanem mondják úgy, mint mi, a mint egymaguk beszélnek.)

Iskolába indulás hazulról. Elég! (Int a leülésre.) Máskor is imádkozni fogunk tanulás előtt, hogy a jó Isten segítsen meg minket. — Hová jöttök ti tanulni? — Mikor jöttök iskolába? (Reggel és délután.) — Ki mondja meg neked, mikor indulj el hazulról? — Kérd is meg édes anyádat, apádat, hogy reggel 8 óra előtt küldjön iskolába. — Mikor küldjön? — Délután pedig 2 óra előtt küldjön el. — Mikor küldjön délután; — hát reggel? — Jól van; úgy aztán nem érsz későn ide! Vigyázzatok is, hogy el ne késsetek, mert lám, én sem késem el! Én is azt mondom, a mit Jankó mondott a mesében! Mit is mondott Jankó? (Rend stb.) Ugy bizony! Rendesen járjatok az iskolába, nem pedig későn vagy nagyon korán! Mondjátok meg otthon, hogy ti rendes gyermekek akartok lenni s nem jöttök iskolába sem későn, sem pedig nagyon korán! Mit fogsz otthon mondani? Mondd te is, te is!

Miket hozol magaddal az iskolába? Mondd és mutasd! Az utcán hogy jön a rendes gyermek? Kinek köszönsz az utcán? Pista bácsival találkozol, köszönj neki! Köszönj te is! (Utánzása a köszöntésnek.) Ideérsz az iskolába. Kinek köszönsz itt? Köszönj

nekem! Te is, te is! Tanulótársaidnak isköszönj! Te is, te is! Hova teszed a kalapodat; hova teszed a táskádat? (Utánzás.) Menj a helyedre! Te is, te is! Hova teszed a könyvedet, palatábládat, szivacsodat? Miket teszel a pädba? Tedd te is, te is!

(Mindig ügyelünk, hogy a gyermek, ha az iskolába jön, köszönjön, kalapját, felső ruháját, táskáját a fogasra tegye s lábujjhegyen menjen a helyére.)

Név, tájékozás az iskolában. Ki tudja a mesét Jankóról? (Ha van vállalkozó, őt kell segíteni, ha nincs, a tanító ismét elmondja.) Hogy hívták azt az embert, a ki ablakot vágott a kamarán? Hát téged hogy hívnak? Csak ez a te neved: János? — Hiszen ő is János? — Van-e neked más neved a János előtt? — Hogy hívnak hát téged? — (Varga János.) Ő is Varga János? — Hogy hívják őt? Hát téged hogy hívnak? (Kérdi soktól.) Ha valaki kérdi, hogy hívnak, elég csak annyit mondani: Jánosnak hívnak. Felelj hát jól! Hogy hívnak? fiaim! (Kérdi soktól s mindenik felelje vezeték- és keresztnevét.) Jól van, mindig így feleljetek, ha neveteket kérdik. — Kemény Imre! Hunyd be a szemed! — Látsz-e behunyt szemmel? Hunyjátok be mind a szemeiteket! Láttok-e? Nyissátok ki szemeiteket! Nézz szét az iskolában, mit látsz itt N. N.? (Bármily rendben sorolja elő a tárgyakat.) Hát te mit látsz itt? — Csak egy padot látsz N. N.? -- Ablak egy van-e, vagy több? Mi van egy itt az iskolában? Mi van több? (A kérdésekre több gyermek feleljen s teljes mondatban: az ügyesebb gyermek hamar megszokja az ily feleletet s a többi eltanulja.) Könyvek vannak az iskolában? Kályhák vannak az iskolában? Miért mondhatom, hogy padok vannak? Miért mondhatom, hogy ajtó van?

Az ajtó merre van tőlünk? (Elöttünk.) Ez az ablak merre van? Baloldalt mi van? Hátunk megett mi van? Lábunk alatt mi van? Hát fejünk felett? (Ez irányokat jól begyakoroljuk.)

(A harmadik héten megkezdhetők az írva-olvasás előgyakorlatai s a számolás, erre átmenetül alkalmas az iskolában való tájékoztatás, amarra pedig átmehetünk a meséről, melyben Jankó kezével dolgozott, az egér, czicza hangot ad, az ember beszél. Az írva-olvasás előgyakorlatait én itt nem tárgyalom, mert az írva-olvasás tanításának vezérkönyvében látom azokat helyén valóknak s mért a besz.- és ért.-gyakorlatok fő elve megköveteli, hogy az ősz kedvező napjain a szabadban ismerkedjenek, szemlélgessenek tanítványaink; ennek anyagához azonban hozzákapszolhatók és füzendők ama gyakorlatok.)

Játék és alakítás az udvaron.

4. h é t.

Az iskolai udvar általában. A kalapokat odaadom. Párosan felálltok. (A tanító ügyel, hogy ki-ki azzal álljon, a ki mellette ül, ne hogy zavar üssön ki.) Lassan menjünk az udvarra, ott majd megálltok. Hol vagyunk most? Nézzetek szét! Mit látsz az udvaron N.! Hát te N.! Mondd el te is N. mit látsz? Hol jönnek be az udvarra? A szekér az utcaajtón jön be? Az ember kaput nyit, ha be akar jönni? Menj csak N! és jöjj be az udvarra! Jól van, szépen jöttél be, mert az utcaajtót lassan betetted. Mit kell csinálni az utcaajtóval, ha bejövünk? (A bejövetelt több gyermek tegye meg.) Mikor bejöttél, köszöntél? Köszönj hát, tudsz-e? Úgy bizony, a kalapot le kell emelni! Köszönj te is, te is! Veréb van a kalapod alatt? Emeld le hát szépen. Most jó reggelt köszönsz, hát délben mit mondanál? Hát délután? Hát este? (Több gyermektől kérdezzük.) No lám, tudtok ti köszönni; köszönjetelek otthon is, az utcán is a nagybácsiknak, néniknek és egymásnak. Mit csinálsz hát te? — Majd meglátom, úgy tesztek-e? — Most már játszunk egy kicsit; ha sípolok, ismét párososan fogtok állani! (Eljátszák az „1 hét“ alatt levő játékok egyikét; a tanító sípol.) Tudni akartam, jól felálltok-e sorba? No elég jó! Játsszunk ismét egyet! (Játék után sípol s a sorba állott gyermekekkel bemegey az iskolába.)

Ima. Vigyázz! A tanulás előtt imádkoztunk. A jó Isten megsegített minket. Tanulás után is imádkozzunk, köszönjük meg a jó Isten jóságát. (Úgy, mint a tanulás előtti imát, tanítja be ezt, habár most nem a teljes tudásig is.) Tegyük össze kezeinket! „Köszönjük jó Atyánk neked. Hogy dolgunkat megáldottad! Add, hogy mindig a jót tegyünk, Ugy, a mint Te parancsoltad! Amen.“

A kert általában. (A tanító legyen következetes s az eddigi szoktatásoktól eltérőleg ne tétessen semmit; szoktasson eleinte jól s mindig ahhoz tartsa magát. — Mikor másodszor vezeti ki a gyermekeket az udvarra, ismételteti az udvarra bejövést és köszöntést; megnevezteti az udvaron látott tárgyakat.) Mit csináltunk mi a multkor az udvaron? (Játszottunk.) Menjünk be a kis kertbe! Nyitva hagytuk a kert-ajtót? Itt is van kapu? Miért nincs kapu a kerten? Miért nem hagyjuk nyitva a kert-ajtót? A kertben is játszunk? Miért nem futkostok itt is? Van-e itt út, a hol járkalhatunk? Miket látsz az út mellett? Hát te? (Az ismertebb veteményeket, fákat megneveztetjük; a teljesen ismeretlent csak akkor mondjuk meg, ha a gyermek kérdi. A virágokat szagoltassuk s némelyet a szag után ismer-

tessünk fel.) Oda lehet menni a petrezselyemhez? Ott is ilyen széles út van, mint itt? Ezek a széles utak hány darabra osztják a kertet? Számláljuk meg! Ez a darab egy *tábla*! Ez a darab is mi? Hány tábla van ebben a kertben? Ez a tábla fel van osztva kisebb darabokra. Ez a kisebb darab egy *ágy*? Mi hát ez? Hát ez? Ebben az ágyban mi van? Hát ebben? (S így tovább.) Kié az, a mi ebben a kertben terem? Másnak is szabad innen vinni sárga-répát, vagy almát? Bizony nem! Azt mondja a magyar ember: *A másét ne bántsd-virágnak hívják!* — Mit mond a magyar ember? — Be van-e kerítve ez a kert? Mutasd meg a kerítést? Hány oldalt van kerítés? A kerítésen keresztül jöttünk be? No menjünk hát vissza a kert-ajtón! Hová érünk? Menjünk be az iskolába! Hol is voltunk most? Rendes-e a mi udvarunk? Tiszta-e? Hát a kert rendesen fel van-e osztva? Úgy is kell, mert már Jankó is azt mondogatta, — mit is mondott? (Rend stb.)

Játék, alakítás az udvaron.

5. h é t.

Gyakorlása a köszöntésnek, helyre-menésnek, felállásnak, leülésnek.

Isméltése az imáknak.

A kert. (Tanulás előtt és után mindig imádkoztatunk. — Kivezetjük a gyermekeket a kertbe.) Voltunk mi már a kertben? Betettük a kertajtót? Miért tettük be? A kertben csak hová szabad lépünk? A széles út mellett hogy hívják ezt a nagyobb darab földet? Hát ezt a kicsi darabot? Ebben az ágyban mi terem? Hát ebben? Csak egyféle terem a kertben? Egy ágyban mindenféle terem? Így rendes a kert; nem terem össze-vissza minden, hanem szépen külön-külön! Milyen így a kert? Sorold el, mik teremnek itt? Sorold el, te is! *Folt hátán folt, tő benne sohase volt. Mi az?* Itt van pedig, látjuk jól, hogy vannak a foltok egymásra rakva! (Káposzta.) Meg lehet főzni a sárga répát? Hát a petrezselymet? Hát a káposztát? Hol szoktak főzni; a szobában? Itt hát az terem, a mit a konyhában megfőznek vagy megsütnek; ez konyha-kert. Milyen kert ez? Van-e olyan kert, a hol virág terem? Ebben a kertben terem alma? Hát körte? Hát szilva? Terem itt gyümölcs? Ez hát nemcsak konyhakert, hanem gyümölcsös-kert. Milyen kertek vannak hát? Kell-e a kertben munkálkodni? Van-e itt gaz, gyim-gyom? Hagyjuk, hogy az egész kert gazzal legyen tele? Munkálatlan kertben csak mi teremne? Volna akkor a kertben enni való? Bizony a restnek nem lesz mit ennie! *Ki rest a munkára, felkopik az áll!* Mit mondtam? Mondd te is! te is!

Játék az udvaron.

A kert. Mese. Nézzétek csak! Szép zöld a bab, a burgonya, a tengeri? Zöldek a fa levelei mind? Bizony már sárgulnak, hervadnak. Itt van az őszi idő! Mi van itt? Ősszel milyenek a kert veteményei és fái? Mik sárgulnak meg? Mik hullanak le? Láttok itt kórót? Minek a kóroja ez? Miért mondjuk kórónak? A földben hagyjuk-e, a mi itt termett? A fákon hagyjuk-e a gyümölcsöt? Éretlen most is a gyümölcs? Ősszel már minden érett. — Mit csinálnak a sárga-répával; a petrezselyemmel; a burgonyával; a paszulylyal (babbal); a tengerivel (kukoriczával); a gyümölcsessel? Mit csinálunk minden terméssel? A mi termett, kivesszük, leszedjük, jó helyre eltesszük, vagyis betakarítjuk! Mit csinálunk hát ősszel minden terméssel? Miért takarítjuk be? A ki nem dolgozik, takarít az télére valót? Hát csak igaz az, hogy „ki rest a munkára, felkopik az álla!” — De a miénk nem kopik fel, mert munkálkodtunk. Ti tanultok, azután segítetek burgonyát szedni, tengerit fosztani! (hántani.) *A munkának szorgosa, a beszédnek egyenesese jó!* A munka mellett mulatunk is! Tengeri fosztáskor dalolunk és mesét hallgatunk.

Szeretnétek tudni, mi történt a tengeri kóróval? Üljetek szépen, elmondom. *Mese a kóróról.* Ősz volt, mint most, szomorkodott a tengeri kóró magában. Egyszer rászáll egy veréb és mondja: „Kóró ringass engem!” Nem ringatlak biz én! mondta a kóró. A veréb megharagudott, repült a kecskéhez. „Kecske! rágd le a kórót!” — Kecske nem ment kórót rágni s a veréb ment, mendegélt a farkashoz. „Farkas, edd meg a kecskét!” — Farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni s a kóró nem ringatta a verebet. Megint ment hát a veréb a furkóhoz. „Furkó, üsd agyon a farkast!” Furkó nem ment farkas ütni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni s kóró nem ringatta a kis verebet. Repült a veréb a féreghez. — „Féreg, fúrd ki a furkót!” Féreg nem ment furkó fúrni, furkó nem ment farkas ütni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni s kóró nem ringatta a kis verebet. A veréb leült és gondolkozott; oda megy aztán a kakashoz. „Édes kakas komám, kérlek, kergesd a férget.” A kakas engedett a szép szónak, kergette a férget, szalad a féreg, fúrja a furkót, szalad a furkó, üti a farkast, szalad a farkas, eszi a kecskét, szalad a kecske, rágja a kórót és kóró ringatja a szépen kérő kis verebet. — A veréb pedig megtanulta, hogy *szép szóval nyulat is lehet fogatni!* Kérted te Pistától a palavesszőt? Kértél édes anyádtól kenyeret? Odaadta-e Pista? Adott-e édes anyád? A multkor rosszat tettél; miért bocsá-

tottam meg neked? (Mert bocsánatot kértem s ígértem, hogy jó leszek.)

Játékok. Rajz: bot, fa, létra, szilva, alma.

6. hét.

Ismétlése, gyakorlása az eddigi szoktatásoknak s az eddig tanultaknak, a meséknek és közmondásoknak. Játék az udvaron; kimenetel a kertbe.

Ősz; vers. (A kóróról mondott mese után.) Milyen idő is van most, mikor a fű sárgul, a falevél hull, a termés mind megérik? Esik-e eső mostanában? Jó meleg eső? Bizony már hűvös, őszi eső. Most is láthatjuk a kék eget? Mi takarja el? Az eső miből esik? Hát a fecskék itt vannak-e még? Itt maradnak-e télre? Most készülődnek, messze-messze mennek, a hol mindig nyár van. Verset mondok az ősrről: *Kérdezem a falevelet: Mért oly sárga? Talán beteg? Azt feleli a falevél: Nem sokára viszi a szél. — Ne szállj, kedvem, a fecskével, Sem a sárga falevével, Majd visszajön még a fecske, Lesz még a fán levelecske!* — (Betanítjuk a verset. Más alkalommal a dallamot, mely a Magyar kisededőv 60. lapján van.)

Tudtok ti dalolni? Én tudom azt a szép dalt, hallgassátok meg, tanuljátok meg! (Eldalolja többször ama szöveg dallamát. Most ha nem tanulják is meg dalolni, második, harmadik tanórán bizton dalolni fogják. Eleinte legjobb elődalolás után tanultatni meg a dalt. Daloláskor a gyermekek álljanak fel egyenesen. A tantermet minden óráközben szellőztessük; a gyermekeket kiküldjük, s ajtót, ablakokat kinyitunk.)

(Nagy figyelmet érdemel a gyermekek árulkodása, panaszkodása. Ne engedjük, hogy ezekre rászokjanak; ne hallgassuk ki mindig őket; üssük el azzal, hogy mi tudjuk, mi és hogyan történt; kisebb panaszokat hallgattassunk el azzal, hogy te már megbocsátottad neki s ő már megbánta hibáját; nagyobb s rögtönös segélyt, itéletet nem igénylő panaszokat hagyjunk a tanórák végére rendesen; mindig inkább békéltessünk, bocsánatra s megbánásra indítsunk, mint büntessünk, de — helyes tapintattal — tudnunk kell, mikor nem szabad a büntetésnek elmaradni nem csak a javítás, megtorlás céljából, hanem azért is, hogy a gyermekek belássák, hogy jogos, igazságos sérelmeikben, panaszaikban teljes orvoslatot nyernek általunk. Így szoknak rá az önbíráskodás elhagyására, a rend, törvény, igazság tiszteletére; így szoknak le az árulkodásról, a szüntelen panaszkodásról s így tanulnak egymásnak elnézni, megbocsátani, a mely utóbbi náluk annál könnyebb, mert ők egymáson elkö-

vetett csintalanságait épen nem mérik, nem mérhetik az erkölcsi-
ség oly mértékével, minovel mi tesszük. — Sok baj van még a gyer-
mek kötelességszegésével; nem tette meg, a mit mondtunk s aztán,
ha fakgatjuk, nem igazat mond. Ennek elejét veendő, utasításainkat
értessük meg, ismételjük — bizonyos időközökben — többször;
győződjünk meg, tudja-e, mit mikorra kell elvégeznie; kérjük a szü-
léket, hogy otthon figyelmeztessék gyermekeiket iskolai kötelessé-
geikre. Ha mind e mellett a gyermek kötelességét nem tevé, ne fak-
gassuk nagyon; mondjuk rá, hogy elfeledte, hogy nem szeret dol-
gozni; a mikor pedig kérdőre fogjuk, előzetesen tudjuk meg, csak-
ugyan mi volt az ok, így aztán elterelhetjük a hazugságtól, avagy
rögtön rajta kapjuk, megszégyenítjük. Ily vallatás szintén legjobb
tanórák után négy szem közt, vagy az épen oly hibában szenvedők
előtt. — Ily példabeszédek nagyon gyakran legyenek emlegetve s
nagyon mélyre legyenek bevésve: *Senki sem lehet a maga bírója.*
— *Ki másat becsül, magát becsüli meg.* — *Ki semmit el nem tár,*
menjen ki a világból. — *Legjobb az egyenes út!* — *Igazmondás*
az ember-szólás! —)

Rajz: kerítés; kert utakkal.

7. h é t.

Szoktatás. Tisztaság. (A már tanult meséket, versikéket,
példabeszédeket nem árt gyakran ismételtetnünk; általuk a gyer-
mek leginkább elfeledi, hogy iskolában van; mellettük leginkább
tanul figyelni, csendesen ülni, bizalmassá, bátorrá lenni, beszélni;
kedvükért erőltetés nélkül szoktatható a rendre. — Október második
fele ritkán alkalmas a szabadban lételre, de ha igen, akkor csak
menjünk az udvarra, a kertbe játszani és beszélgetni.)

Hull az őszi eső? Poros uton jöttél-e? Bizony sár és locs-pocs
van mindenütt. A csizmátok, lábatok tiszta-e? Miért van a tornáczon
egy vas és lábtörő? (Hogy azokkal a lábbeliről lekaparjuk a sárat,
megtöröljük a lábunkat.) Ma, hogy kinn álltam, mindenkinek mon-
dтам; ezentul már ti magatok is fogjátok tudni. Mit csinálsz hát,
mielőtt sáros időben bejőnnél? mondd el te is, te is! Miért tisztítjuk
meg a lábbelinket? Csak akkor töröljük, ha az iskolába jövünk?
Akárhova megyünk be, előbb megtöröljük lábbelinket! *Jó fiú meg-
tartja a jó szót!* — (Szükséges, hogy az iskola-terem mellett legyen
egy előszoba, a hol a kalapok, felső kabátok fogasokra tehetők; így
az iskola levegője sokkal tisztább, egészségesebb lesz; e szoba
nagyobb hidegben kissé fütendő, hogy a ruhák igen hidegek ne legye-
nek. — Az ajtón belépésnél szoktassunk illemre, ne nyissanak nagy

ajtót s ezt betenni ne forduljanak háttal a benn levők felé; előmutatás s gyakorlás kell ide!)

A nap. Vigyázz! Üljetek szépen! meglátom, ki ül csendesen! (Néhány perczig csend van.) Látunk-e most jól? Miért látunk most lámpá nélkül is? A nap mindig világít? Mikor a nap világít, akkor nappal van! Mit mondtam? — Mikor van nappal? Mi van akkor, mikor a nap világít? Hát mikor a nap nem világít, akkor mi van? Telik, múlik az idő, egyszer csak sötét lesz; akkor is nappal van? Nappal után mi következik hát? És az éjszakát mi váltja fel? A nappal és éjszaka tehát fölváltogatják egymást! Mit mondtam? — Mondjátok együtt! — Mindig világosság van? Mindig sötétség van? Tehát a világosság és sötétség egymást . . . (A hiányzó szót nem mondjuk, bizonyosan lesz gyermek, ki előbb megmondja.) Mit mondtunk? Nappal aludni szoktunk? *Mig nappal van munkálkodjál!* Mondd te is, te is! Mikor szoktunk aludni? — Éjszaka csak az ember nyugszik? — Mikor van nagyobb csend, nappal vagy éjszaka? — Éjszaka is dolgozunk, ébren vagyunk? Mikor fekszünk le? Este a kis Pali mindig imádkozott, mikor lefeküdt. Elmondjam, mit imádkozott? Elmondom, tanuljátok meg s mondjátok el otthon! *Én Istenem, jó Istenem, Becsukódik már a szemem, De a tied nyitva, Atyám, A mig alszom, vigyázz reám. — Vigyázz kedves szüleimre, Meg az én jó testvérinre! Mikor a nap újra felkel, Csókolhassuk egymást reggel.* (Betanítjuk. Más alkalommal dallamát is betaníthatjuk. Dal-lama: dr. Kiss Áron és társai Daloskönyvében.)

Lefekvés, felkelés. Mondd el azt a szép dalt az éjszakáról! — Mikor szoktunk aludni? Mi után édes az álom? Mikor lefekszünk, akkor éjszaka van már? Este mit csinálsz lefekvés előtt? (Levetkezem, köszönök jó éjszakát, imádkozom. Mindent utánoztassunk, tétessünk, a mit csak lehet!) A ruhádat hová teszed? Hát te, — te. Jól van; egy helyre kell tenni ruhát, kalapot, lábbelit. Vajjon miért? — Mikor kelsz fel? Mit csinálsz ha felkeltél? — (Megmosdom, felöltözöm, imádkozom, reggelizem.) Csak a kezed mosod meg? Meg kell mosni kezünket, arcunkat, fülünket, nyakunkat, mellünket. Mondd el te is, te is! — Szájunkat kiöblítjük. (Esetleg megmutatja a tanító, hogyan.) Hát a hajunkat? (Mégfésüljük.) Mondd el, hogyan mosakodunk meg? te is, te is! Meglátom, ezután megmosdotok-e jól! (A tanító tanítás előtt nagyon ügyeljen arra, tiszták-e tanítványai; a piszkosat mosdassa meg, a miért az előszobában legyen mosdó-készülék.) A ki este rendbe rakta ruháját, az reggel felöltözhetik-e könnyen? Kell-e keresni a kalapját? Azért kell rendbe rakni este a ruhát! *Rend a lelke mindennek!* — Mutasd a csizmádat!

Olyan tiszta mint az enyém? Melyik szebb? Hát az én ruhám piszkos-e? Vajjon mit csináltam a csizmámmal és ruhámmal? Az ügyes, tiszta gyermek szintén megkeféli csizmáját és ruháját! — Reggel jössz-e iskolába? Reggel hazá is mégy? (Délelőtt megyek haza.) Mikor ebédelsz? Mikor jössz megint iskolába? Mikor mégy megint haza? Mikor fekszel le? Mikor alszunk? Mikor virrad? (Hajnalban.) Mikor kelsz fel? — Reggel megköszönjük a jó istennek, hogy megtartott bennünket a hosszú éjszakán: megköszönjük szép nótában így: „*Hála neked égi atyám! Te őrzél a mult éjszakán! Mai nap is légy velem, Vezess jóra Istenem!*“ (Betanítjuk, daloljuk s daloltatjuk. Dallama lehet a „Reggeli imadalé,“ Zs. K. L. I. 5.)

8. hét.

Az asztal. (Az I. osztályban épen nem az általánosításra, hanem az egyesek teljes, hű szemléletére, nem elvont fogalmakra, hanem konkrét dolgokra fordítok kiváló figyelmet s előbb oly tárgyakat veszek elő, melyeket már otthonról ismer a gyermek.)

(Rövid ismételése a mult héten tanultaknak.) Mit terít meg édes anyád, mikor ebédelni akartok? Mutasd meg itt az asztalt! Merre van tőled? El lehet innen mozdítani? Te el bírod mozdítani? Mit csinálnál, ha el kellene vinni s te egymagad nem bírod? Bizony más ember segítségére szorulnál! Milyen színű ez az asztal? A tettek milyen színű? Hát a tiétek? Milyen színű asztalok vannak? — Nézd meg, egy darabból van ez az asztal? az asztalnak egy része van? Ez a része mije? (Teteje s így tovább mutattatom és kérdezem a részeit: oldala, fiókja, lába, keresztfája.) Micsoda részei vannak az asztalnak? Mondd el te is, te is! Tud járni az asztal? Hát állani tud? A lábunkkal mi is csak állani tudunk? — Hány teteje van? Hány fiókja van? Micsoda része van egy? Hány oldala van? Hány lába van? Micsoda része van több? Mondhatom, hogy lábai vannak? Miért? Melyik része van felül? A teteje alatt mi van? Legalul micsoda része van? Mondd el a részeit felülről lefelé! Mondd te is! Rendesen áll ez az asztal? Ha rendesen áll, melyik része áll felül? Hát ha a lába van felül, akkor is rendesen áll? (Felfordult.) Most rendesen áll? — (Kissé földre huzom, hogy ferdén álljon.) Miért nem áll rendesen? Igazítsd meg, hogy rendesen álljon! Jól van!

Mese az asztalról. Egy szegény asztal ott hevert a tornáczon. Rászállott veréb, tyúk s a szegény asztal szégyelte magát és sírt keservesen. Kiment a gazda; kérte az asztal: Jó gazdácskám, moss meg engem és vigyél be a szobába; *jó tettért jót várj!* A gazda meg-

sajnálta s úgy is tett. Egyszer a gazda beteg lett, nem birt dolgozni, gyermekei éheztek. A gazda sirva sóhajtott fel: Kis asztalom, bár csak megterülnél! A kis asztal megrázkódott s abban a pillanatban megterült; tele volt minden jó étellel; a szegény gyermekek nem éheztek többé: a gazda megtanulta, hogy: *Jó tettért jót várj*; — Mit mondtam a kis asztalról? Mit tanult meg a gazda? Te kikapsz, ha jól viseled magad? Pista a multkor segített teríteni anyjának; haragudott rád édes anyád akkor? No lám, igazat tanult a gazda; mit is tanult? Ti is tanuljátok és tartsátok meg!

A szék. (Ismétlése az asztalról tanultaknak.) Mire ülsz le ott-hon? Mutasd meg itt a széket! Merre van tőled? Odább birod vinni? (Elviteti a széket.) Én szeretnék leülni. (A gyermek odaviszi a széket.) Lám, úgy is kell; késznek kell a szolgálatra lenni. Édes szülédnek testvérednek, pajtásodnak, ha kell, vigyél széket s mondd: tessék leülni! (Ezt megcsináltatom néhány gyermekkel.) Jól van! Nézzétek, meg ezt a széket! Milyen színű? Hát a tiétek milyen színű? Hát a tiétek? Milyen színű székek vannak? Egy része van a székeknek? (Elmondatom a szék részeit: ülő-lapja, háta, oldala, lába, keresztfája, karja.) Mondd el ennek a széeknek a részeit! Te is, te is! Micsoda része van egy? Mije van több? Melyik a két első lába? Hány hátulsó lába van? A hátulsó lába jön-e feljebb az ülő-lapjánál? Hogy hívják a lapjánál feljebb eső részt? Miből van a lapja? Hát a lába miből van? Ez az egész szék miből van? (Mutatok nádszéket, ruganyos-széket.) Ennek is fából van az ülő-lapja? (Nád, szövet, bőr.) Nyomd le ennek az ülő-lapját! (A fa-ülőlapot.) Le lehet nyomni? Nyomd le ennek az ülő-lapját! (A ruganyosét.) Le lehet nyomni? Engedd el! Lenn maradt az ülő-lapja? (Visszarugott.) Ebben ilyen összecevart drótok vannak. (Megmutatom.) Ezek a rúgók aczéiből vannak! Miből vannak a rúgók? Melyik keményebb: a fa- vagy a ruganyos-szék? A ruganyos-szék puhább! Ennek is kemény az ülő-lapja? (Töltött szék. Ebben is rúgók vannak? (Ször.) Ez tömött (párnás) szék. Mondd el hát, milyen szék ez; (fa) ez; (nád) ez; (ruganyos) ez? (tömött.) Melyik a karos szék? (A gyermek megmutatja. Ha van, mutatok olyan széket, melynek háta nincs.) Hát nélkül van szék? Kar nélkül van szék? Ülő-lap és lábak nélkül van szék? Mik nélkül nincsen szék? Mi van hozzád közelebb: az asztal vagy a szék? Hát tehozzád? Lépj az asztalig! Hány lépésre van ide az asztal? Tedd a széket az asztalhoz! Ülj rá! Tedd nagyon közel az asztalhoz! Ülhetsz így jól rajta? Tedd messze az asztaltól! Ülhetsz így jól az asztalhoz? Hogy teszed hát a széket, ha jól akarsz asztalhoz ülni? Ki látott olyan széket, a melyiknek eltört a lába? Vajjon miért tört

el? Bizonyosan olyan gyermek feszengett rajta, a ki iskolába nem járt; a ki iskolába jár, az tud szépen ülni a széken. Hadd lám! (Ültek néhány gyermeket. Egy könyvet teszek az asztal tulsó szélére, honnan ülve el nem éri s mondom az ülő gyermeknek: Vedd el azt a könyvet! (A széken ágaskodva veszi el.) Te nem jól vitted el! Vedd el te! Jól van! Ha nem érzük el könnyen, akkor felállunk a székről s úgy vesszük el. (Próbáltatom többel.) Én is szeretnék leülni! (Valamelyik gyermek adjon széket. -- Ismételtetem a dalokat, a mesét az asztalról stbiről.) Ha kérdezek s felelni akarsz, mit csinálsz? (Felállok.) Beszél mindenki, ha nem kérdezem is?

Czirokbélből és vesszöböl asztal, székek. *Rajz*: asztal, szék.

9. h é t.

Az asztal és szék. (Ismétlése az asztalról és székről tanultaknak s az itt tanult helyes szokásoknak.)

Milyen alakú az asztal teteje? Milyen alakú a szék ülőlapja? (Hosszukás négyszögletű; négyszögletű.) Minden asztalnak ilyen alakú a teteje? (Van kerek, tojásdad alakú.) Az asztal teteje hosszabb-e mint szélesebb? Mutasd a hosszúságát! A szélességét. Hát a vastagsága hol van? Az asztal tetejének van hosszúsága, szélessége és vastagsága. Mondd és mutasd! Tapintsd meg az asztal tetejét: Mivel tapintod? (Az ujjam hegyével.) Rögös-e az? (Ha kell, mondom: lapos és síma; meg kell tartanunk, hogy a tudást, a kérdésre való felelést minden áron ne erőszakoljuk, ezzel a gyermeket ne kínozzuk, a haladást fel ne tartóztassuk, a kedvet el ne vegyük.) Tapintsd meg a szék tetejét is. Milyen az is? Milyen alakú az asztal oldala? A szék oldala? lába van az asztalnak? Minden asztalnak négy lába van? Milyen alakú az asztal lába? A szék lába? (Oszlop alakú.) Az asztal teteje álló irányú? (Fekvő.) Hát a szék teteje milyen irányú? Milyen irányú az asztal lába? (Álló.) Hát a szék lába? Nézzétek meg az asztalt és széket! Melyik nagyobb? Melyiknek nagyobb a teteje? Melyiknek kisebb a lába? Melyiknek nagyobb az oldala? Mije van az asztalnak, a mi van a széknek is? (Előbb kérdésekre, aztán egy huzamban mondatjuk el.) Mije van a széknek, a mi az asztalnak nincs? Mije van az asztalnak, a mi a széknek nincs? Nézz be az asztal fiába! A feneke fent van? (Az asztalfiók mély.) Nézd az asztalt! Az asztal is mély? (Az asztal magas.) Miből van az asztal? Hát a szék? Minden asztal fából van? Megütheted magad az asztalba? Különösen ide ni! (A szegletét mutatom.) Mije ez? Meg ide! (Az élet mutatom.) Az asztal-lábnak is van éle? A ki nem vigyáz, nagyon megütheti magát s

elszakíthatja a ruháját, én vigyázok, ti is vigyázzatok! Van a szobákban asztal? Csak a szobában van asztal? (Kertben.) Kell nektek otthon az asztal? Miért kell? Erről az asztalról is eszünk? Hát mit csináltok rajta? Szoktak-e varrni az asztalnál? A varró asztalnál mit csinálnak? Az író asztalnál mit csinálnak? Mire használjuk hát az asztalt? És a széket mire használjuk? Csak a székre szoktunk ülni? (Pamlagra, ládára, lóczára, zsámolyra: az elsőt és a két utóbbit szemléltethetjük s összehasonlíttatjuk az előbbi módon, ha nem is oly részletesen.) Teszi-e valaki nálatok a zsámolyra a lábát? Szoktad-e te a lábad alá tenni? Ugy is kell; mihelyt leül (pl.) nagyanyád, vidd oda neki a zsámolyt s kérd, hogy tegye rá a lábát. Ha te a zsámolyon ülsz, de a zsámoly jó volna édes anyádnak is, mit csinálnál? Ugy bizony, felállasz és odaviszed. — Birod emelni a zsámolyt, a széket, az asztalt? Melyik nehezebb, könnyebb? A mit nem bírsz, ne emeld, mert eltöröd vagy magadnak ártasz. — Van-e a ti házatok előtt lócza az utcán? Ha ott ülsz, szépen ülj és vigyázz, mert az utcán sok mindenféle állat jár, könnyen bajod eshetik! — Otthon mindig ülsz? Rest gyermek ül mindig; az olyan gyermek meg is betegszik a sok üléstől! Jó hát a sok ülés? Ülj le ide; ülj szépen, egyenesen! Ugy; akkor katona lesz belőled, ha mindig egyenesen ülsz; a ki pedig meggörnyedve ül, az görbe lesz, nem katonának való, nem derék gyermek! Hogyan fogsz hát te ülni?

Mese az asztalról. Ismétlése a mesének s elmondatása. Alkalmazása az iskola életében ennek az elvnek: jó tettért jót várj. Példákban kifejezendő: A tanító tanít, a gyermek szót fogad. — Pali fölteszi a fogásra a kis Józsi kalapját, Józsi megköszöni. — A palatáblára vigyázunk, nem ejtjük le, a palatábla nem törik el.

Terítés, étkezés. Ebédkor mit csinálnak otthon az asztallal? Mivel terítik meg? Miket tesznek rá? Segítség-e teríteni? Csak délben terítenek? Ha sok a vendég, mit csinálnak az asztallal, hogy sokan elférjenek mellette? (Szétnyitják; kihúzzák; több asztalt tesznek egymáshoz. Utánzása a terítésnek és az étkezésnek. Asztalterítőt, asztalkendőt, pár tányért, kést, villát, kanalat, poharat, sótartót, vizespalaczkot viszünk az iskolába s megterítettünk és pár gyermekkel az étkezést utánoztatjuk.) Én mikor gyermek voltam, az asztalnál hallgatva, szépen ültem, csak akkor beszéltem, ha kérdeztek; megtanultam, hogy „*ne légy minden lében kanál!*” — Mit csináltam én; mit tanultam meg? — Aztán vártam szépen, míg rám került a sor s adtak a tálból nekem is ennivalót. Nem állottam fel, míg a nagyok meg nem engedték, vagy fel nem állottak. — Mit csinál-

tam? Ugy-e, ti is úgy csináltok? Mikor az asztalnál felállasz, mit csinálsz? Ugy bizony; megköszönöd édes apádnak és édes anyádnak s aztán mindenkinek azt mondod: kedves egészségére kívánom! és egy kissé meghajolsz, így ni! (Próbáltatom többel.)

Agyagból tányér, pohár.

10. h é t.

Pad. Miben ülsz te itt? Mutasd azt, a mire ülsz! Mutasd azt a min írsz! Külön darab itt a szék meg az asztal? Tehát a padban mi van együtt? Mik a részei? Huzd le az asztal tetejét (ha lehuzható.) Csendesen huzd le; jól van. Mikor szokták lehuzni? Ha felálltok, akkor az asztal tetejével mit csináltok? A fiókjába mit tesztek? Be lehet zárni a fiókját? Van zára? Üljetek szépen! A lábotokat hova teszitek? Álljatok fel! Akkor is a lábtóra teszitek a lábotokat? (A pad alá.) Írni hol szoktál? (Vezénylésre elővételük s eltételük a könyvet vagy palatáblát.) Hol áll a tentatartó? Vigyázz, hogy ki ne öntsön a tentát! (A hátrafordulni, hátrakönyökölni szeretőt intjük erre különösen. — Tovább beszélgetünk a pad színéről, alakjáról, nagyságáról, anyagáról, távolságáról, tapintásáról, hasznáról.) Otthon is padban ültök? Miért van az iskolában pad? (Mert erősebb, kisebb helyen elfér, olcsóbb.) Ki készíti az asztalt? a széket? a padot? Ingyen készíti? Drága pénzen, olyan drágán, hogy ti nem tudnátok kifizetni az árát. Én vigyázok a padokra, hogy el ne romolják, a port is letörülöm róla, vajjon miért? (Hogy tiszta legyen.) Majd meglátom, ki vigyáz úgy a padra, mint én, kinek lesz legtisztább a padja! — Vigyázatlan gyermek megütheti magát, betörheti a fejét a padba! A ki vigyáz, azzal ilyesmi nem történhetik. Mindenki vigyázzon magára és tanuló társára! A jó gyermek kire vigyáz? Okos ember vigyáz magára, társára és megőriz, tisztán tart mindent, padot, ruhát, palatáblát, mindent. De nem úgy őrzi meg mint *Mihók gazda!* Mihók gazdának azt mondta az édes szülője: fiam, becsülj meg mindent, a mi egy bolhánál többet ér! Mit is mondott? Mihók meg is fogadta. Kapott egy tüt s hogy el ne vesszen, vajjon hová tette? — — Oda ám! bedugta egy szénás szekérbe! Kereste aztán, de bizony nem lelte. Máskor meg kapott egy ekevasat és hova tette? Ugy megbecsülte, hogy a kalapja mellé szurta; de az ekevas nem állott meg a kalapjánál s Mihók elhajította! — Mit mondott Mihóknak a szülője? Hova tette Mihók a tüt meg az ekevasat? Jól vigyázott hát a türe meg az ekevasra?

Fogas. Imétlése a *Mihókról* szóló mesének. Hát te fogasra teszed-e a palatáblát? Miért teszed a padfiókba? A fogasra mit

teszel? Micsoda részei vannak a fogasnak? (Állványa, talpa, fogasa, foga. Milyen irányúak a részei; milyen alakúak; miből vannak; mit csináltak a fával, hogy ilyen színű lett; van-e festetlen asztal, szék, pad, fogas; ki készíti mindezeket; mi a fogasnak a haszna?) Vigyázni kell, hogy a fogas (az álló, mely legezélszerűbb) a falat le ne verje! Jó-e a fogast a falhoz közel tenni? (Leveri a falat, a ruha piszkolja a falat s a fal piszkolja a ruhát.) Hány lépésre van tőled a fogas? 5 lépésre van tőled a pad, az asztal is stb.

A szekrény. Rövid ismétlése a fogasról tanultaknak. Csak fogason tartják a ruhát? Én az irkákat, könyveket hol tartom? Mutasd a szekrényt! Mik vannak benne? Otthon van-e szekrény? Mit tartanak benne? Miért jó ruhát, könyvet szekrénybe tenni? (A por nem lepi, nem piszkolódik, nem gyűrődik.) Micsoda részei vannak a szekrénynek? (Teteje, két oldala, háta, ajtója, lába; benne vannak polczok, fogas, fiók. — Tovább kérdezősködünk, mint az előbbieknél. Ismertetjük a ládát, az almáriomot.) — Ez a szekrény csupa fa? — (Az ajtóban van üvegtábla.) Az üveget ki teszi belé? — El van törve ez az üveg? — Vigyázatlan, rossz ember eltörheti-e az üvegtáblát? Én örööm, nem akarok kárt csinálni! Az ajtóját bele lehet zárni? Mutasd meg a zárat? Mivel nyitjuk ki a zárat és zárjuk be? Miből van a zár és kulcs? Ki csinálja a zárat? A vas is terem, mint a fa? — Hát az üveget földből ássák? — Van a szekrénynek haszna? Hát még miket tanultunk ismerni, a mik hasznosak? Van-e nálatok szekrény, fogas, asztal, szék? Van butor a ti szobátokban? Micsoda butorok vannak? Micsoda hát az asztal? a szék stb. Az iskolában micsoda butorok vannak? Melyik a legnagyobb butor? Melyik van csupa fából? A szekrény is egészen fából készült? Ki készíti az asztalt, stbit; fáradnak-e a munkában; szereznek-e örömet, hasznot nekünk; szenvednek-e munka közben? Szeressük őket, a mi jó barátainkat! Melyik butor legnehezebb; legkönnyebb; kik emelik a nehéz butorokat; hogy a szekrény könnyebb legyen, mit szednek ki belőle; a butorok rongálása hurczolás közben. Ingyen készítik a butort? Ha elrontjuk, megcsinálják-e ingyen? Kárt tesz-e, a ki a butort elrontja, bepiszkolja? Bizony én vigyázok a butorra! Nem úgy mint Mihók, hanem úgy, hogy rendes helyre teszem, leporozom, tisztán tartom, szépen nyulok hozzájuk. Tegyetek úgy mint én, akkor nem csináltok kárt soha; akkor azt mondom: jó gyermekek vagytok! A jó gyermeket pedig az emberek is szeretik s a jó Isten is szereti.

Czirokbéltől és vesszóból lóca, fogas.

11. h é t.

Ismétlés, gyakorlás. (Az ismétléseknél próbáltatni kell a gyermekekkel az egyhuzamban beszélést, mire nézve jók a versek, mesék és a tágabb körü kérdésekre teljes mondatban való feleltetés. Összefoglalása a butoroknak név, szám, nagyság, szín, anyag, haszon, mozdíthatóság, szokott helyük szerint, természetesen kérdésekre. Az ismétlés sohase szorítkozzék tisztán csak a szemléletek felujítására, hanem épen terjedjen ki a szoktatásra, tapasztalatra, a kedély- és erkölcsképzésre. Ha vannak butorminták, rendezzenek a gyermekek szobát az asztalon. — Portörölővel törüljék le a butorokat, rázzák ki kint a portörölőt. A mozgásokat mind utánozzák.)

12. h é t.

A palatábla, palavessző. Mikor jössz iskolába? Mit hozol magaddal? Vegyétek elő a palatáblát és palavesszőt! Egy! kettő! Jól van! Miért hoztad a palatáblát? Csak írni szoktál reá? Mivel írsz a palatáblára? Miből van a palavessző? Milyen alakú; milyen színű? Egyik vége milyen? Mit csináltál vele, hogy hegyes lett? Te megtudtad faragni? Mondd csak Lajosnak, hogy faragja meg! Hogy mondtad? Hát, mikor megfaragta, mit mondtál? Ugy bizony; kérni kell és megköszönni. A veréb is azt tanulta, hogy szép szóval nyulat is lehet fogatni! Hogy is van az a mese? No lám, a veréb kért, a kakas pedig teljesítette a kérését. Ugy is kell: ha kér valaki, meg kell tenni a kérését! Lajos megtette azt, a mire kérted? Lajos jól viselte magát. — Mire írsz a palavesszővel? Milyen színű ez a lapja? Kemény, mint a palavessző? Miből van a palavessző? A palatábla lapja is miből van? A palakövet földből ássák. Ez a lap köröskörül miben van? (Fakeretben.) Milyen alakú a palatábla? Mutasd a szegleteit; éleit, hosszát, szélességét, vastagságát! A lapja olyan vastag, mint a kerete? Minek van még hossza, szélessége, vastagsága? A lapján mik vannak? A lapjának hány oldalára írhatunk? Nagyon közelről látsz-e, tudsz-e írni? (A szem romlik tőle.) Az írást mivel töröljük le? Mit csinálunk a szivacsos ronggyal), hogy jobban törüljön? Mikor áztatod meg? — Itt hol tartod a palatáblát, palavesszőt, szivacsot? Hát otthon hova teszed? Ugy is kell; rend a lelke mindennek! — A palatáblát ki vette neked? Honnan vette? A palavesszőt honnan vitted? Mennyit adtál érte? Mit mondtál otthon, mikor elfogyott a palavessződ? Derék dolog; szépen kértél. De hát hova lett a másik palavessződ? Kopik-e a palavessző? Eltörik-e? Hát a palatábla eltörik? Gondat-

lan gyermek kezében törik el csak? Te hogy törted el? Lám, lám, vigyázatlan voltál! — Tudsz-e palatáblát csinálni? Itt csinálják-e a palatáblát; hát a palavesszőt? A palatáblát és palavesszőt egy nagyon nagy házban csinálják; ott nagyon sok ember dolgozik; az a nagy ház gyár! Miben készül hát a palatábla és palavessző? Honnan veszik hát a kereskedők? A kereskedő megveszi és eladja. Te is azért vetted, hogy eladd? Te is kereskedő vagy? Mi vagy hát te? Iskolás gyermek vagy. Miért jársz iskolába? Tehát tanuló vagy. Mi vagy? Én is tanulni járok? Én is tanuló vagyok? — Tanuljátok meg ezt a verset: *„Itt vagyok már valahára, Itt vagyok az iskolába, Jól tanulok, igyekezem, Derék ember lesz belőlem. — Meg van írva réges régen: Tégy mindent az idejében! Műveletlen föld is vadul, Jó pap kezdi s holtig tanul.“* (Dallama lehet az *S.-H.* II. 59. l. levő „Palkó“ címűé).

Nagy tábla, kréta, szivacs. Én is palatáblára írok? Merre van töletek a tábla? Miért van előttetek? Hogyan állok, mikor írok reá? Miért állok oldalt? (Iratunk vagy rajzoltatunk néhány gyermekkel, hogy szokja meg az oldalt állva írást. — A táblát ismertetem úgy, mint az előbbieket. Részei, a részek iránya, alakja, tapintása, nagysága, színe, anyaga, haszna, készítője. A tábla távolsága tőlünk, egyes tárgyaktól lépésekben.) Mivel írok a nagy táblára? A kréta milyen színű, milyen alakú? Ha nem nyomom, fog jól? A kréta tapad a táblához? meglátszik a kréta a táblán? miért látszik meg? A krétát a földből ássák. Mit mondtam? Tudtad te ezt? Kitől tanultad? Hogy van a kis tanuló dala? (Elmondatom s eldaloltatom.) Ugy bizony; tanul az ember mindig, tanul holtig! — A palatáblán mit tanulsz te? Hát a nagy táblán mit lehet tanulni? Olyan a p.-tábla, mint a nagy tábla? (A p.-táblát is állványra teszem s kérдем, hasonlít-e ez a nagyhoz? Mije ez a nagy táblának? (lapja.) Mutasd a p.-tábla lapját! Milyen színű mind a két lap? Milyen vonalak vannak rajtuk? Mire használjuk mind a két lapot? Miben hasonlít hát a p.-tábla a nagy táblához? (Leveszem a p.-táblát a kis állványról s kérdések által lehozom, miben különböznek egymástól.) A p.-táblát hordozhatod magaddal? A nagy táblát viheted magaddal? Lehet-e a nagy táblát mozditani? Ha nem ügyelünk rá, fel is dől és megüt nagyon! — A p.-tábla miből van? Hát a palavessző? No lám mind a kettő miből van? Hát a nagy tábla miből van? És fával írunk rá? A kréta eltörik? A pala eltörik? A fa eltörik? A nagy tábla olyan könnyen eltörik, mint a palatábla? — De azért a nagy táblára is vigyáznunk kell és tisztán tartjuk! A port rajta hagyjuk? A krétát mivel töröljük le róla? A szivacs száraz? Milyen szivacsos jó

törölni? A száraz szivacs olyan nagy mint a nedves? A szivacs beszívja a vizet? (Megmutatom.) Ha kinyomom a vizet belőle, nedvesen marad-e? Mindig nedves lesz már most? A szivacsot nagyon messziről hozzák, nagyon nagy vízből ide. Az a nagyon nagy víz tenger! Honnan hozzák a szivacsot?

Isméllése a héten tanultaknak. Tapintsd a táblát; p.-táblát, krétát, szivacsot; milyen? (Sima.) Melyik ragad a kezedhez? Melyik lukacsos? Otthon is van nagy tábla; hát szivacs? kréta? Mire használják otthon? A krétával csak a nagy táblára lehet írni? bizony némelyik rossz gyermek a kerítésre is ír! A ki jó gyermek, az nem firkál mindenüvé!

Czirokbél- és vesszéből keret, állvány.

13. h é t.

A könyv. Rendesen jöttél az útczán? Mit hoztál magaddal? Vegyétek elő a könyvet! 1! 2! — Mit vettél elő? Nyisd ki a könyvet! Zárd be! Ez mi je a könyvnek? (Fedele.) Hány fedele van? Nyisd ki a könyvet! Az ajtót is ki lehet nyitni? Mije ez az ajtónak? (Sarka.) Van a könyvnek sarka? Mutasd meg a könyv sarkát! Hát ezek mik a könyvben? (Levelek.) Ez meg a levélnek mi je? (Oldala, lapja.) A lapon mik ezek? A sorokban ezek mik? (Szavak.) Hát ezek? (Betük.) Mik vannak a könyvön kívül? Mik vannak a könyvben? (Kérdem külön-külön, minden részét, hány van?) A könyvből mit csinálsz? (Olvasok.) Kezdd ezen a lapon olvasni! Hol kezded? Ha a sort elolvastad, hol olvasod tovább? Hát ha azt a lapot elolvastad, mit csinálsz? És ott a másik oldalon, hol kezded az olvasást? Ha azt az oldalt is elolvastad? — Hát ha így tartom, olvashatsz belőle? (Felfordítom.) Miért nem? Mutasd a könyv elejét! Mutasd a könyv végét! A végén kezdtük olvasni? Lám te már ezt is tudod, de bezzeg nem tudta *a kis Kari*. Elvitte a nagyanynya könyvét, felfordítva maga elé tette, a tenyerével a sorokat eltakarta s olvasott hangosan! Vajjon azt olvasta, a mi a könyvben van? — Azután meg nyálas kis kezével ugyan forgatta a leveleket s még be is gyürt egynehányat; csinált kutyafület. Meglátta a testvére, elvette tőle, „Jaj, kis Mari hugom, még te nem jártál iskolába, nem tudsz olvasni! Aztán összepiszkolod a könyvet, elrontod a leveleit! Ezt a kutyafület is te csináltad ni!” — Igen, mert addig olvastam — felelte Mari. „Jaj, kis hugom, egy kis papirozt kell oda tenni, a meddig olvastuk.” — Te iskolába jársz; piszkos kézzel forgatod-e a könyvet? Mivel jegyezed meg, meddig olvastad? — Bizony, ha úgy teszel, nem lesz ilyen piszkos a könyved! Ni, szép volt ez a könyv! Mi-

lyen színű a fedele? hát a tiednek? De már itt lekopott a szép felső papiros; milyen papiros látszik ki? (Mutatok bibula-papirost.) Ezt a vastag papirost beborítják ilyenekkel. (Czifra papiros.) Össze ragad a papiros? Mivel ragasztják össze? (Csirizzel, enyvvel.) Hát belül milyen papirost ragasztottak a fedélre? Még mi van a fedélre ragasztva? (A sarok.) Miből van a sarok? Hány sarka van? A könyv levelei miből vannak? Milyen színűek? A betűk milyen színűek? — Olvass csak! Ne tartsd közel a könyved; elromlik a szemed! Mikor esteledik, látunk jól?

Akkor nem kell olvasni! Miért nem?

A könyv. Elhoztad a könyved? Én is hoztam. Mutasd meg ennek a részeit! Kemény a fedele? Miből van? A sarka miből van? (Bőr.) Hát a te könyved sarka? Ennek a fedele vászonnal van beborítva s aranyos czifraság van rányomva. Itt is van egy könyv! (szétszedem ívekre.) Mit csináltam vele? Lám a könyv levelei iv papirosokból vannak! Miből vannak? Ezek az ívek miért nem maradnak így? Ugy van; elvesznének könnyen; azért hát összevarrják, mivel? Mikor össze van varrva, tesznek rá czifra papirost, így ni! Ennek kemény a fedele? Ez csak össze van varrva, hogy erősebb, tartósabb legyen, mit tesznek rá? Igen, kemény fedélbe kötik. Ez a könyv be van kötve. Az asztalos köti be? Ki varrja össze, ki köti be a könyvet? Könyvkötőtől vették a könyvedet? Ócska volt, mikor vették? Mutass itt új könyvet! Mutass ócskát! Mutass nagyobb, hosszabbat, rövidebbet, vastagot, vékonyat, kicsit! Mérd meg az ujjaddal, milyen vastag ez; hát ez? Mérd meg az araszoddal, milyen hosszú, milyen széles ez? Hát ez? Nyisd ki: írva vannak benne a sorok. Elmondom, hogy csinálják! Készítenek ilyen darabokat ólomból, a mit a földből ásnak. Miből van ez? Az ólomdarabok végére rákésztik a betűket (Itt van.) Ezeket az ólombetűket egymás mellé teszik sorba! Aztán mit kell még csinálni velök? Ugy bizony, fekete festékkel befestik, s aztán a papirosra rányomják. Ez a könyv hát nyomtatott. Milyen könyv ez? Hogy készül? Az a hely, a hol könyvet nyomtatnak: könyvnyomda. — Az iskolában hol tartom a könyveket? Te hol tartod a magadéit otthon? Én megkimélem a könyvet, olvasgatok, tanulok belőlük. Ti is megtanultok olvasni s akkor ti is mit csináltok a könyvből? Van-e édes anyádnak könyve? (Imádságos könyv.) Tanul belőle szép imádságot. Én is tanultam, (elmondom nektek: „*Óre a világnak! Jó atyám, imádlak! Bízva kelek, fekszem, Megtartasz te engem! Egész világ ott van Őtelő karodban. Akaratod nélkül Egy hajszál se görbül. Ore a világnak! Jó atyám imádlak!*“ (Pósa L.) Ki őriz

minket? Ki őrzi a világot? Édes anyád felvesz az ölébe? Én is fölveszlek s karommal átölellek, így megőrizlek. A jó Isten is őrzi minket, mintha csak átölelné. Tanuljuk meg azt a szép imádságot! (Betanítjuk; szépen mondjuk elő, követeljük a lehetőleg hasonló utánmondást.)

A könyv és írka. Mire való a könyv, az írka? Van irkád; hol vetted, mennyi volt az ára? Miből van az irkád; mik a részei; milyen alakú az írka; milyen színű? Tapintsd meg, milyen? Nyisd ki, mik vannak a levelein? Miért vannak e fekvő vonalak? Csak irkába írsz? (Közelről távolról nézés szem-rontó.) Az irkába hol kezded az írást; hol folytatod; honnan tudod, hogy az egyenesen van, nem megfordítva; hogy tartod, mikor írsz? Nem jó kihajtani, mert elromlik és bepiszkolódik. — Nézd meg a könyved és irkád? Melyik hosszabb; szélesebb; vastagabb; vékonyabb? A könyvbe írva vannak a betűk; hát az irkába? Az irkába csak a vonalakat nyomtatják. Édes apád is irkába ír? Hasznos-e a papiros; miért? A papirost csinálják rongyból a papiros-gyárban. Miért veszi hát meg a rongyszedő a rongyot? Lám, a rongynak milyen nagy a haszna! Mit is mondott Mihók gazdának a szülője; megfogadta Mihók gazda; mondd el róla a mesét. Van még tovább; mondjam még? Mihók gazda könyvet kapott s odatette szépen a polczra, megtörülgette, megsimogatta, őrizte, mint a szeme világát, mert megtanulta, a mit szülője mondott. De ha Mihók megtanulta, ti is tanuljátok meg! Hogy őrized meg a könyved; az irkád? — Némelyik gyermek hamar teleírja az irkát, eltépi, elrontja. *Máma hopp, holnap kopp: Takarékosnak legjobb.* (E. K. L.) *Fehér mezőben fekete barázda, ember hajtogatja, tollal szántogatja, poresővel szárítgatja. Mi az?* (Írás.)

Rajz: szemüveg, fali tábla állványon.

14. h é t.

Írón, vonalzó, toll, tonta, tentatartó. Mondd el azt a szép imádságot, a mit én tanultam a könyvből; miből tanultam én? (Ismétlő kérdések a könyvről.) Vedd elő az irkát! Mutasd a levelét; oldalát; mutasd, hova írsz belé, mivel? Mutasd az írót! Milyen alakú; rövid-e; miből van? A fájában van a hosszú írón. Írj csak ezzel! Mi ez is? Fában van ez? Miért jobb, ha fába van téve az írón? Ez ócska írón? Irhatsz így vele? Mit kell csinálni vele? Meg tudod faragni? Kérj meg valakit, hogy faragja meg! A ki nem vigyáz, faragáskor eltöri. Most tompa ez a vége; mutasd a tompa végét; a hegyes végét! Melyikkel írsz; írj vele! (Vigyázzunk, hogy

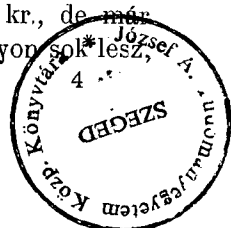
jól fogja.) Ni! ő nyálazza! No hiszen, piszkos is az írónja, kezembe sem veszem. Legyen tiszta az írónok! A te írónod hol van? Nem ügyeltél rá; a ki nem ügyel, annak az írónja elvesz. Ez az írón milyent fog a papirosra; hát ez? (Veres, kék, stb.) Mi olyan alakú, mint az írón, melyik hosszabb; vastagabb? A palavessző is írka író? Az írkaiban mik ezek; tudsz te vonalat húzni? Húzz egyet! Olyan egyenes ez, mint az? No én csinállok épen olyan egyenes vonalat! (A vonalzóval húz.) Miért volt könnyű egyenes vonalat húznom? Mi ez; milyen alakú? Mutasd a hosszát; szélességét, oldalát; vastagságát! Hány arasz hosszú; hány újjnyi széles? hosszabb-e a vonalzó a tollszárnál; hányszor hosszabb stb.? Mi nehezebb, mi könnyebb az írószerek közt? Hány oldala van; melyik két oldala van szemközt; minden oldala egyforma; két oldala milyen? Mutasd az élet! Mit csinálsz a vonalzóval, ha vonalat akarsz húzni? (A gyermek hadd csinálja s mondja.) — Az írka csak írónnal írható? Mutasd a tollad! Ez mi? (Szára.) Ez mi? (Vasa.) Ez mi? (Toll. Mindeniknek alakja; színe; hossza; vastagsága; anyaga; haszna. A tollnak van mélyedése, orra, hegye, hasítéka.) — Hol vetted a tollat? Mennyiért vetted? Ki adta a pénzt? Elromlik-e a toll? Kitől kérsz megint tollat? Hogy mondod édes apádnak? A tollszár elromlik-e? Igen, ha elrontod! A toll is tovább tart, ha vigyázunk reá. Te nagyon nyomod, te sohasem törölöd meg te meg, leejted s a toll orra a fába megy és elromlik! Vigyázni kell nagyon; rossz gyermek, a ki hamar elrontja a tollát, íróját, írkaját s aztán mindig kér az édes szülőjétől. Gondos gyermek nem szorul rá mindig a kérésre, mert megóvjá azt, a mit kapott. *Légy mindenben takarékos.*

Toll, tenta, tentatartó. A tollat mibe mártod, ha írni akarsz? Milyen színű a tenta; miben van; miből van a tentatartó? Mutasd az alját; oldalt; száját! kiömlik a tenta, ha nem vigyázol? Hol tartod itt a tentatartót, hát otthon hova teszed? Hogy viszed haza? A kiömlött tenta piszkol-e? Milyen piszkos a kezed! nem szeretem a rendetlen gyermeket! Okos gyermek, a ki iskolába jár, tud vigyázni a tentára; nem csinál vele piszkot! Irjatok csak tollal! Mikor bemártod a tollat, rázd vissza; miért? Nagyon be kell mártani a tollat a tentatartóba; miért nem kell? (A tollszár s az ujj bepiszkolódik.) Ha tentával írunk, a kezünk alá papirost tegyünk; miért? Ha írsz, hova teszed a tentatartót, miért teszed a jobb kezed felé oldalt? Ha fordítani akarod az írka levelét, mit csinálsz? (Az írást beitatom, vagy várom, míg megszárad.) Ez milyen papiros? (Itatópapiros.) Ha vigyázatlanul itatod vele az írást, ha mozga-

tod a papírost, akkor az írás eltörlődik. — Miket is hozol te iskolába? A könyvet, írkát, tollat, írón, palatáblát, palavesszőt ott-hon hova teszed? Miért jobb egymás mellé tenni őket? Kéz alá teszed, hogy mindenkinek utjában legyen? — Miben hozod iskolába? Micsoda részei vannak a táskának? (Milyen alakú; milyen alakúak részei; milyen irányúak; milyen színű; miből van; széle, hossza, vastagsága, mélysége.) Hogy hozod a táskát? Rakd belé a holmidat! Itt hova teszed a táskát; mikor veszed ki belőle a holmit? A vigyázatlansággal megjárta *Károly* is. Írt, irt, körmölgetett, az volt az ő dolga. Egyszer kapott érte vagy 5 forintot. Először is elment tintáért. „A tintás üveget hová dugá? Bele kabátja hátsó zsebébe.“ S hogy pénzre tett szert, vigan, ugrándozva ment haza felé. Hiába intette egy jó barátja: „Kari! Vigyázz, Kedved majd követendő gyász!“ Kari nem hederített a jó szóra s a kedve csakugyan elromlott. Ugrándozás közben a tinta kifolyt, a kabátján nagy tintafolt lett. Ez a tintafolt kedvét szegte Karinak. — Te sem vigyázol a tintára; nem vigyázol, mikor írsz; akkor is játszol! Jusson eszetekbe: „*Kari! Vigyázz, Kedved majd követendő gyász!*“

A táska. Kié ez a táska, ez a toll? (stb.) Ki vette neked; megköszönted-e: hogyan? Ha nincs tollad, írónod, elveszed a Paliét? Miért nem veszed el? A mi a Palié, az a tied? A másét szabad elvenni? A tiédet szabad másnak elvenni? Ha Pali kérné a tollad, a könyved egy kissé használni, mit csinálnál? Menj, kérj Józseftől használatra palavesszőt! Most add vissza! (A gyermek kérje és köszönje.) Pali, kérd el a Lajos írónját örökbe! Oda adod neki örökbe? Ki vette az írónodat? Kitől kell hát örökbe elkérni? Ugy bizony; a szülék engedelmé nélkül odaadod hát örökbe a tollad; a könyved; stb. miért nem? Te odaadtad a tollad Péternek írónért; te cseréltél! Megengedte édes apád, hogy elcseréld? Én sem engedem meg; cseréljétek vissza! Ha nincs írónod, cserélned kell? Hát mit csinálsz? Igen, kérni kell édes apádtól! — A tied ez a pad; ez a könyv stb.? A magadét elrontod: nem vigyázol reá? A másét el kell rontani? Jó ember a máséra jobban vigyáz, mint a magáéra! Mit mondtam? A padra csak te vigyázol? A padra minden jó gyermek vigyáz. Ha Pali rontani, piszkolni akarja, te mit csinálsz? Hát ha te is meglátod? Ugy bizony; minden jó gyermek vigyáz a máséra! — Azt mondja a magyar ember: *Másét ne bántsđ soha, Magadét ne engedd! Sok kicsi nő sokra, Okosan kiméld még!* — Lám, az írka 1 kr., a toll 1 kr., az írón 1 kr., a palavessző 1 kr., de már összesen mennyi? Ha meg sokszor kell, a sok kr. nagyon sok lesz.

Peres S.: Beszéd- és ért.-gyak.

össze se bírjuk számolni! Hogyan kíméled az irkát, tollat, írót, könyvet?

Aggyagból kréta, palavessző, tintatartó.

15. h é t.

A számológép. — Nézzetek szét! Micsoda butorok vannak itt? A butorokon kívül még mik vannak? A számológépet ismered? Mondd el részeit! (Kerete, lába, talpa, drót, golyó.) Minek van még kerete, lába? Milyen alakú a számológép; minek van olyan alakja? (A részek alakja; iránya.) Mit készít még az asztalos; a lakatos; az esztergályos? Mi nagyobb; kisebb; magasabb; alacsonyabb; hosszabb; rövidebb; szélesebb; keskenyebb; vastagabb a számológép-nél? Mi a számológép, az irka, a toll, a könyv haszna? Az iskolában csak a butorok hasznosak? A butorokra írunk, a butorokból tanulunk? Mikkel írunk; mikből tanulunk? A könyv taneszköz; a tábla taneszköz stb. Miért taneszköz? Melyek taneszközök? Mikre írunk? Tehát az irka íróeszköz stb. — Az iskolában vannak butorok és taneszközök; a taneszközök között vannak íróeszközök. (Minek hol a helye; miket hogy tisztogatunk, hogy kímélünk; a tárgyak távol-sága egymástól, mi a tied, mi a másé; mit mond a magyar ember erről? Mi szebb, mi esinosabb?) Soroljuk el a butorokat! Soroljuk el a taneszközöket! Soroljuk el az íróeszközöket!

Az óra, az idő. Mi van még az iskolában, a mit nem ismertünk meg? — Hány óraker jár az iskolába? Miről lehet megtudni, hogy 8 óra van? Az óra mindig 8-at mutat? Az óra jár, benne a kerekek forognak s mozgatják a mutatót; a mutatók pedig mikre mutatnak? Magától jár az óra, mint az ember? A kolonc, a rugó mozgatja. (Fali óra, zsebóra; különféle alakú óra; torony-óra; ütő és nem ütő óra; különféle anyagú óra.) Az óra mutatja, hogy az idő telik! Munka-e az órák, napok egymás után? És a gyermek mindig egyforma nagy, egyforma idős marad? Bizony idővel a gyermek felnő s belőle lesz nagy ember, öreg ember. Édes apád ráér iskolába járni; te ráérsz-e? A gyermek tanul sok jót; a felnőtt ember dolgozik, kenyeret keres. Az öreg ember is bír sokat dolgozni? Az ember hát fiatal korában dolgozik sokat, hogy öregségére kevesebb munka mellett is megéljen. „*Most míg érzed erődet, Ki tudja, mi vár? Ne vesztegesd idődet: Az idő eljár!*“ *Mit ma elvégezhetsz, ne halaszd holnapra!* Te is irdd le, tanuld meg ma azt, a mi ki van szabva, mert bizony nem tudja senki, mi lesz holnap, hát ha egyéb munkát kell végezni; hátha betegek leszünk. A ki a dolgot halasztja, úgy jár mint a tücsök! Elmondjam, hogy járt a *tücsök*? Nyáron át restelt.

dolgozni; evett, mutatott, azt tartván, „Ha ma kedvemre dudolok, A holnappal mit gondolok?“ A szorgalmas hangya pedig egész nap járt-kelt, dolgozott, hordta össze a télére valót. Odaszólt a tücsöknek: Tücsök uram, télen át felkopik az álla, ha míg a nyár tart, nem tölti meg kamráját! — A tücsök félvállról hallgatta s azt felelte: Ejh ráérünk arra még! — Nap nap után telt, beköszöntött a tél. Tücsök uramnak nem volt mit aprítani a tejbé. Kaptá magát, elment a hangyához s kért tőle eleséget. A hangya ajtót mutat neki s azt mondta: „*Én izzadtam, van mit ennem, Pazarlásra nincsen kedvem. Uracskám, ha a melegben Muzsikáltál: a hidegben Most kedvedre tánczolhatsz; Itt a tél, farsangolhatsz!*“ — (Te is azt gondold, ráérsz még felkelni és elkései az iskolából. Játsszol s nem érsz rá a feladat elkészítésére!) — *Csak sulylyal terhelve járok, vedd le a sulyt és megállok. Mi az? (Óra.)*

Az idő, a napok, karácsony. Tudod-e micsoda nap van ma? Holnap mi lesz; hát azután; tegnáp mi volt; hát azelőtt? Mondjuk el a napokat mától kezdve! Hány nap van? Mondjuk a napokat hétfőtől kezdve! Mikor megyünk templomba? Milyen nap a vasárnap? Hát a többi hat nap ünnepnap? A hat nap munkanap vagy hétköznap. Mondd el a hétköznapokat! Melyik nap van vásár? Melyik nap ünnepnap? Nem sokára nagy ünnep lesz; ki tudja micsoda ünnep? Karácsonykor született kicsoda? A jó Jézuska szokott-e ajándékot adni a jó gyermekeknek karácsonykor? A Jézuska nagyon szereti a gyermekeket, az embereket, azért örülünk mind a karácsonynak, a jó Jézuska születése napjának. Majd karácsony napján csókoljátok meg testvéreiteket, szüleitek kezét s kívánjatok boldog karácsony ünnepét! Mit csinálsz karácsonykor? Mit fogsz mondani? — Egy kis verset is megtanulhattok, örülni fognak otthon, ha szépen elmondjátok: „*Mosoly ül az ajkon, mosoly a szemekbe! Közélg már . . . itt is van a karácsony este! Oh te jó Jézuska! menj el házról-házra, Vigasztald az árvát, segíts a szegényen! Áldd meg szüleimet és őket megáldva Legyen áldás, legyen öröm szerteszejel Az egész világba!*“

Czírokból és vesszőből számológép.

16. h é t.

Isméllés. (Ismétlésül — a dalokkal, mesékkel, szoktatásokkal együtt — következő s ehhez hasonló kérdések:) mondd el az isk. butorokat; a taneszközöket; az íróeszközöket! Miknek van lapja; oldala; lába; éle stb. Mi fehér, mi barna, sárga, fekete stb. Mik egyforma színűek? Mik négyszegletes alakúak; oszlop alakúak; henger

alakúak stb.? Mi kemény, mi puha? Mi nehezebb, mi könnyebb? Mi sima, mi lyukacsos? Mi magas, mi alacsony? Mik fekvő irányúak, álló irányúak stb.? Mik vannak fából; vasból stb.? Mik azok, a miket a földből ásnak? Miket készít az asztalos? Mondd el, melyiknek mi a haszna? Mondd el azokat, melyek otthon is vannak! melyek a kertben, az utcán is vannak? Hogyan használjuk, óvjuk egyiket és másikat?

A tél. Micsoda nagy ünnep volt mostanában? Mit csináltál otthon azokon a napokon, melyeken az iskolába nem jöttünk? Kinn játszottál mindig? Miért nem? Most is ősz van? Eső esik? A vízzel mi történt? — Mit csináltatok ti a jégen? Csak vigyázni kell; miért? — Szedhetünk kinn gyümölcsöt; zöldséget? Van a fákon levél? Megy a mezőre szántani, vetni édes apád? Hát mit csinál most egész nap? Kocsikáznak most az emberek? Miért szánkáznak? Mi ez? (Szánka. Elmondatom részeit; alakját; színét stbit.) Zörög a szán, mint a koci? Meghallod messziről, ha szánka jön? Miről hallod meg? *Télen futkároz, nyáron hever. Mi az? Te szánkózol-e? Akkor hát eldalolhatod: „Esik a hó, csúszik a szán! csin-gi-ling! Messze hangzik a szán után: csingiling! Jöjjetek a csengő szóra, Üljetek fel a szánkóra: Csingiling!”* (Dallama Egner A. Ének-gyak. könyv. —) Ugy ám, az ember vigan van azért, hogy itt a tél: de bezzeg a szegény itt maradt madarak szomorúak! Miért? Van-e sok veréb, varju a ház körül? Miért? Ne kergessétek szegényeket, inkább enni adjatok nekik!

A kályha. Hideg van-e kinn? A bizony; czinkét fogott az orrod; veres a hidegtől. Idebenn is hideg van? Miért nincs hideg? (A kályha szemléltetése a már sokszor adott szempontok szerint.) Mi ég a kályhában? Mi van, mikor a fa ég? Nézz a kályhába, mi az a tüzes benne? (Parázs.) Ha nem tennének rá fát, mi történnék? S mi lenne a parászból? Hát ide le mi hull? (Hamu.) Hát ide mi megy? (Füst.) Bent marad a füst? Jó volna, ha bent maradna? Miért nem? Hol megy ki a szabadba? (Kéményseprés, kéményseprő, kell-e ettől félni?) Ha kimegyünk a szobából, mit veszünk magunkra? miért? Hát ha a hidegről melegbe jövünk, mit csinálunk a felső kabáttal, a meleg sállal; miért? Bizony vigyázni kell; a ki meghül, nagy beteg lesz; lám, szegény N. N. is meghült, azért beteg. Ült soká a hideg havon; a teste meleg, a hó hideg; de a hó megmarad a melegben? Alatta is elolvadt, a ruhája átnedvesedett s ő szegény meghült. Jó hát a havon soká ülni? Miért nem? *Fehér pokrócz egész földön, nem itt szövik, az égből jön. Mi az.* (Hó.) Péter köhög nagyon; igen

bizony, havat evett, pedig a nagyon hideg víz sem jó, a hó pedig épen ártalmas. Mit kell hát csinálni, hogy meg ne hüljünk?

Czírokbélből és vesszóból száнка.

17. h é t.

Az iskola-szoba, az iskola-épület; lakás. Mondd el a téli dalt! Hol tanultad te azt? Kicsi szoba ez az iskola? Mik férnek el benne? Azokon kívül egy gyermek fér el benne? És az iskola-szoba tele van egészen? Az üres helyen látsz valamit? Mozgasd csak a könyved, érzel valamit? Az a levegő. Mi van itt, a mit nem látunk? Csak itt van levegő? Miről tudod, hogy az udvaron, az utcán, a kertben, otthon, mindenütt van levegő? Mert mindenütt van, a mit az ember beszív, belehel. Miről ismered meg, hogy ez a szoba nem asztal? (A szoba részei: négy fal, padló a szoba földje, mennyezete, ajtó, ablak; *a szoba hossza, szélessége lépésekben.* A fal alakja, anyaga készítője, magassága, hosszúsága, vastagsága, egymástól való távolsága, egymáshoz való iránya; a falak egy darab helyet zárnak körül; mérés méterrel, ez a hely zárva van-e alul; hát felül; miért jó a szoba; mire való az iskola-szoba; szűk vagy tágas az isk.-szoba; miért kell tágasnak lennie; miért kell rá ajtó, ablak? miért kell több ablak, mint ajtó; miért jön lejjebb az ajtó, mint az ablak; ha soká vagyunk az iskolában, a levegője milyen; mit csinálunk ilyenkor; télen is szellőztetünk; miért szellőztetünk; bent maradtok, mikor szellőztetünk; miért nem? A mese Jankóról. — Hova vannak elhelyezve az egyes tárgyak? miért vannak a padok a szoba hosszában; miért nincsenek a kályhához közel; az ablakhoz közel (egészségtelen); miért nincs semmi a kályhához közel (elreped); jó volna a nagy táblát az ablak, az ajtó elébe tenni; nem jó az ablakkal szembe ülni; jó-e a poros levegőt beszívni; kell-e az iskolában szaladgálni, ugrálni; miért nem kell; miért kell hangosan beszélni az iskolában?)

Az iskola-szoba nagy-e? A nagy szoba: terem. Mi ez hát? E mellett a terem mellett van-e más szoba; merre van? Hát a mellett van-e más; merre? (Termek-e azok, vagy szobák; miért; mik a szobák részei; azokban a szobákban is gyermekek tanulnak; iskolai termék-e azok; azok lakó-szobák; van-e nektek lakásotok; hát nektek; van-e az embereknek lakásuk? A szobából kijövet hova érsz; a tornáczról (folyosóról) hova érsz; az udvarról hova mehetsz ki; az utca két oldalán miket látsz; a házban vannak-e szobák; ez a terem miben van? A ház a földből nő; ez a ház épült, tehát épület. A ti házatok épület-e; a templom épület-e? Látod a ház falát, van a háznak ablaka, ajtója; a falakon felül mi van; a fedél legfelső

része a fedél éle (gerincze), az alsó része micsoda? (eresz.) Melyik a fedél oldala; ezen a két oldalon is fedél van? (Tüzfal.) Lehet a padlásra menni, hol a padlás? — A házak egyenlő nagyok, egyenlő magasak? Minden ház miben hasonlít egymáshoz? Miben különböznek a házak egymástól? Ha az utcán jössz, megismered az iskolát? Az iskola-épületnek mely része néz az utcára? (Eleje.) Az iskola fala be van firkálva, le van törve, be van sározva? — Vigyázol-e te a falra? Hogyan vigyázol? Ha vigyáztok, örömmel mondhatjuk mindig: a mi iskolánk tiszta! Melyik ház szép?

Az utcáról egyenesen bejössz az iskola-terembe? Hova jössz előbb? Ha bejöttél az utcaajtón, nyitva hagyod az ajtót? Az utcaajtótól eddig az ajtóig min jössz végig? Menj ki s jöjj be az ajtón! Jól jöttél be! Min jöttél be? *Se kint, se bent, hol vagy hát?* (Küszöbön. A küszöbön meg lehet botlani, vigyázni kell.) Ezek is ajtók? (Ablakok.) Hány ajtó, hány ablak van? Az ajtó és ablak miben van! Ez mije az az ajtónak? (Rámája, kerete.) Mutasd az ablak keretét! (Igy tovább, párhuzamosan haladva az ajtó és ablak többi részeit: oldal, szárny, sarok, zár, aztán a küszöb, — az ablaktábla.) Milyen alakú az ajtó, az ablak? (Tovább színe, anyaga, készítője. — Egyes, kettős ajtó és ablak; miért van kettős, merre nyílnak a szárnyak?) Az ablak mire való? Mikor az ablakot kinyitjuk, mit csinálunk a szárnyával? Miért támasztjuk ki? Az ablaküveget csak a szél törheti el, a hógolyót, a labdát ablakok felé jó-e dobálni? Az ajtó mire való? Az ajtó szárnyát be lehet zárni? (A zárnak van: nyelve, kilincse, ütközője, kulcsa. A zár anyaga, készítője. A zár elromlik, ha a kilincset forgatjuk, az ajtót csapkodjuk.) A verébnek van háza? Van meleg szobája? Van télen sok enni valója? Néha benéz a szoba ablakán, vajjon mit akarhat? *Beszól a kis veréb: „Nagy a hó a télen! Csíp-csirip, Zsuzsika, Majd meghalok éhen!” — „Nesze, itt a kenyér, Még nekem is marad,” Esznek mind a ketten S jobbízú a falat.* Mit mond a kis veréb? Zsuzsika mit adott a verébnek? Milyen gyermek volt hát Zsuzsika? Vajon miért volt jobbízú a kenyér?

Czirokbélből és vesszöböl: ajtó, ablak, ház.

18. h é t.

A lakás bútorai, berendezése; a család. Miben laktok ti, mik a ház részei, a tornáczról hova mégy be, a sárt, port, havat hol takarítod le magadról és hogyan? A pitvarból (előszoba) hova mégy? Hány szoba van a ti házatokban? Mi van a szobában, a mi itt is van? Egyéb bútor van-e, micsoda? (Az ágy, a divány, almáriom, edényes stb. bemutatandó mintában, a szemléltetés a részeket te-

kintve lehet külön-külön, egyébként pedig együttes a már adott szempontok szerint. — Figyelmeztetés a bútorok tisztán-tartására, óvására, gondozására. A bútorok szép és helyes berendezése, a divány a főhelyen, az asztal előtte, az ágy ne legyen az ablaknál, a kályhához közel ne legyen semmi. — A bútorok helyes használása, az asztalra kell-e ruhát tenni, felmászni, rákönyökölni, a székre térdelni, állani, a vetett ágyra feküdni, ruhát tenni. — Óvakodás, hogy magunkat a bútorokban meg ne sértsük.)

Miért készít az ember lakást? Csak lakó szobák kellene a házban? A konyha mire való? *A kemenczét mért csinálják a házba?* (Mert a házat nem lehet a kemenczébe.) A kamara, a pincze mire jó? Miért jó, ha nem a lakó-szobában főznek s nem ott tartják az ennivalót? Micsoda edények vannak a konyhában? Tisztán tartják-e az edényeket? A konyha, a szoba tiszta-e? Hogyan tisztogatják? (Seprés, szellőztetés, súrolás, meszelés utánzó mozgásokkal.) Mit csinálsz, hogy ne piszkold a lakást? (tisztított eszímával, ruhával lépek be, port nem csinálok, szerte-széjjel nem köpdösök, a falhoz nem állok, a tentát ki nem öntöm stb.) Tanuljátok meg: „*Rossz madár piszkítja fészket, A tisztaság fél egészség! Kelletlen ott nagy ház, sok kincs; A hol a jó egészség nincs!*“

Mese. Csak az embernek van lakása? Miben lakik a tyúk, rucza, ló, ökör? Volt a farkasoknak is tanyájok. Épen a *farkas-tanyáról* mesélek most nektek. Egyszer a tojás görgött, görgött, megindult világgá. Kérdi a rucza: Hová mégy tojás koma? Megyek világgá. — Én is megyek. — Mentek együtt, találkoztak egy kakassal, aztán egy varrótúvel, majd egy rákkal, azután egy lóval és egy ökörrrel. Mind mentek együtt. Mikor beesteledtek, találtak egy kis házat, bementek s a tojás befeküdt a tüzes hamuba, a rucza meg a kakas felültek a bubos tetejére, a rák bemászott egy dézsá vízbe, a tü a törülközőbe, a ló a ház közepére, az ökör a pitvarba ment aludni. Egyszer jön a 12 farkas, a kiké a ház volt. A legöregebb messziről kiáltott: „Jaj, de idegen szagot érzek!“ Volt köztük egy hetvenkedő farkas, az azt mondta, bemegy ő! Be is ment. Kereste a bubos tetején a gyufát, a kakas meg a rucza lármáztak. Benyúlt a hamuba parázsért, a tojás elpukkant. Szaladt a dézsához mosakodni, a rák megcsipte az ollójával. Fogta a törülközőt, a tü megszurta. Nagy ijedten a ház közepére ugrik, a ló oldalba rúgta s amint szaladt kifelé, az ökör szarvára kapta s az udvar közepére lökte. A farkas ordított: Jaj, fussunk! Nyulok a hamuba, meglőnek puskával, szaladok dézsához, megvágunk ollóval, kapkodok kendőhöz, aszszony szür tujével, futok ajtó mellé, kilöknek lapáttal, szaladok

pitvarba, vesznek vasvillára, egy kiált: hep-hep-hep, más kiált: add feljebb; akkor nagyot estem. Bezzeg jaj volt nekem! A farkasok mind elszaladtak.

A család. Te magad lakol egy házban? Ki lakik ott rajtad kívül, kik a te szüleid, kik a testvéreid, van-e bátyád, öcséd, nénéd, hugod? Édes apád (anyád) apját, anyját hogy szólítod? Együtt laktok ti? Ti egy család vagytok! Te magad egy család vagy? Te a család tagja vagy. Kik a ti családotok tagjai? Hogy hívják édes apádat, bátyádat, hugodat stb.? Hány neve van mindenkinek? Melyik név van meg mindenik nevében? Az a ti családotok neve! Melyik a ti családi (vezeték) nevetek? Micsoda névre keresztelte tiszteletes úr a te kis öcsédet? Az az ő keresztnéve! Melyik a te keresztnéved? Hány neve van mindenkinek? Melyik a családneved, melyik a keresztnéved? — Szeretnek téged a szüleid; miről tudod? És te szereted szüleidet; mivel mutatod ki, hogy szereted? (Szót fogadok, igyekszem, jól viselem magam, mert ők akkor örülnek; amiben tudok, segítek.) *„Légy jó fiú, az édes jó szülőt Szeresd, tiszteld és gyámolítsd őt! Vedd vállaidra félig terheit S meglásd öcsém, az Isten megsegít!”*

Agyagból: tojás, dézsa, lapát.

19. h é t.

A család; családi élet télen. Kik a család tagjai nálatok? Kik a főbbek a családban? Hogy is van a vers a szülőről? Kik tartják rendben, tisztán a házat? Mondd el a verset a tisztaságról! — Te mit csinálsz otthon; kikkel játszol; testvéreid közül ki a nagyobb, ki a kisebb? Szép dolog a veszekedés, verekedés? Lám, ti mégis összevesztek, pedig ti testvérek vagytok. Testvérek között legszebb a békesség! A nagyobbik enged a kisebbnek, mert ő az okosabb! A kisebbik pedig szótfogad az okosabbnak. A veszekedő testvérek megérdemlik, hogy kikapjanak! Két testvér csirke is veszekedett egy buzaszemen; az egésztest akarta mind a kettő. Te mit csinálnál, ha testvéreddel ketten kapnátok egy almát? A csirkék nem osztották el szépen, hanem verekedtek; meglátta ezt egy idegen csirke, oda szaladt s elkapta a buzaszemet és megette. — Igy jártok ti is! — Van-e neked pajtásod? Szoktatok egymáshoz járni; miért? Ha Péter hozzátok megy, ő a te vendéged. Neked igyekezni kell, hogy a vendéged jól mulasson! hajlnod kell a vendég kívánságára! Hát ha te mégy Péterékhez, akkor ki a vendég? Mit kell csinálni Péternek? *A milyen a jónap, olyan a fogadj Isten.* Jó légy Péterhez, ő is milyen lesz hozzád? (Figyelmeztetünk az I. hétnél elsorolt játékokra,

melyek szobában játszhatók nagy lárma, rendtelenség nélkül.) Akármikor mehetsz vendégségbe? (Korán reggel, evés idején, késő este nem lehet.) Ki enged el hazulról? Mielőtt elmennél, a ruhádat nézd végig; miért? Ha odaértél, ahova akartál, a tornáczon mit csinálsz; ha belépsz, mit csinálsz? Ha kínálnak valamivel, mit csinálsz? Ki nek fogadsz ott szót? Ha eljössz, mit csinálsz?

Hozzátok szokott-e vendég járni, bácsi vagy néni? Télen van-e munka a mezőn? Hosszu-e az este? Azért járnak a jó barátok egymáshoz télen gyakrabban s aztán mulatnak. Te mit csinálsz, ha vendég megy hozzátok? (Felállok, köszönök, széssel kinálom.) Mit csinálsz, míg a vendég ott van, míg a nagyok beszélgetnek egymással? Mikor volt nálatok sok vendég? A bizony, disznótor alkalmával mulatni szoktak. — *Több nap, mint kolbász!* mindig nem lehet mulatni; takarékosnak kell lenni mindenben. *Már ma hopp* stb. — Melyik napon járnak vendégségbe leginkább? Miért éppen vasárnap délután? A többi nap milyen nap? Mondd el sorba! Miért nem járnak ezeken a napokon s miért nem délelőtt annyit, mint vasárnap d.-u.? — Mindig van nálatok vendég? Ha nincs, akkor unatkoztok? (Dolgozunk, játszunk, dalolunk; olvasunk, mesélünk.) Van-e az iskolában dolgod? Megmondom-e, mit dolgozzál otthon? Elvégzed-e az iskolai munkát? Az a te kötelességed! Derék ember megtartja mindig, hogy *legelső a kötelesség!* Mit dolgozik édes anyád? (Főz, fon, sző, varr.) Mit csinál édes apád? (Kukoriczát morzsol, állatokat etet, itat, trágyát, fát hord, fakanalat, teknőt, szalmakalapot, kosarat csinál stb. A házi-ipar igen hasznos.) Te mit dolgozol? Segitsz-e valami munkában? Szoktak szüleid olvasni? Csendesen vagytok, mikor olvasnak? (Névnapok a családban; köszöntések, üdvözlések.) *Kis fiadnak (leányod) óhaja. Kevés szóba fér el: Áldjon meg a jó Isten Mind a két kezével!* — (A tanító névnapja; üdvözlés.) *Névnapodra, jó tanítónk, Azt kívánjuk mi neked: Elj soká és éleledet a jó Isten áldja meg! A jó Isten áldja meg!* (Dallama: Zs. E. É. K. 51. lapon levő „Köszöntő dalé!”)

Vadászat, puska, kard, puskával nem lehet játszani; vadászkutya: lesbe-állás; hajtó vadászat; káros állatok pusztítása! kegyetlenkedés; vadász-táska, madár látta kenyér.

Czirokbéltől és vesszőből: asztal, szék lócza, zsámoly.

20. hét.

Isméllés. Általános isméllése a butoroknak, taneszközöknek, szobának, háznak, családnak, közben-közben a tanult dalokkal, mesékkel, szoktatásokkal a tisztaságra, takarékoságra, a tárgyak gon-

dos megőrzésére, okos használására vonatkozólag; az illedelmős köszöntés, játszás, szobába lépés stb. Agyag- és czirokbél-munka, rajz.

21. h é t.

Az otthon. Honnan jöttél az iskolába? Köszöntél valakinek az utcán? (Barátáidnak, az öregnek.) *Ősz fejnek süveget (kalapot) emelj!* Az iskolából hova mégy? Otthon szeretsz lenni? Itt maradnál egész nap s még éjszaka is? Mindenütt jó, de legjobb otthon! Otthon kik vannak? Békében élsz testvéreiddel, pajtásaiddal? Hagyod-e, hogy valaki testvéredet, barátodat bántsa? Hát ha bajod van velök, kihez mégy otthon panaszra? Minden kicsiségért panaszra mégy? Otthon kinek fogadsz szót? Segítesz-e szüleidnek; miben? — Van-e nálatok cseléd; miféle? A szolgálónak ki parancsol? A béresnek ki parancsol? Ingyen dolgoznak-e ök? Ki fogadja őket; ki fizeti őket? Te parancsolsz-e nekik; miért nem? Bántják-e szüleid a cselédeket, ha jól viselik magukat? Szabad-e a cselédeket bántani? Te hogy szólítod őket; szépen beszélsz-e velök; ha szüleid dolgot adnak nekik, te játszol-e velök; akadályozod-e a munkában? Ha nincs dolguk, kéred-e őket valamire; mire? A cselédek is emberek; jól kell velök bánni! Jó cselédet megbecsülik. — Volt egy béres-gyerek; vasárnap mindig hazament, a bérét édes anyjának adta, nem költötte el. Jól esett neki, ha otthon lehetett. Ennek a gyerekeknek volt egy szép nótája: *„Édes anyám látásodra jöttem egy-két pillanatra. Héten át, egy szabad napom, Azt is nálad, itt akarom tölteni. Forralj nekem édes tejet, Apríts bele lágy kenyeret, Hadd egyem egy vig vacsorát, A mit az én anyám csinált fiának.“* Hány nap van egy hétben, melyek a munkanapok, melyik a szabadnap? Hosszu időre ment haza? Jól esett neki, hogy otthon van, hogy édes anyja főztét eheti? (S.-H. III. 116.)

Étel, ital. Mit csináltál ma reggel otthon? Mit reggeliztél, ki csinálta a reggelit? Ha haza mégy, eszel-e ismét vagy megvárod az ebédet, miért nem vársz ebédig? Mit ebédeltél tegnap? (Szalonna, disznóhús, sonka, kolbász, hurka, gömböcz, kocsonya, mint leginkább téli ételek.) Délután, ha hazamégy az iskolából, eszel-e, miért? És mikor vacsorálsz, hányszor eszel egy nap? Szüleid is annyiszor esznek? A gyermek eszik többször vagy a nagy ember? Eszem akkor is, ha éhes nem vagyok, azután is eszem, ha jóllakom, miért nem? Bizony sok gyermek azért beteg, mert akkor is eszik, mikor nem éhes és mikor már jóllakott. Szeretsz te beteg lenni? Csak mikor kérsz hát enni, hogy meg ne betegedjél? Hozol ételt az iskolába? Hol tartod? Mikor eszed meg? (Óráközben.) Megkérheted édes anyádat, ne

adjon ennivalót az iskolába, mert te nem vagy itt éhes, mikor aztán hazamégy, jó étvágyad lesz, jóízűen eszel. Mire kéred édes anyádat, miért? Mit kért a kis béres otthon az anyjától? Enni, jól esett-neki? Miért? Te mit szoktál enni otthon? Kitől kapod? Minden étel egyforma? Milyen ízű a tej, a káposzta? (Izleltetek s az ízről megismertetem a ézukrot, sót, eczetet stb.) Van az eczetnek szaga? (Szagoltatom s a szagról megismertetem a kenyeret, almát, eczetet stb.) Legjobban használ az embernek a tej, a hús, de a főzelék is. Hova ültök ebédelni? Ha még nincs szék, a mire édes, apád leüljön, mit csinálsz; hát ha másnak nincs? Mivel eszed a levest, hogy fogod a kanalat? (Próbáltatom a kanál, kés, villa helyes fogását, letevését, intek a szürcsölésre, a tátott szájjal való evésre, az étel elcsepegtetésére, mindezt legjobban tehetem, ha az ebédesdit eljátszatom, pár evőeszköz, teríték s víz és kenyér elég hozzá; ekkor kedvvel és maradandólag megtanulják a helyes módot.) Ha vége az ebédnek, mit csinálsz? Csak az ebédet köszönöd meg? És mit kívánsz a köszönés mellé? (Kedves egészségére!) — Csak enni szoktunk, inni nem? Mit iszol? Legjobb ital a víz! Miből iszol, tiszta edényből eszünk és iszunk? Meg tudsz tisztítani egy poharat; hogyan? Egy más után nem jó inni, mit csinálsz a pohárral, ha más ivott belőle; hát a korsóval? — Az ételt és italt a jó Isten adja, az ételt, a kenyeret némelyik gyermek elhagyogatja, elhányja; nagy vétket csinál! *Ki a kenyeret meg nem becsüti, a koldusbotot el nem kerüli!*

Mese. Hogy is van a béres-gyerek dala? Mit kért ő enni, miket szoktunk enni? Szereted a kolbászt, a sonkát; a malacz-pecsenyét? De megeszel-e egyéb ételt is? Jó gyermek nem válogat; megeszik minden ételt, a mit a nagyoktól kap. — Nyersen eszszük a húst? Mivel szoktak tüzelni? (Fa, kőszén, szalma, stb. a helyi viszonyok szerint.) Szokták-e sózni az ételt? (Só színe, íze, koczka-só, tört só, darabos só. A sót a földből ássák. Mit ásnak még a földből? A nagyon sós étel nem jó, a vért megrontja.) Őltek nálatok disznót; használják-e disznó-öléskor a sót, mire? Láttad a disznó hólyagját; mit csinálnak vele; hova tették! mi lesz belőle? Mondok mesét a *hólyagról, tüzes üszökről és szalmaszárról*. Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy szegény ember, s annak volt egy malacza. A szegény ember a malaczt leölte s a hólyagját felkötötte a bubos (kályha) mellé. Szegény hólyagnak ette ott szemét a füst; eleget törte az eszét, hogy kellene segíteni; utoljára rávette a fejét, hogy biz' ő elszökik. (Hogy volt eddig a mese; miért tette a gazda a hólyagot a bubos mellé; ette a füst a hólyag szemét; jól tette a hólyag, hogy elszökött?) A mint ment, mendegélt, előtalál egy szalmaszált.

— Hova megy hólyag koma? — Megyek hetedhét ország ellen, mert a gazdám búbos mellé kötött s ott ette a szememet a füst. — A szalmaszál ment vele. A mint mentek, találnak egy tüzes üszköt. — A tüzes üszök is ment velök. A mint mentek, egy nagy vízhez értek. — (Hogy volt a mese; mik mentek a hólyaggal együtt; volt nekik okuk vándorolni a világba?) Tanácskoztak, hogy menjenek át a vizen? A hólyag kapta magát, átgördült. Szalmaszál koma is neki indult úszni. A tüzes üszök keservesen sirt, kérte, ne hagyják őt, mert a vízbe ful. Szalmaszál megsajnálta, érte ment s hátára vette. (Hogy volt a mese; melyik bolondította el a többit; melyik volt a víz mellett legnagyobb bajban? Segített rajta a hólyag? *Haszontalan, hitvány fajta, Ki barátját cserben hagyja.*) Vajjon keresztül vihette a szalmaszál a tüzes üszköt a vizen? mi történt hát velök? A szalmaszál elégett s a tüzes üszök vízbe fült. Szegény szalmaszál elhagyta a bajban a tüzes üszköt? Okosan tették, hogy mentek a hólyaggal? *Oktalan tettek késő megbánás a vége!* — De a hólyag koma is meglakolt. Két társa halálán olyat nevetett, hogy kipukkant. (Még érdemelte; miért? *Gondold meg a dolog elejét, utóját!* — Te nem etted meg tegnap a száraz kenyeret, mert Pista szalonnát is kapott mellé! És azután mit értél vele? Te meg elmentél havazkodni s engedted, hogy barátodat ugyan meghavazzák. Te meg eltépted a barátod ruháját s engedted, hogy ő kapjon ki!)

Agyagból: pogácsa, kifli, perez, kolbász, hurka, sonka.

22. h é t.

Ruházat. Mondd el a mesét a hólyagról, szalmaszálról és tüzes üszökről! Mire használják a szalmát? Hol látsz tüzes üszköt? Miért fütik most a szobát? Ha a szobából kimégy, mit veszel magadra? Ha bejössz, leveted-e? Miért? Micsoda ruha van rajtad? Ki varrja, micsoda részei vannak az egyes ruháknak; miből van; ki veszi neked a ruhát? Azért van ruhánk, hogy elrontsuk? Mikor romlik a ruha? (Ha térdepel, könyököl, sokat ül, sokat ugrál; egymás ruháját huzogatják stb.) Ha egy kissé elromlott a ruhád, csizmád; mit csinálsz? (Mégkérem anyámat varrja, varrassa meg.) Hogyan kéred? Addig kéred, míg kicsi a hiba; miért? (Mert akkor könnyű, kevésbe kerül a helyre igazítása.) *Nem szégyen, ha a ruha foltos, de nagy szégyen, hogyha rongyos.* — Mikor öltözöl fel; hogyan? (Melyik ruhadarabot veszi előbb, utóbb?) Mikor fel vagy öltözve, végig nézed-e magad; miért? Pizkosan felveszed-e a ruhát; csizmát? Mivel tisztítod; hogyan keféled? (Kefével mutassa meg.) Mikor vetkőzöl le; hogyan? Mindig egyforma meleg ruhában járunk?

Szép a rongyos ruha; mit kell vele csinálni? A gombokat leszakasztod-e? „*Fáj a szívem, ha látom, ha látom. Az én elnyítt kabátom, kabátom. Mint a szemem világát, világát, Oriztem, mégis elhagy, bíz elhagy.*“ (Dal. Zs. E. K. II. 34. l.) Miért kell a ruha? Rongyos csizmában mért nem járhatunk most?

Álom. Este ha levetkezel, mit csinálsz? Vacsora után mindjárt lefekszel? (Nem jó lefeküdni tele gyomorral.) Miben alszol? Puha-e? (A puha ágy nem jó, elgyengít.) Mivel takarózol? (Dunya nem jó takaró.) Kivel alszol? (Legjobb magadban hálni, ha nem ágyban is.) Mikor kelsz fel? Minél többet alszol, annál többet játszol, dolgozol? A ki sokat alszik, álomszuszék. Az álomszuszéknak a feje fáj; az olyan elsápad, beteg. Mért nem jó sokat aludni? Szeretsz beteg lenni? Az egészség sokat ér, többet ér, mint az arany! Azért mondják: *ki jókor kel, aranyat lel!* Mit mondanak? Voltál beteg; mitől lettél rosszul? A ki a gyomrát megterheli, a ki meghül, megbetegszik. Mikor beteg voltál, ki vigyázott reád; ki gyógyított? Orvosság nélkül meggyógyultál volna? (Az orvosságot szépen beveszi a gyermek.)

Betegség, egészség. De megbetegszik ám az a gyermek is, a ki nem mosakodik. Szoktál te mosakodni; mikor, mivel; midet mosod meg? (Arcot, fület, nyakat, mellet, kart, kezét mindennap meg kell mosni.) Felöltözve mosakodol? Mire van téve a mosdótál? Legjobb szabad helyen, mert akkor nem vizesítünk meg holmit. — A fogadat mivel mosod? (Minden evés után kell!) A körmöt is vágni és tisztogatni kell. (Tisztogatni lehet már égett gyufával.) A fejet néha megmossuk enyhes vízzel éjszakára, hogy vizesen ne járjunk vele. Azután fürdeni is kell! Szoktak-e téged fürösztetni? Mondd meg otthon, hogy a fürdés nagyon használ, sokkal jobb étvágyat csinál, frissé teszen, csak nedves lábbal, rosszul felöltözve nem szabad kimenni a fürdés után! — Mit mondasz? — Lám a te kezed kifűtta a szél; vizes kézzel járkáltál; az ilyen kifűtt kéz aztán piszkos marad és fáj. — *A tisztaság fél egészség!* — Pali gyerek még nem tanulta ezt, félt is a mosdástól, mindig sírt-rítt, ha mosdani kellett. Róla van ez a vers: „*Mocskos, szurtos mindig Pali, Mert nem szeret megmosdani. Megharagszik a mosdótál: Megállj; megállj; te mocskos Pál! Mocskos Pali szalad, szalad. Kiabálja, hogy „nem szabad!“ Utoléri a mosdótál: Megfogtalak te mocskos Pál! S megfürdeti; megmosdatja — Czirmos cicza meg kaczagja!*“ — Miért kaczagta a cicza? Vigyázatok, nehogy a tiszta cicza titeket is kinevessen!

Isméltése a héten tanultaknak. A szülők élelmet, ruházatot

adnak ; iskolába járatnak ; ha beteg vagy, ápolnak. A jó gyermek óvja a holmiját, szorgalmasan tanul, jól viseli magát, szót fogad a szüleinek, szereti, tiszteli. *„Tiszteld atyádat és anyádat! Ez az Isten parancsolatja! Jó dolga lesz annak e földön, Ki ez intést híven megtartja! Sohse legyen feledve nálad : Tiszteld atyádat és anyádat!*

Czirokbélből és vesszöböl ; ágy ; agyagból : mosdótál.

23. h é t.

Tűz. Most otthon vagy : miért nem ülsz mindig otthon ; miket tanultál eddig ? Szeretsz iskolába járni ; miért ? Fázol idebenn ; mi melegít ? Ki tudja, miket mondtunk már régebben a kályháról ? (Is-méltés a 16. hétről.) Mivel fűtjük a kályhát ? Melegít a tűz ? A tűz csak melegít ? Mivel világítunk este ? (Gyertya, lámpa, mindkettőnek szemléltetése ; melyik világít jobban ; vigyázni kell a lámpa töltésére, eloltására ; a lámpára, hogy fel ne dőljön ; gyermek ne bántsa a lámpát.) A tüzet csak a szoba fűtésére és világítására használják ? (Főzés, sütés, vasalás ; a kovács, lakatos, cserepes, fazekas mire használja ? Utczak világítása.) A tüzre vigyázni kell, miért ? (Gyertyával padra csak úgy mennek, ha lámpában van ; a tüzes üszköt, pernyét hova kell tenni, jó-e szemétdombra dobni ?) *Nincs a jégnek gerendája. Az óvatos meg nem járja.*

Gyufa. Mivel gyújtják meg a gyertyát ; a tüzet ? Mit csinálunk a gyufával, hogy meggyuljon ? Kell gyermeknek gyufa ? (Az égő gyufa ; az egész gyufa eldobása, Rossz emberek gyujtogatnak. Ha tűz van, hogyan, mivel oltják a tüzet ; gyermek menjen-e bámulni a tüzet ? Ingyen adják a tüzre valót ? Sok szegény embernek nincs tüzre valója. A gazdag ember segítse a szegényt, a jó isten úgy parancsolta. — *Az ősz ember parazsa.* Egy szegény embernek még tüzet sem volt mivel gyujtani. Dolgozott a feleségével együtt s kapott egy kevés zsirt és lisztet. Az asszony csinált pogácsát, de nem volt, a mivel megsüssék. A szegény ember elővett egy fazekat s kiment az utcára, hogy hozzon tüzet valahonnan. Az utca végén látott tüzet csillámlani. Oda megy, egy ősz ember ült a tűz mellett. Jó estét, öreg apám ! Adjon Isten ! Mi jóért jöttél szegény ember ? — A szegény ember elmondta, mi járatban van. (Hogyan mondta el ?) — No fiam, vihetsz, amennyit akarsz ; tudom, hogy szegények vagytok. — A szegény ember megrakta parázzsal a fazekat, megköszönte s haza vitte. Otthon megsütötték a pogácsát s a mi parázs maradt, eltették fazekastól a kuczkóba, aztán lefeküdtek. Korán reggel felkeltek, hogy dolog után lássanak ; nézi a fazekat, a parázs

mind arany és ezüst lett. — Megtudta ezt a gazdag szomszéd, ő is elment parázsért; adott neki az ősz ember. A gazdag szomszéd a parászat mind a kuczkóba tette; de biz reggelre csak pernye lett belőle. — *Ki kevéssel be nem éri, az a sokat nem érdemli.* — Így mondta ezt a mesét édes apám. Ettél már pogácsát? Megelégedtél annyival, a mennyit édes anyád adott? Sok gyermek telhetetlen az ételben, azért lesz beteg!

A kén. (A ként a földből ássák; hát a krétát, a vasat, a rezet, a követ, a meszet, a sót; mind ásvány. — A kén sárga, törékeny; a gyufa fején van kén; hamar meggyul, könnyen elolvad; lángja kék, szaga fojtós; készítenek vele puskaport; köhögés ellen czukorral orvosság. A többi ásványok tulajdonságai ezzel párhuzamban kérdezhetők. — Mutatok érczet, melyben vas, réz, kén van; így ássák, ebből aztán külön választják őket.) — A vaskályhát hol csinálják? a gyufát gyufagyárban készítik. A gyárban sok munkás van. Melyik mesterember dolgozik vassal, rézzel? A segéd segít a mesternek, a miért aztán kap fizetést; a ki jobban, ügyesebben dolgozik, kevesebb pénzt keres-e, mint az, a ki rest és fonákul készít mindent?

Iméllése a héten tanultaknak; mester, segéd, inas. Az inas is tudja a mesterséget? Az még csak tanulja. Kitől? De azért ő is dolgozik, próbálgat, mert különben nem tanulná meg a mesterséget. A műhelyben munkálkodnak mindnyájan szorgalmasan, de egészségesek is; jóízűen esznek, jót alusznak; vajjon miért? (Mert munkálkodnak.) A munkában ép úgy nem lesz beteg az ember, mint a sonka nem romlik, ha megsózzák. A nóta is azt mondja: „*Munkás-ság az-élet sója, A romlástól mely megójsa; S csak az, a ki nem hevert: Várhat áldást és sikert!*“ (S—H. I. 44. l.)

24. h é t.

Isméllés. Az isméllésnél lehetőleg egyhuzamban beszéljen a gyermek; a kérdések úgy intézendők, hogy több mondatban feleljen rájuk s feleljenek többen egymás után.

25. h é t.

A macska, egér, patkány. (A szemléltetett állat legyen élő, ez föltétlenül kivihető; de e mellett a modell és a kép is használtasék, mert általuk az érdeklődés mindvégig fentartható s így a siker biztosabb.) Ki emlékszik rá, mondtam-e én versikét a macskáról és egérről? Elmondom újra! (Közölve van a 2. hét utolsó előtti kikezdésében.) Ismeritek ti a cziczát; hogyan beszél a cziczá; ismeritek az egeret? Csakugyan az egér öli meg a cziczát? Melyik nagyobb; melyik erősebb? Kárt tesz a macska, ha az egeret megfogja? Miért

tesz hasznot? Kár-e ha a patkányt megfogja? Miért hasznos házi állat a macska; miért házi állat? Mutasd a fejét, nyakát, törzsét! Nem tudod a törzsét megmutatni? Megmutatom én! A törzsén kívül micsoda részeit látod a macskának? Milyen alakú a macska feje? Micsoda részek vannak a fején? Milyen a szeme, füle, orra, foga? Mire való a szeme stb. Látod a szeme feketéjét? Egészen fekete a szeme? Sötétben egészen fekete és világít; a macska éjjel is lát. Milyen a törzse? (Karcú, hajlékony, el tudja nyújtani s úgy kis helyen is elfér.) Miért jó neki, hogy ilyen törzse van? (Jobban, könnyebben oda fér az egér házához.) Az egér miben lakik? Hogy lesi a macska az egeret; hogyan fogja el? Mivel ugrik, hány lába van, egyforma hosszua, mi van itt a lábain, hány körme van az első lábán, (5—5) a hátulsó lábain? (4—4) Most kinyújtotta a körmét? Mikor nyújtja ki? (Ha falon házfedelen mászkál, ha egeret fóg, ha karmolni akar.) *Nincs otthon a macska, Czinczognak az egerek; De ha apa nincs is otthon, Ti csendesen legyetek.* (E. K. L.) Téged megkarmolt a macska; mit csináltál vele? (Ingerkedés.) Fáj a karmolás? Mikor karmolt meg? Hidegben nehezen gyógyul be a karmolás! Csak a macska haragszik az ingerkedésért? Senkivel sem ingerkedik az, a ki maga javát akarja!

A macska testén kívül mi van? A bőre mivel van benőve? Csak a macskának van bőre; szőre? Milyen színű a ti macskátok; a tiétek? Miért tartják a macskát? Mit adtok neki enni; mit szeret enni; megeszi az egeret? Ha nem eszi is meg, megfogja és megöli-e? A macska ragadozó állat. — Az egér is ragadozó állat? Miért nem? Mivel ragadja meg a macska az egeret? Milyenek is a karmai és fogai! A ragadozó állatnak milyen karmai és fogai vannak? (Erősek, élesek.) — Volt-e nálatok kicsike macska? — A macska fiadzik; csak egy fia volt egyszerre? (3—6.) Az anya a kicsikéket szoptatja; hogyan? A nagyon kis macskák látnak? Kilencz napig vakok, erősödik a szemök; azután pedig még sötétben is látnak. Engedi az anya, hogy a kis macskákat bántsad? Lám, félti, szereti. Játsszik-e velök; hogyan? Hogyan szokta vinni kis fiait? Tanítják-e őket valamire; mire és hogyan? — (A macska ügyesen mászkál, talpra ugrik.) A macska mosdik: némelyik gyermek nem szeret. — A macska nyávog, mikor; köpköd, mikor; mivel szokott veszekedni? Jó gyermekekre mondják, hogy „*úgy él, mint a macska a kutyával*?” Miért nem? De te a pajtásoddal, testvéreddel úgy élsz néha! Pedig lám, ha a kutyát és macskát tanítják, ők is megférnek szépen egymással; rajtatok is fogjon hát a jó szó, ha még az állatokon is fog! — A macska szeret a kályha mellett, az ágyon feküdni; de

ha engedik, milyen lesz? (Rest, nem fog egeret.) Lám, épen, mint a gyermek, a meleg, puha ágyban elrestül, ellustul. — A macska lop-e? Mit lopott el a tietek? Lám a tolvaj! Én is láttam, hogy a konyhán ott főtt a tej, a cizcza meg ott ólálkodott a konyha földjén. Miről ismerte meg, hogy a tej fő? (A szagról.) Egyszer befordult a szobába a gazdasszony, a cizcza meg mit csinált? — Ugy ám, a cizcza nagyon nyalánk, épen, mint némelyik rossz gyermek. De a cizcza megjárta a tejjel, elmondom versben: „*Van egy cizczám, bajuszkája, a mint illik, Kipödörve huszárosan tudniüllik. Csak-hogy a kenőcse nincs a patikából, Hanem a konyhából és a kamrából. — Addig kente tebbe, vajba a bajuszát, Mig egyszer csak leforrázta tejjel magát, Kopott a bundája, bajsza lekonyulva. Eltörik, addig jár a korsó a kútra.*“ (Dal: S. és H. II. 55. l. A szöveg változtatva.)

Minden macska hasonlít a másikhoz, miben; (Ez ad alkalmat az ismétlésre, összefoglalásra.) Miben hasonlít a macska az egérhez; miben különbözik? (Az egér és patkány nagyon részletes külön ismertetése szükségtelen; közvetlen szemlélés mellett az összehasonlítás a nélkül is sikerül.) Miben hasonlít az egér a patkányhoz; miben különbözik? Mivel pusztítják az egeret és patkányt? (Macska, egérfogó, kaptány, csapda, mérég.) A mérgezésből baj lehet; miért? (Mert más állat eheti meg.)

Szép mesét mondok. A királyfiú meg az egérke. Az óperenciás tengeren is túl volt egy királynak három legényfia meg egy gyönyörű kertje, amelyikben selyemfű termett. Csak azon szomorodott a jó öreg király, hogy a szép selyemfűnek minden reggelre csak a tarlója maradt meg. Azt mondja a legnagyobb királyfi: Elmegyek én a kertbe hálni, tudom, egy szál hija sem lesz a selyemvetésnek! — Este kenyeret tett a tarisznyájába s elment a kertbe. A kertajtóban eléje állott egy egerecske: Felséges királyfi, adj egy morzsa kenyeret! A királyfi rá sem hederített, elment a kertbe, várt-várt; éjfélkor lágy szellő meglegyinti arcát s úgy elaludt ültő helyében, mintha fejbe verték volna. Reggel a csodaszép kertben csak tarlója volt a selyemvetésnek megint! Másnap a középső fiú állott őrt; ő sem hederített az egerecskére; nem is maradt a vetésből reggelre semmi. Harmadik nap a kisebbikre került a sor. Már csak én is szerencsét próbálok, hátha megsegít az Isten! Vitt magával lágy kis cipót és kulacs vizet s ment a kert felé. A kertajtóban előugrik az egérke s kért egy morzsa kenyeret. Szívesen adott neki a kis királyfi a kicsike cipóból ezer morzsát is s még vízzel is megkínálta az egeret. — No, kicsi királyfiú — szólt az egér — *jólet helyébe jót várj.* Feküdjél le az ösvény szélére, aludjál el bátran.

Éjfélkor megcsipem a füledet s arra felédredsz. Épen akkor megy el előtted egy ezüst szőrü paripa ezüst kantárral a fejében. Ragadd meg a kantárszárat egy szempillantásban s el ne engedd, ő odahagyja neked az ezüst kantárt, csak megmenekedjék. Holnap az aranyszörü és aranykantáros, holnapután a gyémántszőrű és gyémántkantáros paripa szökik a kertbe, azoktól is vedd el a kantárt. Ha azokat a kantárokat megrázod, egész sereg katona terem elő ezüst, arany és gyémánt öltözetben. — Úgy lett minden, a mint a kis egér mondta. A három éjjel a királyfiú elvette a három kantárt s többé nem bántotta semmi a selyemvetést, meg is nőtt ez kötésig s a világ minden szegletéből jártak a csodájára. — A két nagyobb fiú irigykedett a kisebb testvérrre, de mikor egyszer meglátták az öcscsük gyönyörű seregét, nem mertek vele kikötni, még csak meg sem mukkantak. Maig is élnek, ha meg nem haltak. — (A tanító jót tesz-e veled? Hát testvéred, pajtásod jót tesz-e, ha segít, ha játszik veled? Te mivel tartozol nekik? Okozott-e örömet a kis fiú apjának? Minden derék gyermek jóval fizet a jóért? — Én megtanultam volna a kis fiútól, hogy Istent kell kérni segítségül, hogy jót kell tenni minkenkivel, mert még a kis egér is tehet jót velem. — Te melyik fiut szereted a három közül? Lám, a jó fiút mindenki szereti.)

Agyagból: czipó, kulaacs.

26. h é t.

A kutya; a ló. Micsoda házi állatokról tanultunk eddig? Most behívtam a Dunát! (Kutya neve.) Hogy hívtam be? Érti a szót meg a füttyöt? Vajjon tanulni jött be? Pedig tud ő tanulni is; mit tanul? (Szolgál; hogyan; botot, kosarat stb. viz; hogyan; kocsit húz, parancsszóra lefekszik, megáll stb.) Lám, mennyi mindent megtanul; szófogadó tanuló! (Hívja a kutyát.) Mit csináltam? Ide jött-e? Mit csinál? (Rám néz, farkat csóvál, lelapul, kezem nyálja.) Ki a gazdája? Szereti a gazdáját? Bizony szereti nagyon; egy kis kutya enni sem akart, mikor gazdája meghalt s éhen dőglött szegény; más kutya pedig a gyermeket kihúzta a vízből s bátran neki állott akárkinek, a ki bántani akarta volna. — Hü állat ez a Duna, csak engem szeret, nem megy máshova lakni, csak a mi házunkat védi. Milyen állat? Hogy védi a házat? Csak nappal védi? Épen azért nagyon hasznos, mert éjjel védi, a mikor az ember alszik. Hogy veszi észre az idegent? (Meghall minden neszt; megérzi a szagot; a gazdáját is úgy keresi meg, ha elment hazulról, hogy szaglál az úton s a szag után megy. Hogy adja tudtul, ha idegen jött? (Morog, ugat, csahol,

vonít.) — Soroljátok el a főbb részeit ; a kisebb részeit ! (Alak, irány, szám. — Szőre, színe ; nagyság ; különböző kutyák : házi kutya, juhász kutya, (komondor), mészáros kutya, (szelindek), agár, vizsla, pudli kutya stb. ; melyik mire való ; melyik a legcsinosabb alakú, a legkarcsúbb, a legkényesebb, a hosszabb szőrű, hosszabb lábu stb. — A kutyák gyakran kölykeznek 3—9-et egyszerre ; a kicsik vakok 10—12 napig ; szopnak ; szeretnek játszani. — Mit esznek akutyák ; lop-e némelyik ennivalót, az ilyenre mondják, hogy kajtár ; elrágód-nak egy-egy esonton, konczon s össze is marakodnak rajta. — Hol szokták tartani a kutyát ? (Kutyaól, vaczok.) A szobában mért nem tartják ? (Büdösek, bolhásak.) Ha haragítod, megkarmol-e ? Harapása nagyon fáj, legelőször is vizes ruhával kell áztatni. Néha a kutya szomorú, nem eszik, nem iszik, nem ugat, kapkod az emberekhez, farkát leereszti. Az ilyen közel van a veszettséghez. Óvakodjatok, mert a kit a veszett kutya megmar, az iszonyú kínokat szenved. (*Nincs a jégnek gerendája* stb.) A kin mégis megesik, a seb környékét hirtelen erősen körülzorítják s rögtön orvosért küldenek. A veszett ebet agyon kell löni. Ne engedjük a kutyát kóborolni! — (A kutya és macska összehasonlítása. Melyik nagyobb, erősebb, ügyesebb, tanulékonyabb, hűségesebb, tisztább stb.) Mind a kettőnek éles, erős fogaik, körmeik, éles látásuk, szaglásuk, hallásuk van ; mindkettő szereti a húst ; ragadozó és házi állat ; meg vannak szelídítve ; rokonok ; rokonaik között vannak vad állatok : a róka, a farkas, a vad macska, a tigris, az oroszlán.)

A róka és a farkas. (Népmese.) Jó reggelt róka koma ! Róka : Nekem ugyan nem jó, de azért fogadj Isten ! F. : Szomorú vagy, talán éhezel ? R. : Hejh, komám, pórul jártam ! Bementem a faluba egy ludat csipni, de a kutya csaholt, vonított, az ember pedig kijött s fényes farkával úgy elpáholt (haltával), hogy alig tudtam az irhámat elczipelni. F. : Sokat hallom emlegetni az embert. Csak találkoznám vele, úgy összetépném, mint egy bokrot. R. : No menjünk csak az országút mellett egy bokorhoz, majd telhetik kedved. — Amint várnak, jön arra egy gyermek. F. : Hát ez az ember ? R. : Ez csak lesz ember. — Arra jön egy öreg koldus. F. : Ez az ember ? R. : Ez volt ember. — Csak várnak, arra jön egy huszár. F. : Hát ez az ember ? R. : Ez már talpig ember. — (*Nem nőnek a fák az égig : A dölyf hamar éri végét.* E. K. L.) Most a farkas kiment az országútra, a róka meg elkotródott. A mint a huszár meglátja a farkast, elővette a pisztolyát s kétszer is rálő ; a farkas csak úgy rázkódott belé, de azért állító helyén maradt. A huszár elővette aztán a kardját s jól megszabdalta a farkast s elment útjára. Mikor már a farkas

félíg-meddig kiheverte a bajt, találkozik a rókával. Róka : No komám, most már elhiszed, hogy az ember a legerősebb állat ? Farkas : Soha életemben olyan furcsa állatot nem láttam. Elővett egy kis botot s úgy a szemem közé fújta belőle a port, hogy a bőröm is borsódzott tőle. Aztán meg kivette a fényes oldalbordáját s úgy elvert vele, hogy alig birtam elvinni az irhámot ! (Ez a mese betanítva alkalmas a párbeszédese elmondatásra. Némelyik hetyke gyermek addig ingerli a nagyobbat, míg emez meg nem veri őt.)

A ló. (Utalás az előbbi mesére.) Min ül a huszár ? (A ló szemléltetése legjobb az udvaron, hol a szekérbe fogott s féken tartott ló körül a gyermekek elférnek. Itt a ló, ni ! csak ne zajongjatok ; miért ne ? Kicsi állat a ló ; házi állat-e ; miért ? Milyen színű a szőre ? hol hosszabb, hol rövidebb a szőre ? Mikor nagyobb a szőre, télen vagy nyáron ; miért ? Ezek a lovak szabadon vannak most ? Mibe vannak fogva ? Mi van a fejükön ; a szájukban ? A háms micsoda részükre van téve ? Mit mondanak, hogy meginduljanak ; hogy megálljanak ? Némelyik ló többet is megtanul, tánczolni tanul, a kérdésre fejével bólint, lábával kivágja, hány óra ? Lám, a ló tanulékony ! Mivel kormányozzák a lovat, hogy merre menjen ; hogy visszafelé tolja a kocsi ? Hát még a huszárló milyen okos és engedelmes ; megérti a trombitaszót, egy kis sarkantyúzásra ugrik, vágat előre vagy oldalt ; megy bátran a huszárral akármerre, nem fél a puskák ropogásától, az ágyúk dörgésétől, a löpor tüzétől, füstjétől, a kard villogásától, csattanásától ! Ha pedig gazdája lebukott, megáll, rá nem lép s ha meghalt, alig bírják mások megfogni, megülni ! húséges, mint a kutya. A te atyád földmivelő, mire használja a lovat ? *Négy testvér egymást kergeti, utól sohasem érheti. Mi az ?* (Szekér-kerék.) Hát lovagolnak-e a lovon ? Csak nyeregben ülik meg ? Megülik bizony a szőrén is ! Láttátok az uraság szép lovait ? Terhet húz az is ? Hogy tartja a fejét, nyakát ? Milyen kényesen lépdel, mintha be sem akarná sározni a csizmáját ! Van csizmája, hány körme van egy lábán ? A körmét patának hívják. A patájára mit szoktak verni, ki veri, miért ? (A patkolás utánczása.) Minden ló egyforma szép ? Legszebb a kis fejű, karcsú természetű ló ! Mivel él a ló ? Miben tartják a lovat ? Az ólban honnan szedi a szénát ? Mit eszik ? Piszkos vizet, moslékot megiszik ? Sárba lefekszik ? A ló hát milyen állat ? A gazdája is szokta tisztogatni, mivel, hogyan ? (Megvakarja, megkeféli, megfürdeti.) A tisztogatástól egészséges és szép lesz, a szőre fénylik s ha meleg ólban tartják télen és kinn betakarják pokrőcczal, a szőre sem nő nagyra. — Némelyik ló szilaj, hamis ; milyen lóra mondjuk ezt ? Vigyázni kell azért, nem jó hozzájuk közel menni,

őket szurkálni! — Az anyaló ellik egy-egy csikót, szoptatja-e? Csak a ló szoptatja a kis fiát? Lám, ezek mind emlős állatok. Melyek az emlős állatok, miért? A csikó vidám állat, anyja után szokott szaladni. — Tud a ló hangot adni? Mit csinál, ha a csikót hívja, ha megtalálta és örül? (A nyerítés utánzása.) — Ragadozó, húsevő állat a ló, miért nem? — Hasznos állat a ló? Még halála után is hasznos, szőrével bútorokat tömnek, sörényét s farka hosszú szőrét szitára, hegedüvonóra használják, bőrét kidolgozzák s készítenek belőle czizmat, szerszámot. Mi a haszna? Magyar ember szereti is lovát, jót tartja, ápolja, simogatja, még czukorral is éteti, csak rossz ember üti a lovat, ha nem bírja a terhet! — Tud-e a ló sebesen futni? Megy, mint a villám s még a szél sem éri utól. Hol adják el és veszik a lovakat? (Vásáron. A vásár utánzása: vevő, eladó, alku, parolázás, fizetés.) Sok pénzt adnak egy erős, szép lóért, de a koldus gebéje már keveset ér. Miért mondják gebének? Tanuljunk szép verset a lóról: *„Volt egy csikóm, ha magam rávetettem, Száz mér-földre maradt a szél megettem; Debreczeni szabadságon (vásár) eladtam, Áldomáskor csakhogy meg nem sirattam.“* Debreczen szép nagy város, a hol nagyon nagy vásár van. Jönnek vevők és eladók, alkudoznak s mikor megegyeztek, egymás markába csapnak, paroláznak. *Magyar ember parolás ember!* Megtartja szavát, az egyezséget. Azután elmennek s isznak egy pohár bort áldomásnak. — Van tovább is a vers: *„De nem bánom, az anyámnál az ára, Neki adtam, fordítsa jóvóltára; Ne zszugorgasd azt a bankót, jó lélek. Ad az Isten még többet is ha élek.“*

Gyufakatulýából, vesszöböl és parafadugóból: targonceza, köcsi.

7. h é t.

A tehén, ökör; a disznó. Tavasz, tavaszi munka. Vigyázzatok csak, nagyon furcsa eset történt a kis Marival. *„A kis Mari nagyon jó lány, Szelíd, mint a kezes bárány. De van ám egy nagy bibéje, Mit nem szeret a szüléje: Válogatós az ételben, Finyáskodik a jó tejben. „Nem kell, nem kell!“ — hajtja egyre S haragosan néz a tejre, Lekönyököl az asztalra S kávéén jár a gondolatja. De a kávé, hej a kávé Az apáé meg anyáé. Nem való még az Marinak; majd, ha megnő, hát ő is kap! — És a tejet. kapja magát, Mosolyogva megissza hát S ujra az a kedves jó lány, Szelíd, mint a kezes bárány!“* Milyen gyermek volt a kis Mari? Jól tette, hogy válogatott? Megbánta tettét? Jó gyermek volt, hajlott az okos szóra! De melyik állat is adja a tejet? (Szemléltetés az udvaron.) Mondd el a fő részeit! Mit látsz a fején; a törzsén; a lábain? Milyen a feje;

homloka ; a két szarva ; a nyaka ; a törzse ; a farka ? A tehén hányat ellik egyszerre ; hogy hívjuk a fiát ; miből szoptatja a fiát ; milyen állat hát a tehén ? (Emlős állat.) Miből fejik a tejet ; mibe fejik ? A tögyét szépen meg kell mosni ! A tehenet tisztogatni kell ; hogyan ; (Van üsző, tinó, bika, ökör.) Különböző nagyság, szín. Étele, itala, helyes etetése, itatása. Az ételt lenyeli s ujjalag visszakeri és meg-rágja, kérödzik. Nem tud jól rágni, mert elül fenn nincsenek fogai. A tehén csordába, a borju gulyába jár ; legel ; a gulyás, a csordás, a kürt ; miből van a kürt ? Haza talál-e a tehén ; van-e hangja a tehénnek ; hogyan bög ; ha haragszik, rug és öklel. Haszna : teje jó étel : tej, tejfel, aludttej, turó, vaj, iró, sajt ; tejjel micsoda ételek készülnek ; tejből micsoda ételt főznek ? Husát esszük, igen erősítő, jó étel ; szőrével butorokat tömnek, bőréből lábbelit csinálnak ; szarvából kürt, fésű készül ; fagygyából gyertya és szappan lesz ; csontját megőrlik porrá trágyának ; trágyája földet javít ; a trágyát télen hordják ki, szétterítik s a földbe szántják. Az ökör szekeret húz, szánt, boronál, nagy terhet elbír, de nem olyan gyors állat mint a ló. A nagy teher : iga, az ökör igát huz ; hám van-e rajta ; a járom. A két körmére szoktak patkót verni ; miért ?

A kert szemléltetése. Az ásás, kapálás, gereblyélés, ha csak lehet, gyakorlatilag kis szerszámokkal, melyek szemléltetendők. Az eszközöket hol tartjuk ; megtisztítva, szárazon kell eltenni, hogy nagyon el ne egye a rozsa. A kert beosztása táblákra ; a táblák beosztása ágyakra ; a zsinór kihuzása ; egyenes sorok. Mit vetünk ide és oda ? A tengerit, babot, tököt kapa után vetjük, egyik fészek a másiktól jó távol van, hogy majd kapálni lehessen a növényt ; az ugorkát árokba vetik ; a sárga répát, petrezselymet kis árokba vetjük, a kis árkokat sorba huzogatjuk, azokat is jó gyomlálni, kapálni. Így elmondjuk a többi kerti vetemény vetését is ; a miket lehet, gyakorlatilag teszünk és tétetünk. Az ugorkát, tököt és dinnyét nem kell egymás mellé tenni, mert egymást elrontják. A fák tisztogatása ; a fák javítják a levegőt, szépítik a kertet, utcát ; hasznosak, mert gyümölcsöt adnak, mert belőlük sok minden készül. — A melegágy ; készítés-módja ; benne a magvak jobban kinőnek, előbb elvethetők s belőle a plántákat kiszedjük és elültetjük. A napszámos ; a napibér. — *A ki nem vet, nem arat. — Munka után édes a nyugalom.*

(A gyermekek szabadba vezetendők.) Most is olyan kemény tél van ; hó esik ? Most már a hó olvad ; a fű zöldül. Ni ez a kis fa ! Az ágain mik nőnek ? A farügyek fakadoznak. Édes apád hova ment reggel a lovakkal ; hát a tied az ökrökkel ? Most a mezőn

miket csinálnak? Mivel szántanak? Nézzük meg az ekét! (szemléltetés.) Itt ezek a barázdák; ezek itt még nagy rögök; mikkel törik szét a rögöket? Nézzük meg a hengert, boronát! (Szemléltetés.) Lám, most vetnek; mit vetnek? hogy vetik? Ha be van vetve; mit csinálnak? Szép dolog ez nagyon; ha nem vetnének, volna mit aratni? *A ki nem vet, nem arat!* Mi is tanulunk szorgalmasan, különben nem tudnánk semmit! Estére is kint maradnak az emberek a mezőn? Pihenés kell az embernek is, a jószágnak is. Most már mi is menjünk haza! Szedjünk egy kis ibolyát! Ismered? Milyen színű? Vegyük ki gyökerestül; vajjon miért? Igen bizony, különben elhervadna, így meg elültetjük odahaza, megöntözzük s otthon is fog virulni. Hogyan ültetnéd el, hadd lám! — Most már eldallolhatjuk: *„Kivirított a jácint Rózsika kelyhébe, Rászállott a pillangó Illatos kelyhére. Ringass, ringass jácintom, Jáj de fáradt vagyok! Ringatlak én pillangóm, Még mézet is adok.“* (Pósa L.)

A mezőn a disznó-nyáj; csürhe; a disznó, részei; alak, szín, nagyság; étele, falánkság, csámcsogás; kocza, kan, malacz, szoptatás; haszna, szalona, zsír, hus, sonka, hurka, kolbász, gömböcz, kocsonya, ezeket mikor ésszük leginkább; a sertés, tisztátlanság, rőfögés; agyar, disznó-harapás, vad-disznó; a csürhéről futva jön haza; kondás. *A jóból is megárt a sok.* Hentes, mészáros, mérték, kgramm. — Sörte, kefekészítés.

A róka, medve és a szegény ember. Egyszer a szegény ember elment szántani. Az erdő mellett bömbölést és makogást hallott. Odanéz, hát látja, hogy verekedik a medve a nyullal. Nagyot nevetett rajta. A medve megharagudott s rárivallt: no most megeszlek! A szegény ember kérte, ne bántsa legalább estig, hadd szántsa fel a földet, ne maradjon a háza népe kenyér nélkül. A medve beleegyezett s elment. Búsan szántott az ember. Arra jött egy róka; a szegény ember elpanaszolta baját, a róka pedig 9 tyukért s egy kakasért segített rajta. „Mikor a medve eljön — mondá a róka — én a bokorból kürtölök. A medve kérdeni fogja: mi az? Te mondd, hogy vadászok. A medve kérni fog, hogy bujtasd el. Te bebujtatod ebbe a szenes zsákba. Én előjövök s kérdem: mi van ebben a zsákban? Te azt mondod: szenes tőke. Én mondom: vágd ebbe a csücskibe a fejszedet. Te úgy vágod fejbe a medvét, hogy szörnyet hal.“ Ugy is lett s a róka azt mondta: *Tanuld meg, többet ésszel, mint erővel!* A szegény ember hazament, megadta a rókának, a mit ígért s jót aludt. De a róka többet kívánt s harmadik nap reggel, mikor még a szegény ember ágyban volt, kopogott a róka az ablakon s kért ismét tyukot. A szegény ember kiugrott a ház közepére s csaholt,

mint a kopó. Mi az, tán csak nem kopó? — kérde a róka. De bizony kopó, még pedig kettő; megéreztek a szagod, alig birom őket megtartóztatni. — Csak addig tartsd, míg elmenekülök. — Mire a szegény ember kiment, a róka túl járt ungon, berken.

Cirokbéltől és vesszőből: gereblye; *agyagból*: ugorka, sárgarépa, tök.

28. h é t.

A tyúk, kacsá, lúd. Húsvét. Az udvaron a tyúk, kacsá, lúd. Részei: a részek iránya, alakja; szín; nagyság; crösség; a csontféle külső rész (csőr); a toll; a tojás; kelesztés; kotló, csirke; a kicsikék s a nagyok étele, itala, ápolása; ólak, Meleg ólban többet tojnak. Összel a tollat levedlik, valamint tavasszal is; a lúdat, kacsát megtépik; tollfosztás; a pehely használata. Repülés, úzás. A kakas; verekedés; kukorikol reggel. Ki korán kel, aranyat lel. — Kotyogás, csipegés, kotkodácsolás, hápogás, gágogás, sziszegés. A lúd legeltetése. Kacsá és lúdtömés; máj, zsír; a zúzza. fogaik nincsenek, a mag a begyben meglágyul, a zúzzában megőrölődik. Húsuk, tojásuk, a tojás eltartása. Aprómarha, majorság. Vad kacsá, vad lúd, mocsár. A majorság ellenségei; a héja, vércse; elkergetése; a menyét, a róka. *A kakas meg a jércze.* Volt egyszer egy gazdasszonynak egy kakasá meg egy jérczéje. Ezek elmentek eprészni és megfogadták, hogy a mit találnak, megosztóznak rajta. Elváltak egymástól; a jércze talált egy szem epret és megette. Mikor összekerültek, kérdezi a kakas: kukorikú, mit találtál? Kot-kot-kot, egy szem epret. — Hol van? Megettem. A kakas megharagszik, kivágja a jércze begyét, kivette belőle a szem epret s megette. Mikor hazafelé ment, megijedt, hogy kikap a gazdasszonytól, aztán meg is sajnálta a jérczét. Futott a vargához fonalért, hogy bevarrja a jércze begyét. A varga azt mondta, hozzon neki elébb sörtét. El is ment a disznóhoz sörtéért, az azt mondta: rőf-rőf-rőf, hozz a cséplőtől zabot. A cséplő azt mondta, hozzon előbb a gazdasszonytól lepényt. A gazdasszony azt mondta, hozzon előbb tejet. Elment a kakas a téhénhez, de ennek fű kellett a rétről. A rétnak pedig eső kellett. A kakas aztán kért a jó Istentől esőt. A jó Isten adott esőt s a kakas futott visszafelé nagy örömmel: Isten nekem esőt ad. Esőt adom rétnak. Rét nekem fűvet ad. Fűvet a téhénnek. Téhén nekem tejet ad. Tejet az asszonynak. Asszony nekem lepényt ad. Lepényt a cséplőnek. Cséplő nekem zabot ad. Zabot a disznónak. Disznó nekem sörtét ad, sörtét a vargának. Varga nekem fonalat ad, hogy bevarrjam a begyét a jérczének, a mely majd megdöglik. Azután bevarrta a jércze begyét s megint jó barátok lettek. *A harag rossz tanácsadó.* Te megtar-

tottad volna a fogadást ? Ha meg nem tartottad volna, megvallottad volna-e ? *Jobb későn, mint soha: Bűnbánásban, Javulásban Ne légy hát tétova!* (E. K. L.)

Összehasonlítása a szárnyas állatoknak egymással s az emlős állatokkal a testrészeket, alakot, nagyságot, szint, tulajdonságot, hasznót, tartózkodást, élelmet, szaporodást tekintve. A mese ismétlése.

Mit mondtunk, most is tél van-e ? Most tavasz van ; miről ismerjük ? (Fák, füvek zöldülnek ; a nappalok hosszabbak, enyhébbek stb.) Télen mi csoda ünnep volt ? Most is nagy ünnep közeledik ! A karácsony kinek a születésének emlékünnepé ? Jézus urunk nagyon okos, nagyon jó ember volt, de a rossz emberek nem szerették, üldözték, megfogták s kínozták és keresztre feszítették. Jézus urunk a kínzást tűrte s még a keresztfán is imádkozott azokért az emberekért, a kik őt annyira elkínnozták. A keresztfán meghalt, ennek a szomorúságnak az emlékét most nagypénteken üljük meg. Jézus urunkat aztán eltemették, de ő harmadnapra feltámadt, azért hiszszük, hogy mi is feltámadunk a sírból. Ennek az örömnak az emlékére ünnepelejük nagypéntek után a húsvétot vasárnap és hétfőn. Miért ünneplünk nagypénteken ; húsvétkor ? Húsvétkor járnak öntöződni ; hogyan öntöződöl ; nagyon nem kell öntöződni, mert beteg lehet, a kit leöntözől, meg bepiszkolod a ruháját is. Mit szokott az öntöződő kapni ? Sok tojást ne egyél, mert megbetegszel ! Kalácsot nem jó sokat enni ! *Jóból is megárt a sok!* — Húsvét reggelén kívánjatok édes anyátoknak, apátoknak, testvéreiteknek s az ismerőstöknek boldog ünnepet. Mit kívánsz ; hogyan ?

Agyagból: tojás, lepény, köcsög, (csupor).

29. h é t.

Isméltés: Összehasonlító összefoglalása a házi állatokról s a tavaszról és munkáiról tanultaknak, közben-közben ismétlése a meséknek, daloknak, verseknek, közmondásoknak.

30. h é t.

A veréb, a galamb, a fecske ; a szarka, varju, gólya. Az erdő. Az udvaron. Az udvar rendes, tiszta volta, fák az udvaron ; egészséges az udvar, egészséges a lakás. Miért jó külön baromfi-udvar ? A veréb szemléltetése ; itt marad télére is ; maggal, férgekkel él ; a szelíd galamb szemléltetése ; szelidség, tisztaság ; galamb-bug, galamb-tartás. *A tyuk és galamb.* Egyszer a gazda ponyvára teríté a rostált és mosott búzát, hogy száradjon. Odament a tyuk, kapargált és edegélt. „Ugyan néni — szólt a galamb — mit fáradsz hiába mikor kaparás nélkül is a legszebb magot eheted, hiszen

halommal áll előtted? — Jaj, kedves öcsém — válaszolt a kapargáló tyúk — én már úgy megszoktam a munkát, hogy nélküle a legnagyobb bőségben sem esnék jól az étel. — *Sült galamb nem repül szádba! Ezt soha el ne feledd! A jó Isten is megáldja A szorgalmas gyermeket.*

A fák; a hernyók kártékonytsága; a fecske szemléltetése; miért nagyon hasznos a kis fecske; itt van télen át; mikor megy el; mikor jön vissza; hova építi a fészket; miből, hogyan? — *A pórül járt veréb.* Egyszer egy verébnek az jutott eszébe, Hogy behurczolkodik a fecske fészekbe, Puha, pelyhes ágyon jobb lesz neki hálni, Mint a szalma között szanaszét bujkálni. Megleste, mikor a fecske elment hazulról s a mint a fecske kitette a lábát, a veréb behurczolkodott a házába. A mint a fecske hazament s látta, hogy kutya van a kertbe, eleinte kérte a verebet, menjen ki s építsen magának házat. De a veréb nem akart; akkor a fecske elment, összeicseregte társait; a fecskék összegyültek, tanácskoztak s aztán szanaszét repültek. Ujra visszajöttek s a verébhez szálltak. Egyik sarat hozott, másik szalmaszálat. Ugy befalazták ott, úgy odatemették: Ha meg nem halt, most is ott jajgat a veréb. — *Magadét ne engedd, a másét ne bántsd!* (De te elcsérélted a tolladat, elpazaroltad az irkádat, eltoltad helyéről a pajtasodat s a többiek engedték, stb. Elrontod a madár fészket, elszeded a tojásait?) *Ki tudja, hányat lép a veréb egy esztendőben?* (Egyet se.)

Kirándulás a mezőre, erdőbe. A veréb, fecske, gólya a mezőn. A szarka, varju; férgek, hernyók pusztítása; madárfészkek; madárcsalád. A ház körül lakó madarak; a vadon élő madarak; van házi lúd, vad lúd; szelid galamb, vad galamb stb. *A vadgalamb és a szarka.* A vadgalamb nem ért a fészekcsináláshoz, olyan hitvány fészket rak, mely csak néhány száraz galyból van összetákolva. Tudod-e mi ennek az oka? Elmondom. A vadgalamb a szarkát kérte meg, hogy tanítsa meg őt a fészekrakásra, mert ebben a szarka igen nagy mester; olyan fészket tud csinálni, hogy ahhoz a héja, vérese hozzá sem fér. A szarka szívesen elvállalta a tanítást s a mint egy-egy galyat helyére illesztett, mindig mondogatta: Csak így, csak így! csak így, csak így! A vadgalamb erre mindig azt felelte: Tüdom, tüdom, tüdom! — A szarka elhallgatta egy darabig, utóljára megharagudott. „Ha tudod, csináld magad!” s ott hagyta a fészket fele munkájában. A vadgalamb azóta sem tudott ebből a mesterségből többet megtanulni. Mondja a magyar: *Sokat láss, hallj; keveset szólj! Hallgatni arany!*

Játékok a szabadban.

31. h é t.

A mező, rét; a juh; a kecske; a szamár. A nyúl. Kirándulás a mezőre; a tavaszi munkák; a vetés; a zöld őszi vetés, búza, rozs; a zöldülő füvek, fák; a rét; a legeltetés; kaszálás; a rét fűéből széna lesz, hogyan? Jól esik most a szabadban lenni? Miért jobb most, mint télen? A föld kizöldül, mintha ő is vidámabb volna. „*Vidul a föld ábrázatja, A jó Isten megmutatja Néked ember, hogy szeret: Adván újra kenyeret. Eregesd ki a jószágot, Készíts ekét, készíts jármot! szánts, vess, — törd az ugarat, A ki nem vet, nem arat.*“ (Tompá. S. H. I. 44. l.)

A mezőn, réten juh, kecske s velök szamár legel. Szemléltetésük nem annyira külön-külön, mint együttesen, összehasonlítással a főnebbiek szerint. A kecske káros a fákra, növényekre nézve; tiszta, ügyes, nyálánk, haragos állat. Mindkettőnek teje mellbetegségben hasznos; készül belőle turó, sajt, zsendicze; a gyapju; a husa; bőre; fagygyuja; a szarvából késnyelek s különféle esztergályos munkák készülnek. A szamár lassú; türelmes; kevéssel megelégedő; nagyon óvatos; hasonlósága a lóval; vezetője a nyájnak; teje mellbetegnek jó. A juhász; szamaragolás; nem kell az állatot kinezni, ütni; a juhakol. — Párbeszéd a macska és a kecske közt. (S. H. I. 43. l.) *Macska: „Kecske komám vágassa le libbenő szakállát, mert egészen elrutította azt a szép kis állat. Kecske: „Ó mindjárt megteszem csak adjon példát nekem túske bajuszával!”* Ne szóljunk meg másat; lám, te mondtad N-nek, hogy rongyos a könyve, aztán a tied sem jó ám!

A mezőn, réten disznó legel. A tó, tócsa. A disznó szállította meg a ruczát (S. H. I. 43. l.) „*Mit keresgélisz ott a tóban, réczerucza, lássad! Piszkos a tó, bemocskoltad szép fehér ruhádat! A rucza: „Ej riff-röff jó barát, sugja meg csak, merre járt tisztaság tanulni?”*

A nyúl szemléltetése röviden; mezei, házi nyúl, ennek tenyésztése, haszna. Vadászat. — *A kis nyúlak.* „Mak-mak-mak!” Szóltott a kis nyulaknak Hívóan az öreg nyúl S azok előteremnek Szavára a bokorbul. — Az öreg nyúl azt mondta, gyertek, fiaim, a vetésbe, mert a bokor még nem lombos, itt könnyen rátok akadnak. A kis nyúlak nem fogadtak szót, hanem szerte-széjjel szaladtak. De bezzeg jó egy vadász. S éppen arra bogarász; Mellette egy nagy füles majd megszakad úgy keres. Meglátja az öreg nyúl, Vesd el magad — neki nyúl, Megoldja a kereket S illa berek, nád a kert! A vizsla zavarta az öreg nyulat, de nem bírta megfogni s visszatért. — A kis nyúlak

mak-mak-mak, Még csak meg se mukkannak ; Lecsapják a fülüket, Kimeresztik szemöket, Majdhogy földre nem bujnak. Féltükben úgy lapulnak. — De a vizsla meglelt egyet, Megszoritja a nyakát, A kis nyúszki kiabált, Kiabált, hogy más-más-más ! De mit ért a kiáltás ? ! — A kutya meglelte, megfogta mindenik kis nyúlat. — *Végük a kis nyúlaknak, Szót miért nem fogadtak ?*

Fűz vesszőből: sip ; bodzafából: vályu, puska.

32. h é t.

A határ; a föld; az ég. A község neve ; bent a községben, kívül rajta ; a községhez tartozó szántóföldek, rétek, erdők ; domb, hegy, völgy, síkság, alföld, forrás, patak, folyó, tócsa, mocsár, tó, tenger ; rák, halak, halász. Az erdők, vizek befolyása az egészségre. Gyalog ösvény ; dülő út ; országút ; vasút ; hajózás. *Erdőn születik, parton nő, vízben él, tűzben hal meg.* Mi ez ? (Hajó.) Utazás, szállítás. A földben termő növények, állatok, a föld, a rajta élő emberek mind Isten teremtményei. Az ásványok, növények, állatok, emberek befolyása egymásra. A víz, levegő, melegség hatása ; a szél, vihar, zápor. A nap, az ég, felhő, szivárvány, a csillagok, a hold.

A csillag-hullás. Volt egy szegény embernek egy áldott jó leánya. A szegény ember egyszer csak beteg lett és meghalt, a kis leánya árván maradt s azt sem tudta, hol hajtsa le a fejét. Kezébe vette hát az utolsó darab kenyerét s megindult szolgálatot keresni. A mint a határban megy, mendegél, szembe jön rá egy öreg koldus s kéri, hogy az Istenért, adjon neki egy falat kenyeret, mert éhen hal. A kis leány odaadta neki egész darab kenyerét. A koldus megköszönte : adjon Isten ezer annyit ! — Megyen tovább a kis lány, hát szembe jön rá egy gyermek s azt mondja : jaj, nagyon fázik a fejem ! A kis lány levette a kendőjét s bekötötte vele a szegény gyermek fejét. — A mint ment tovább, ismét talált egy gyermeket, a kit majd megvett az Isten hidege. A kis lány betakarta őt a nagy-kendőjével. — Most már maga is éhesen, dideregve ment tovább ; a mint a szomszéd városhoz közel ért, kezd hullani az égről a csillag s a mint egy-egy leesett, mindjárt szép tallerrá lett. A leány felszedte a tallérokat s azontul egész életében volt mit aprítani a tejbe. A kis leány megköszönte a jó Isten áldását s mindig intette a gyermekeket : *Segítsetek a szűkölködőkön, mert Istennek ad kölcsön, a ki könnyőrül a szegényen.*

Közben-közben e dalok és közmondások alkalmazhatók.

Esti ima. (S. H. I. 41. l.) *Oly édesen alszom, az éj ha sötét jó Istenem itt van, az ő keze véd, jó Istenem itt van az ő keze véd.*

Este van már. (Zs. Egri É. K. 41. l.) *Este van már késő este Pásztortüzek égnek messze, Messze tájon, Más határon. Az alföldi rónaságon. — A faluban minden csendes, Az éji bogár sem repdes. Nyugodalom lakik benne, Mintha temetőhely lenne.*

Közmondások: *Lassan járj, tovább érsz: Szeles munka kárba vész. — A szél is szembe fúj szegény fuvarosnak: Ne kérdezd mi baja? csak adj a koldusnak. — Ki szelet vet, vihart arat: A ki fejét rosszra adja, Büntetése el nem marad!* (E. K. L.)

Játékok a szabadban.

33. h é t.

A község. A család. A család tagjai. A gyermek kötelességei a szülők, testvérek, tanító, ismerősök, barátok, cselédek iránt. A rendes, tiszta, egészséges lakás, udvar, kert. Telek, szomszéd, házsor. Sok család, község, egymáson segítség, egymásra szorulás, egymás mulattatása, vendégség, egymás iránti kötelességek. Magán épület, középület, gazdasági épület, gyár, tűzvész, óvakodás a tűzvész ellen; tűzoltók. Az utcza, sikátor, sétatér, vásártér; árkok; járda. A gyermek az utcán; rend, tisztaság, illendőség az utcán; egészséges utcák; utcái világítás; csendőr. — Szülőhely; földi (egy helységbe valók); foglalkozás általánosságban; munka, szorgalom, takarékoság, becsületesség. Férfiak, nők. Öregek, ifjak, unokák, ősök, magyarok.

Közben-közben dalok, mesék, közmondások a tanultak közül és ezen ujak: *Magyar legény* (S. H. III. 100. l.) *Magyar helyen az alföldön születtem, Magyar anya virraszta én felettem, Talpig magyar volt az édesapám is, Magyar érzés maradt róluk redm is.*

Árpád apánk. (Zs. Egri É. K. 48. l.) *Árpád apánk ne féltsd ősi nemzeted! Nem vész el már, ha eddig el nem vezett. Hervad régi bűnk és bánatunk, Ejh, hajh, újra élünk, vígadunk.*

A még következő hetek a tanév végeig ismétlésekkel telnek el. Alkalmilag figyelmeztetünk a pünkösdre, a jó kívánatokra. Majd kirándulás alkalmával szemléltetjük a kaszálást, szénagyűjtést, majd az aratást, a munka áldását. *Dal: Már a kasza, sarló pendül, És a nyomán marok, rend gyül S a mint nyomán marok, rend gyül: Hálaadó daltól csendül Egész vidék, minden falu határa.* (Dallama: S. H. III. 68.)

Az ismétlés körei: az iskola és iskolai élet; a család, házi, erdei állatok; a családi élet. Különös tekintettel legyünk a szoktatásokra, a gyermekek kötelességeire; sohse hagyjuk el a meséket,

dalokat, közmondásokat s az ezekből kivilágló erkölcsi elveknek a gyermek mindennapi életére, közönséges viszonyaira alkalmazását, úgy, a mint azokra számtalan példában adtunk utasítást.

II. osztály.

I., 2., 3., 4. hét.

Játékok, szoktatások az I. osztálylyal. A tanuló kötelességei társai, tanítója, szülei és az Isten iránt. — Az iskola, a butorok és taneszközök. — Az udvar s a házi állatok. Fák az udvaron javítják a levegőt, árnyékot tartanak, tűztől védenek, szépítenek. — Összefoglaló ismétlés az I. osztályban e tárgyakról tanultaknak. Mesék, dalok, közmondások, imák, versek.

Játékok a szabadban, a homokban.

5. hét.

1. *A kert.* 2. *Sárga répa, petrezselyem, káposzta, ugorka, paradicsom, bab (paszuly), borsó, lencse.* 3. *Béka, csiga, gyík.* 4. *Mese.* — Gyöker, szár, levél, virág, főzelék; eltartás télére. Érett, éretlen gyümölcs; betegség. A növények táplálkozása, növése; a föld javítása. Az eső, melegség, napfény hatása a növényekre. A kert berendezése, tisztasága; egészséges levegő. Gyom, gaz, mérges növény, óvakodás; ismeretlen növényt ne vegyünk száinkba, ne együnk meg. — A kert állatai: a béka, csiga, gyík részei stb. *Micsoda állat az, a melyiknek kívül a csontja?* (A csiga.) Hasznuk; állatkínzás. Az állat szabadon mozog, érez. A piros és hideg vér, a fehér nedvesség a vér helyett; a csont az állatokban; szaporodás tojásról; a béka szárazon és vízben él. A növény nem érez, szabadon nem mozog, szaporodik. A termés Isten áldása. *Emberé a munka, Istené az áldás.*

A béka komája. Egyszer egy szegény asszony elment a vízre mosni. A mint sulykolta a ruhát, meglát egy nagy pohos békát. A béka kérte, jöjjön el hozzá komának. A szegény asszony jó szívvvel megígérte, hogy elmegy. Erre a béka megmutatta lakását a víz fenekén s egy vesszőt adott az asszonynak. Ha a vesszővel megüti a vizet, a víz menten ketté válik s száraz lábbal mehet a béka lakásába. Másnap a szegény asszony felöltözött ünnepi ruhájába, elment a vízhez, megütötte a vesszővel, a víz menten ketté vált s ő szépen bement a béka házába. A béka ott feküdt békanyálból készült ágán, mellette egy békateknőben aludt kis magzatja, az anyja ringatta s dalolt: brekeke, breke, tuú, koaksz tuú! A szegény asszony felvette

keresztlányát, magasra emelte, megcsókolta, s elmondta: „Oh, szép kisdedecske, Gyönyörű gyöngyöcske, Szülőid öröme Nagyt nőjj esztendőre! Azután a szemetes szobát kitakarította. A béka megköszönte a nagy szivességet s kérte az asszonyt, ne vesse el a szemetet, hanem vigye haza! A szegény asszony a szemetet kötőjébe szedte, minden jót kívánt s elbucsuzott. Mikor hazament, a kötője tele volt arannyal, ezüsttel, mert a szemét mind átváltozott. Bezzeg volt aztán jó dolga a szegény asszonynak, nem volt üres a verme, sem a kamarája ezentúl. (*Amilyen az adjon Isten, ép olyan a fogadj Isten: Ha örömet szerzesz másnak, örömdre is leszen minden!* E. K. L.) Te meglökted Pétert; te nem adtál egy kis időre kölcsön palavesszőt Sándornak stb.: jól tetted-e, várhatod, hogy ők veled jót tegyenek?

Rajzolás: fa, baba.

6. h é t.

1. *A kert*; 2. *szilvafa, almafa, körtefa, diófa, mese*; 3. *fa, bokor, virág, fű; veréb, fecske, gólya*. 4. *Isméltés, vers*. Szemléltetés az ismert szempontok szerint. A mag, elvetésük, csemete, faiskola, kiültetés, nemesítés (oltás); fiatal fa, vén fa, korhadás, odvaság; kiszáradás; síma és kérges héj; a gyümölcs, gyümölcsfa, erdei fa; a gyümölcs, a mag a virágból lesz; lomb, sárguló levél, kopasz fa. *Addig hajlítsd a fát, míg vessző!* Mikor érik a gyümölcs; éretlen gyümölcs ártalmas; a gyümölcs-szedés, eltartás télére, aszalás, befőzés. A rózsa-, köszméte-, ribizke-, orgona-bokor; virágok, füvek. A növények haszna, befolyása az egészségre, szépségre. Fákra mászás, ruharontás; a fák rongálása, ütügetése. Veréb, fecske, gólya; csicsérgés, kelepelés; fészek, tojás, fiókák; vándor madarak, éneklő madarak. *Melyik nehezebb: egy kgr. vas, vagy egy kgr. toll?*

Hogy lesz az almafa? Egy ember almát evett, a magvakat pedig a földbe dugta. A kis mag szomorkodott, mi lesz belőle? Csakhamar eső kerekedett s a mag ugyancsak jóllakott az esőcseppekből. Másnap melegen sütött a nap, a magvacska vágyott ki a földből s addig nyújtózkodott, míg pár nap múlva fekete ruhája szétrepedt s piczike gyökere a földben keresett enni valót, piczike törzse pedig kiütötte fejét a göröngy alól. Az ember megörült neki, meglocsolta gyakran. Negyedik évre a magból nagyocska csemete lett; jött az ember, késsel vágni kezdi a kis fát. Jó uram! ne ölj meg! — kiált a fácska. Nem öllek meg, mondá az ember, de ha így nősz fel, rossz gyümölcsöd lesz, míg ha most beoltalak, a beléd tett

galyacska felnő, s jóízű gyümölcsöt terem. A kis fa beleegyezett s úgy is lett, néhány év múlva rakva volt legjobb gyümölcsökkel.

A fű és madárka. (Dall. S. H. II. 50. 1.) *Kis fiúcska, szépen kérlek tégedet. Ne jőj közel, ne bántsd kicsiny fészkeket. Fészkekben, lásd, fiacskáim pihennek, Ha közel jössz, szegények megijednek. Közel menni óhajtott a gyermek bár, De meghatja kérésével a madár. Nem megy oda, lárma nélkül veszteg áll. A madárka fiaihoz visszaszáll. S befedezvén szárnyaival édesen. Ezt csipegte: köszönöm jó gyermekem.*

Dióhéjből: pattogató, pergető.

7. h é t.

1. *A mező, rét, erdő ősszel; 2. szőlő, vers; 3. a földműves őszi foklalkozásai; 4. ismétlés, mese.* Kivezetés a mezőre, rétre, szőlőbe, erdőre. A mező le van tarolva, a tarló és fölhasználása; mezei madarak: holló, héja. Bogarak; hangya, pók, tücsök. A rét, mint legelő; erdei fák: akác-, tölgy-, bükkfa; a makk, a disznó makkoltatása; a fák, mint épület- és tüzi anyagok, favágás, erdőtermelés; az erdei madarak és állatok: harkály, csiz, sas, nyúl, őz, szarvas, róka, farkas, medve. Vadászat, puska, tőr. (E madarak és állatok, amennyiben a szabadban nem lehet, az iskolában szemléltetendők mintáról, legrosszabb esetben jó képről.) — A burgonya, tengeri, répa betakarítása, eltartása; szántás, a szántás eszközei, eke, borona; őszi vetés. — Termő föld, talaj, fekete föld, agyagos, meszes, homokos, szikes talaj. — Terméketlen föld, tarló, parlag. — A szőlő, a szüret; a szőlő eltartása, bor-készítés; szüreti mulatság.

Ismétlése *A róka és farkas* (I. 27. h.), *A róka, medve és a szegény ember* (I. 27. h.) cz. meséknek.

Szüretünk. Oszlik a társaság, Az ebédnek vége. Ujra daltól hangzik A hegyek vidéke. Ujra neki esnek a termő tőkének, És még fosztogatják, Tréfálnak, mesélnek A vidám cselédek. Csak édes anyámnak felhős itt a képe, Mivel én jutottam Talán az eszébe! Ha szép gerezedet lát, Azt is nekem szánja, Áldja meg az Isten, Mikor nem is várja, Mikor nem is látja.

Czirokbélből és vesszöböl: borona; *aggyagból:* dió, alma, körte.

8. h é t.

Oszti idő, harmat, köd, eső, sár, szél. A növények hullatják virágaikat, leveleiket; a mezőről be van takarítva minden; a madarak nagy része elment. A nappalok rövidebbek, az idő hűvös; reggel, este nagy a harmat; a víz párolog, a pára felszáll a levegőbe,

ha hideg éri, kissé megsűrűdik s lesz köd, a köd lassan leszáll, a nap sugarai nehezen törnek rajta át. *Hold elejti, nap-felkapja. Mi az?* (Harmat.) Ha a pára jobban meghül, lesz belőle felhő; a felhő színe, alakja; a felhő úszik a levegőben, hajtja a szél; a felhő sűrű párájából lesz vízcsepp (próba a meleg pára fölé tartott kézzel), a vízcsepp leesik s ekkor mondjuk, hogy eső esik; szitál, permetezik, záporként esik, apró és nagy cseppek, meleg és hideg eső, pásztás és országos eső, szivárvány.

Őszi vers; ismétlés; szél. Az eső megáztatja a földet, a föld beszívja az eső-vizet, a növényekre az eső jótékony; nagy esőzés sárt csinál, megdagasztja a folyókat, a folyó kiárad, elönti a mezőt, néha a községet; árvíz-veszély; a folyó medre, partja, feneké, medrét szélesre hagyják, partját fölemelik, gátat csinálnak, hogy ki ne öntsön. Patak, folyó, rák, halak, halászat, sziget. Az eső-vízben jó mosni, főzni. A levegőt mozzatom kezemmel, csinállok szelet; kinyitom az ablakot, a levegő mozog; bent meleg, kint hűvösebb a levegő, a hűvösebb bejön, a meleg kimegy, lesz szél. Kint is ezért van szél; a szél ereje, sebessége, szellő, szél, vihar, forgó szél, a vihar rombolása, a szél hangja. *Néha suhog, néha zuhog, a szemeddél mégse látod. Mi az?* (szél). *A szél is szembefúj szegény fuvarosnak.* Az ősz állatra s emberre kellemetlen. Az ember, ha átázik, száraz ruhát vegyen föl; ruháját gombolja jól össze, hogy a szél át ne járja; csizmája ne legyen rongyos, mert a lába meghül s az ember beteg lesz.

Ismétlés. Őszi foglalkozás. Vadászat, fegyver, kopó, agár, les, hajtó-vadászat, veszedelmes vadászat, kegyetlenkedés, káros állatok pusztítása.

A róka, kis madár és a szennyes agár. Egyszer egy barnás színű agár kiment az erdőre. Siránkozást hall egy fáról, fölnez, hát látja, hogy ott sír egy kis madár. — Miért sírsz kis madár? — Őt fiam volt a fészekben, de tegnap a róka elkérte s megette az egyiket, ma is eljön a legkövőbb fiamért. — Hát miért adta oda? — Mert már nyiszolta a farkát, hogy levágja a fát s megeszi minden fiamat. — No, ne félj! Ha eljön a róka, oda ne add fiadat; itt leszek én is. — Az agár elbujt, a róka nemsokára előkerült s kérte a madárfiút. A kis madár nem adta. Erre a róka kente-fente farkát s nyiszálta a fát. Az agár előugrott, a róka is látta, hogy fele sem tréfa, nekivetette magát a szaladásnak. Az agár kergette. („*A nyomorullakat veszni ne hagyjátok, A mással közlött jó visszaszállhat rátok.*“ A mint futottak, a róka nagynehezen elért a házához s bebujt a lyukba, az agár nyomában járt, de a lyukba nem birt bebujni. A róka észrevette,

hogy a farka kinn akart maradni a lyukból. — Mindjárt megtudom, mi bája a farkamnak. Szolgáim feleljetek! Te szemem mit csináltál, míg futottam? — Mindig az utat néztem s az utat kerestem. — Jól van! Hát te fülem? — Mindig füleltem, hogy el ne csipjen az agár! — Nagyon jól van. Hát te lábaim? — Mi futottunk, hogy utól ne érjen az agár. — És te farkam? — Én mindig az agár orra előtt hánykolódtam. — Hüh, hát ezért tartalak én, hűtlen, rossz szolga, takarodjál ki a lyukból, takarodjál ki! — A fark nem akart menni, de a róka erővel toltta. Az agár neszelt, szimatolt, meglátta a farkat, megkapta s húzta. De a farkkal jött a róka is. Most már huzakodott a róka, de hiába, az agár kirántotta a lyukból s megölte. — A kis madár a fáról nézte s szép dallal köszönte meg az agár jóságát. — *(A mit s a hogy csinálsz másnak: Veled mások ép úgy bánnak! Okosnak áll a világ! — Segitenél te másom; segítettél Pistán, mikor elesett, mikor nem volt írótolla stb.)*

Ősszel. Üres már a fecskéfészek Itt az eszterhéj alatt; Üres már a gólyafészek Tetejében a kéménynek . . . Vándor népe ott halad. — Mint a gyermek a mennybolt is Majd borul, majd kiderül; Ajka még mosolyg s szemébe Köny toltul . . ., ennek sincs vége: Ajkán újra mosoly ül. (Dallama: S.-H. I. 37. l.)

Rajzolás: folyó, sziget, a parton fák.

9. h é t.

1. *A lakás, ház; 2. az udvar, kert, az egész ház felszerelése; 3. család; 4. mese.* Ősszel az ember házbá szorul. Nagy és kis ház, kunyhó. Magas, alacsony, földszintes, emeletes, vakolt, vakolatlan, különböző színű házak. A lakás bútorai, különböző célú szobák; tisztaság, nedves lakás, világos, tágas, szűk lakás; nagy, szobában jó; aludni, szellőztetés; gondozása a lakásnak, részeinek; bútoroknak. A konyha s felszerelése; a kamara, a pincze. Az udvar; ólak, kút, szin; tisztaság, egészséges udvar. Óvakodás a tüztől, tűz-oltás, biztosítás tűz ellen. A család tagjai; szófogadás, köszöntés, köszönés, szolgálat-készség, tiszteletadás, testvéri szeretet, egymással való megférés, egymás segítése, ápolása. A cseléd, jó cseléd, jó bánásmód. Összefoglaló ismétlése az I. o. 18., 19., 21. heteiben tanultaknak; ismétlése az ott levő közmondásoknak, verseknek, daloknak. — *Tiszteld atyádat* stb. I. 22. h.

Mesét mondok *Toldi Miklósról*, egy nagyon jó gyermekről, ki szerette szüleit, szorgalmas, igyekező volt s a kit a jó Isten meg is segített. Nyár van most? Az ősz előtt nyár volt-e? Melegebb van nyárban, mint ősszel? Nagyon meleg nyár volt, mikor Toldi Miklós

kiment a cselédekkel a rétre. Délben rekkenő lett a meleg: „Boglyák hűvösében tíz-tizenkét szolga Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga. Hej pedig üresen vagy félig rakottan Nagy szénás szekerek álldogálnak ottan. Vámunál az ökrök szomjasan delelnek. Bögölyök hadával háborúra kelnek: De felült Laczkó a béresek nyakára, Nincs, ki vizet merjen hosszú csatornára.“ Csak Miklós nem pihent, nézett szerteszét s meglátta, hogy messziről nagy sereg katona jött; „Szép magyar vitézek, aranyos leventék! Hej; ha én is, én is köztetek mehetnék!“ A sereg vezére kérdezte Miklóstól, melyik út megyen itt Budára? Miklós levette a nagy vendégoldalt válláról s azzal mutatta meg az utat. (A verses részek betaníthatók.) A sereg elvonult, Miklós pedig dolgozott tovább s estére hazament.

Czírokéből és vesszéből: asztal, szék, ágy, fogas; *gyufakatalyából*: koci.

10. h é t.

1. *Mese; az otthon, a telek*; 2. *háztulajdonos; bérlakás*. 3. *Család és iskola; magán vagyon, közös vagyon*; 4. *isméllése a heti anyagnak*. — Emlékeztetés Toldi Miklósról. Miklós mire hazament, otthon nagy lakzit csaptak, sütöttek, főztek, mert a Miklós bátyja: György, a ki nagy úr volt Budán, hazajött látogatóba. Miklós megakartá ölelni bátyját, de ez eltaszította testvérét magától. Szegény anyjoknak köny toluult a szemébe s Miklóst megsimogatta. „Úgy anyám! kecsgetsd ölbeli ebedet, Ójad fuvó széltől drága gyermekedet. Mártsad tejbe-vajba, mit se kimélj tőle, Majd derék fajankó válik úgy belőle!“ Így kiáltott a rossz testvér. Miklósnak rosszul esett ez a szó s azt mondta: „Forr epéd, hogy más is márt veled egy tálba, Vesztenél, ha tudnál, egy vizes kanálba. Azért, hogy senkinek láb alatt ne legyen, Nem bánom én, igen, akár ma elmegyek. Add ki a jussomat, pénzt, paripát, fegyvert; Azontul az Isten áldjon minden embert!“ — „Itt a juss, kölyök; ne mondd, hogy ki nem adtam!“ Förmedt rá György és öcsését arczul csapta. Anyjuk sirva lépett közéjük s Miklós „Tántorogva ment ki az apai házból. Méne elbusulva, némán, haragjában, És leült az udvar távolabb zugában. Ott fejét a térdin tenyerébe hajtá, Zokogott magában, de senki sem hallá!“ (Jó testvér volt Miklós; hát György? miért és miért nem? Miért sirt anyjuk? Csakugyan rest volt Miklós? Miért haragudott rá György?) Igen bizony, a gonosz György vágyott öcsce vagyonára s mikor Miklós az udvarra ment, György biztatta ittas szolgálait, hogy bántsák Miklóst. Miklós túrta jó ideig, de mikor egy szolga vállát megszurta, kijött sodrából s úgy vágott egy követ a

bosszantó nép közé, hogy egy szolga meghalt. Miklós menekült; s bátyja üldöztette, örült, hogy most már öcscsét elveszitheti és vagyonába beleülhet.

Hova ment Miklós a rétről? Te hova mégy az iskolából? Ház, udvar, kert: telek. Ki házában laktok ti? Háztulajdonos, bérlakás; vagyon. Minden házban egy család lakik? *Sok jó ember megfér együtt.* Mi volt otthon, mikor Miklós hazament? Családi ünnep; atyafiság, komaság, ismerős, barát. Miklós szeretettel fogadta bátyját? A bátyja viszonzta? Rossz testvér. Miért nem szerette Miklóst a bátyja? A szülék vagyona a gyermekek jussa. *A ki sokra vágyik, a keveset sem érdemli.* — A család-fő, a rendelkező. Az iskolában a rendelkező; melyik gyermeket szeretik otthon és az iskolában? Tanuló-társ, barát; egymáson segítés. Jó gyermek, jó tanuló, jó barát. *A ki jól viseli magát, Azt mindenütt szépnek tartják.* A jó gyermek otthon; engedelmes, szófogadó, szolgálatra kész, illendőség tudó, rendes, figyelmes, kötelesség-teljesítő, szereti és tiszteli tanítóját, tanuló társait, összetartó, bizalmas, hálás. — A ház egy tulajdonos vagyona, az iskola sok ember közös vagyona; magán vagyon, közös vagyon; arra a tulajdonos ügyel, ott ő rendelkezik, itt minden tulajdonos nem rendelkezik, hanem ezzel megbiznak egy-két embert (kit?) Mindenki nem építhet a maga gyermekének iskolát, építenek közösen s oda mind elküldik gyermekeiket. Rend-, csendtartás, igazságszolgáltatás, büntetés, jutalmazás, felügyelet az iskolában.

Rajz: ház, földszintes ház, emeletes ház.

11., 16., 21., 26. h é t.

Ismétlések.

12. h é t.

A község. 1. *Az otthon, a család, a szomszéd; 2. a község épületei, utczái, vers; 3. a tanya, állatok; a lakosok foglalkozásai, vers; 4. ismétlése a heti anyagnak.* Egy-két ház, egy-két család; tanya, sok család, sok ház, falu, város vagy község. Községünk neve. Szülőhely, lakóhely. Szomszéd. Lakosok, kik községben nem laknak; tanyák, juhászok, juhászat; gulyák, csordák, tehenészet; csürhe, disznónyáj, kondás; földműves; halász, halászat. — *Az alföldön halászlégény vagyok én. Tisza partján kis gunyhóban lakom én.* Nevezetesebb épületek; templom, torony, harang; templomba járás, Isten-tisztelet, gyermekek a templomban, hétköznap, ünnepnap *Óre a világnak.* (L. I. oszt. 13. hét.) Munka, pihenés, imádkozás

otthon, az iskolában. *Jó pihenni olykor, de henyélni vétek.* — Az utca, sikátor, főutca, hidak, közös használat, közös javítás, készítés; árok, csatorna, járó hely, palló, kitéglázott, kikövezett utca, utca-seprés, tisztántartás, utca-fásítás, egészséges-utca, utcák világítása, állatok, emberek, gyermekek az utcán, játszás, kiabálás, dobálás az utcán. *Utcán fodros, otthon rongyos.*

Mi füstölög ott a síkon távolba? Talán biz az édes apám kunyhója; Messze jártam, másutt is volt jó dolgom, Hej! de szívem csak azt mondja: jobb otthon. — Késő ősszel száll a fecske messzire, De tavasszal újra megjő fészki; Messze eljár, hegyen, völgyen és síkon, Hej! de mégis azt csevegi: jobb otthon. (Dal-lama: S.-H. III. 86. 1.)

Agyagból: házak, templom.

13. h é t.

1. *Terek, piac; 2. a vásár; 3. a vásárlás utánzása, a mértékek használata, mérések; 4. mese.* Tágas, széles utca, két házsor, négy házsor közt levő tér, sétatér, gyermek a sétatéren, vásártér, heti vásár, nagy vásár; rend a vásáron, helypénz; állatok, termények, különböző készítmények a vásáron; eladó, vevő, ár, áru, alku, egyezés, parolázás; iparos, kereskedő a vásáron, sátor, bolt, mes-ter, főnök, segéd, inas, kölcsönös köteleességek; pénz, készpénz-fizetés, adósság, ajándék, csere. Gyermekek a vásáron, óvakodás. Vászonn-, ruha-, vas-, vegyes-kereskedés. Mérleg. Mérések literrel, deciliterrel, méterrel, deciméterrel; kgr.-mal, dekagrammal. — *A pénz olvasva jó. — Nem méri méterrel az embert. — Ne adj sokat a sárpért! — Elég gazdag, a ki nem adós. — Magyar ember ura szavának!* (parolás ember.) — *Volt egy csikóm* stb. (I. o. 26. hét.) — Emlékeztetés *Toldi Miklósról*. Miklós holyongott a nagy rétségen, majd elfáradt, nagy nehezen elaludt. Reggel gondolkodóba esett; mi tévő legyen? „Mert elmenne könnyen, el is bujdogolna, Ha az édes anyja előtte nem volna; Jaj, de majd, ha róla hírt nem hallanának, megrepedne szíve az édes anyának!” Harmadik nap, amint a nádasban bujkált, rátalált az öreg cseléd: Bencze, a kit édes anyja küldött fiának fölkeresésére. „Jaj eszem a lelked, beh jó, hogy meglellek, Harmadnapja már, hogy mindenütt kereslek; Tüvé tettem érted ezt a tenger rétet, Soh' se hittem, hogy meglássalak ma téged“ szolt örömeiben Bencze s aztán „Letérdelt a földre, tarsolyát letette, A mi csak volt benne, sorra mind kiszedte. Asztalt is terített csak úgy hevenyéből, Az üres tarsolyból meg a födeléből, A cipót,

kulacsot, pecsenyét rárakta, Végre két almával a módját megadta. Akkor elővette csillagos bicskáját, Megkínálta vele kisebbik gazdáját: " (A fiáért búsuló anya; a jó cseléd; a vásáron látható árucikk-
kek.) Mikor Miklós jóllakott, ittak a kulacsból s Bencze elkezdett beszélni Toldi nagy apjáról, édes apjáról. „Haj, be zokon esik most hallgatnom téged! Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet. Máskor a tűzhelynél tengerit morzsolva, Itéletnapig is elhallgattam volna. A mi volt, az nincs már, a mi jó volt, elmúlt; más pennával írnak sorsom balra fordult. De hiszem az Istent, az árvát sem hagyja. Mert azért az árvák gondviselő atyja. Most nyakamba veszem az országot!" — szólt Toldi. Az öreg Bencze rimázkodott neki: „Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet, Kik, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged? Ne menj édes szolgám, jaj, ne menj messzire, Egész Nagyfalunak keserűségére; Jaj, ne hagyd, el ne hagyd az ő s Toldi házat, Ne taszítsd a sírba jó édes anyádat!" Miklós szeme könybe lábadt a Bencze szavára, de azért csak elment s elvált Benczétől. (Miért esett zokon Miklósnak, hogy Bencze az ő nagyapjáról, apjáról beszélt; miért mondta, hogy sorsa balra fordult; miért sirt, mikor Bencze rimázkodott neki; miért ment el mégis?) Ment Miklós, de nehezen, „Mintha csak kötéllel vonták volna hátul, Nem bírt elszakadni az édes anyjától.“ Bucsuzóra hazafordult, útjában két farkast megölt s vállára vetette, úgy ment az anyja házáig.

Játék: boltos játék. *Papírosból:* zacskó, csákó.

14. h é t.

1. *Vendégfogadó; étel, ital; 2. liszt, kenyér; 3. ital, étkezés;*
4. *isméllése a heti anyagnak.* A vásárra messziről is jönnek, utas. Az idegenek étkező helye: laczikonyha, korcsma, vendégfogadó; az idegenek szállása. Étél: leves, hús, főzelék, pecsenye, kenyér, tészta, kávé; mézárós, hentes, pék, czukrász, szakács. Ima étél előtt s étél után. A liszt, a malom, száraz-, szél-, vízi-, gőzmalom, molnár. Kenyér-sütés, élesztő, kovász, lángos, czipó, kenyér, kalács. Egyes élelmi czikkek ára. — A réz-edény, a pakfon kanál megmérgezhet. — *Akkora kenyérmél, mint ez a világ, mi lehet nagyobb?* (A kemence, miben sütötték.) *A jóból is megárt a sok!* A tészta, a kávé nem olyan étél, mint a főzelék, a hús. Válogatás az ételben; illendő évés; gyomor-terhelés, éhség. *Legjobb szakács az éhség — A ki nem dolgozik, ne is egyék.* — Ital: bor, sör, pálinka, thea. Legjobb ital a friss víz; a többi ital gyermekeknek igazi méreg, felnőtteknek is ártalmas. Betegség, részegség az italtól; iszákosság. — *Kis lyuk a torok, de egész falut is elnyelhet.* — Dal, zene, cigányok, mulato-

zás. A sok mulatozás, éjszakázás betegit. *Egy-két napi dinom-dánom, holtig tartó szánom-bánom.* — *Ha egy métermázsza ára nyolcz frt, mi az ára a nyolcz garasos cipónak?* — *Vers: Miből lesz a kalácska? Buzácskából. S a buzácska? Ugy kél ki a baráz-dából. Eke vasa eltemeti, Lanyha eső költögeti, Nap sugára fel-támasztja, Lábát kassa elvagdossa, Ló a szérún megrugdossa, Két kemény kő összezúzza, A gazdasszony megdagasztja, Forró kemenczébe dugja S ha kiveszi, látod, megsült a kalácsod.*

• Közben-közben ismételjük *Toldi Miklós* meséjét.

Agyagból: mézeskalácsok, kenyér. *Játék:* terítés, étkezés.

15. h é t.

2. *A község lakói; polgárok; társadalom; 2. téli mulatság; disznóölés.* 3. *Karácsony, újév.* Lakó; lakás, állandó lakos, polgár; kóborló cigányok. Rokonság, ismeretség; barátkozás, egymás tanítása, egymáson segítés, egymás mulattatása az iskolában, s felnőttéknél a községben. *A szép köszöntésnek szép a felelete.* Iskolai, községi társadalom. Látogatás, vendégség; a gyermek, mint vendég és mint vendég-fogadó. Tél, hideg, hó, jég; disznó-ölés, lesipecsenyé; sonka, szalonna, kolbász, hurka, gömböcz, kocsonya; hentes; disznó-tor. *Késő a kolbászt akkor kimélni, mikor elfogyott.* Fűszer: só, bors, paprika, fahéj, sáfrány. *Kicsi a bors, de erős: Dolgos gyermek sokat győz.* (E. K. L.) Vegyes kereskedés, egyes cikkek ára! Konyhai edények; cserépedény, fazekas, agyag drótos tót, csufolódás; vas-edény, vas-kereskedés. Az idő, az óra, perc, pillanat; az óra, mint időmérés; a nap, nappal, éjszaka, reggel, délelőtt, dél, délután, alkony, este, éjfélnél előtt, éjfélnél, éjfélnél után, hajnal; hét, hónap, esztendő, ujesztendő, ó-esztendő; hétköznapi ünnepnap, karácsony, karácsony-fa, fenyőfa. *Az idő eljár, senkire nem vár.*

Karácsony. Mennyből az angyal Lejött hozzátok. Pásztorok, pásztorok, Hogy Betlehémbe sietve menve Lássátok, lássátok. Az Isten fia, Ki ma született Jászolban, jászolban, Jászolban fekszik, Barmok közt nyugszik Szent fia, szent fia. (Ismert ének; kántálók, betlehemesek.)

Újév. Olcsó legyen a kenyér, A gabona áros; Szöszön-boron mérje a Tinót a mézáros. Tücski-hajcski baromnak Sokasuljon lába; Boczi járjon mezőre, Gyermek iskolába; Gyarapodjék a magyar Számra, mint erőben; Adjon Isten, a mi nincs, Ez új esztendőben. Karácsonyi és újévi köszöntés otthon és az iskolában.

Rajzolás: templom.

17. hét.

Téli foglalkozás. A tél ; a házi állatok telettetése, takarékoság a takarmányban ; — A föld-javítás télen ; fahordás ; a háziállatok télen, gondozásuk. Házi ipar ; gyermekek dolga otthon. Téli esték otthon. *Tiszta, fényes születésem, Lucskos, sáros temetésem. Mi az ?* (Hó.) *Legjobb ostor az ábrak.*

2. *Az ember téli élelme ;* a disznó, csirke belső részei : gége, tüdő, nyelőcső, gyomor, belek, máj, szív, vér, erek, begy, zuza ; velős és velőtlen csontok. — *A tyúk. Ejh, mi a kő! tyúk anyó, kend A szobában lakik itt bent ? Lám, csak jó az Isten, jót ad, Hogy fölvitte a kend dolgát!* (S. H. II. 51. 1.)

3. *A mező, erdő télen ;* a mezei, erdei állatok téli élete, a farkas, róka, őz, szarvas, medve, nyul, veréb, holló, pacsirta ; hova lett a sok béka, a sok bogár ? Télen alvó állatok ; télre elköltöző ismert madarak. Az állatok szenvedése. Vadászat télen.

Mese. Toldi Miklós. Miklós éjjel ért haza. György bátyja s a szolgák mind aludtak. Miklós nem bántotta őket, de hogy megtudják, ki járt itt, a szolgák ruháit lándzsákkal a földre szegezte, a farkasokát a bátyja mellé fektette. „Maga pedig ment a benyíló szobába, Melyben asztalnál ült anyja gyász ruhába.“ Az ajtó-nyílásra anyja megrezzent. Miklós szelíd hangon szólt : „Édes anyámasszony, né féljen kegyelmed : Nem hozok a házra semmi veszedelmet.“ Ezután egymás karjába borultak s sirtak ; édes anyja összecsókolgatta fiát, a ki alig tudott szóhoz jutni. „Itt nem maradhatok, hanem nagy erőt érzek a karomban, felmegyek Budára katonának. Azért szépen kérem édes anyámasszony, Sohase aggódjék, sohase sirasson. Áldja meg az Isten ezen a világon ; Még a másikon is, szívemből kívánom.“ Míg bucsuztak egymástól, a kutyák megéreztek a farkas-szagot, ugattak, nyíttak. Miklós hirtelen menekült ; a háznál mindenki felébredt, György szolgálait küldte öcsce elfogására. Az édes anyja meg „Lehanyatlott szépen a megvetett ágyra ; Isten tudja, meddig tart az ájulása.“

Papirosból : csákó, csóka.

18. hét.

Tél. Dér, hó, zuzmara, fagyás, jég ; vizes edény kint hagyva szétreped. ha a víz megfagy benne. A vetésre jó a hó. Szánkázás, szánka. *Télen futkároz, nyáron hever. Mi az ?* (Szánka.) Szánkózás, korcsolyázás.

Öltözködés, téli ruha, bunda, hiány a ruházatban, az egész-

ségre káros alakú, szabású ruhák. Szabó, csizmadia, kalapos, takács. Egyes ruha-darabok ára.

Fűtés, melegből hidegbe menés, hóra ülés, hó-evés, meghülés. Szalma, fa, köszén, takarékoság, tisztaság a tüzelésben; különböző kályhák, mellettök ne üljünk, ne aludjunk; a kályha csövének bedugása éjjelre veszedelmes. Szellőztetés. Világítás, gyertya, lámpa, petroleum: gyufa, vigyázat. Hosszú éjszakák, alvás; sok alvás; puha ágyon alvás. Mosakodás hideg vízben. *Két krajczár az ára Még se fér a házba. Mi az? (Gyertya.) — Addig nyujtózzál, a meddig a takaró ér. — Első a kötelesség!*

Vigan fiúk itt a tél, hípp, happ, hó! Föl a dombra a szánkát, itt a hó! Ha feldőlünk, ez lesz puha ágyunk. S hóból lesz a golyónk, ha csatázunk. (S. H. II. 66. 1.) — *Esti ima.* Nyoszolyámban nem sokára Behunyom fáradt szemem . . . Óh, a míg tehetlen alszom, Oltalmaz, én Istenem! S ne csak engemet védelmezz; Véd meg jó atyám s anyám! Boldogság kövesse őket Lépteik minden nyomán.

Télen nehéz a szegények élete, nincs mezei munka, nem tudnak kenyeret keresni, sokszor fájok sincs, fáznak, éheznek; segítség a szegényeken; segítése a szegény gyermekeknek ruhával, élelemmel, szükséges tanszerekkel. *Istennek ad kölcsön, a ki könnyörül a szegényen.* — *Toldi M.* „Kinek az ég alatt már senkije sincsen. Ne féljen: felfogja ügyét a jó Isten.“ Miklóst is üldözték, de el nem foghatták, mert a holdvilágot felhő takarta el. Miklós elért Pest alá a temetőhöz. A temető egy sírján gyászruhás asszony sirt. Miklós-nak nagyon megesett a szive rajta s kérdezte mi a baj. A szegény asszony elmondta, hogy a Duna folyó szigetében egy cseh vív a magyar bajnokokkal, az ő két fia is vívott, de a cseh mindkettőt megölte. Miklós szomorúan hallgatta s föltette magában, hogy a csehkel megvív és sietett Pestre. Míg ez történt, György felment a királyhoz s elmondta, hogy van neki egy erős, de rest, rossz testvére, a ki gyilkosságba esett s aztán „Hová, hová nem lett? elosont a háztól, El nem bucsuzott csak a kapufélfától, Híre, hamva eltűnt, elveszett az útja; Él-e, hal-e már most? a jó Isten tudja.“ Az öcsese öröksége most már ránéz, de ő nem veszi el, mert azt mondanák, azért zavarta el öcsesét, hogy az örökségébe üljön. A király azt mondta: neked adom öcséd örökségét, ha a cseh bajnokot párbajban megöled. György elsápadt, elszédült, köszönt s hazament; otthon tépte haját, öklözte homlokát, a szolgák meg akarták kötözni. (Miért?)

Rajzolás: kard, csákó, katona.

19. h é t.

Az ember. Részek, a részek helyzete, alakja, mozgathatása, fordíthatása. A látás, a szem részei; látjuk milyen alakú a tárgy, milyen színű, milyen nagy, mily távol van. Egy tárgynak soká nézése, homályban való nézés, napba, tűzbe nézés, a sötétség és világosság hirtelen változása árt a szemnek; a por; a füst; a kancsalitás, a szem meghütése. — A szemet tiszta vízzel megmossuk, ha bele megy valami, vízbe pislantunk. A szem dörzsölése; a könny, öröm, szomorúság. *Rossz ember, a ki a más szemébe nem mer nézni.* — Közelről, távolról nézés.

A fül, a hallás, hang, magas, mély, éles hang; nesz, zörgés, durranás stb. A fül tisztán tartása; a fülbe idegen tárgyat dugni, a fülbe kiáltani nem jó; a sugás illetlen. *Sokat láss, hallj, keveset szólj!* — *Szemesnek áll a világ!* — Hallgatódzás, kíváncsiság. — Az állatok szeme, füle; jobban látó és halló állatok; a látás, hallás gyakorlása, fokozása. Hang, dal, zene.

Az orr, a szaglás; különböző szagok, illat, bűz, az orr tisztán tartása; víz-szivás az orrba; zsebkendő, orrtörlés. — A bőr, tapintás; sima, érdes, lágy, kemény, hideg, meleg, érintés, szurás, nyomás, ütés stb. A bőr likaicsai, izzadtság; a bőr tisztán tartása, mosdás, fürdés, fésülködés. — A száj, ajkak, fogak, iny, nyelv, szájpadlás; evés, ivás, lehelés, beszéd, izlézés, különféle íz. Szájtátás, nyelv-nyujtogatás, fog-vicsorgatás, ásitás, tüsszentés, köpés, illetlen evés; a száj mosása.

Érző szervek, öt érzék; érzéketlen a köröm és haj. — A kéz, váll, felső, alsó kar, könyök; kézfej, tenyér, ököl, ujjak, bütykök, ízek, körmök, csuklók. A kéz forgathatása; a fogás; a szorítás, parola, a kéz munkái. *A ki sokat markol, keveset fog.* — *Nem egy nap épült fel Buda vára: Szokjál gyermek kitartó munkára.* (E: K. L.)

Ismétlése Toldinak. — *Mulatozók. Hej, a korcsma ugyan hangos, Munkálkodik a czimbalmos, A legények kurjongatnak, Szinte rezg belé az ablak.* — *Bekopognak az ablakon: „Ne zugjanak olyan nagyon, Isten áldja meg kendteket: Szegény édes anyám beteg.”* — *Féleletet egyik sem ad, Kihörpentik boraikat, Végét vették a zenének S haza mennek a legények.*

Papíros-fűzés: szőnyeg, tálcza.

20. h é t.

Az ember. A lábak, czomb, lábszár, térd, lábikra, láb-él, boka, lábfej, sark, talp, lábujjak, ízek, bütykök, csuklók. A kéz és láb kü-

lönbsége. Az állatok és ember. A láb használata; futkározás, rossz lépés, ficzamosodás, rugdosódás.

A törzs, mell, hát, oldal, gyomor, has, derék, csipő. Belső részek, légső, tüdő, lehelés szájon, orron át, hang, beszéd. Tiszta lég, ártalmas lég; tüsszentés, illendőség; evés, ivás közben nem jó lehelni; kiabálás, halk, érthető beszéd. Hülés, fölhevülten nem jó vizet inni; mély lélegzés jó levegőben; a fejet fel kell tartani, a mell ne nyomódjék; tüdőbaj, juh- és szamártelj. Máj, vese, gyomor, belek. Evés, rágás, nyeldeklő cső, illendő evés; az ételt jól meg kell rágni; forró ételt nem szabad enni; melegre hideg étel, ital árt a fogaknak, gyomornak. *Mértékkel jó minden!* Éhség, gyomor-terhelés; mértektelenség.

Az étel, ital egy része vérré lesz; szív, erek. Hús, csont az emberben. Munka közben kopnak az ember részei; a növés; sebek begyógyulása; a vér szerepe. Orrvérzés; elállítás a hideg vízzel; a vágást vízbe áztatjuk, pókhálóval nem kötjük be. A fő, a velő. Összehasonlítása egyes részeknek, tulajdonságoknak az állatokéival. *Üres hordó nagy hangot ad: Üres fejű lármáz sokat.*

A lélek; az ember lát, hall stb., emlékezik, megért stb., mert lelke van. Az ember Isten teremtménye. „*Szent félelemmel Telik szívünk el Előtted Véghetetlen! Nem szünik meg szánk Imádni Atyánk Földön s Mennyben.*“ (Dallama: Oláh K. Ének Gy.k.) *Krisztus és szent Péter.* Sz. Péter utazott Krisztus urunkkal s egyszer az jutott eszébe, hogy ő szeretné Isten lenni, majd megmutatná, hogy kellene a világot igazgatni. — Jól van, Péter, teljék kedved; meglássuk mire mégy! — mondta Jézus. Ebben a pillanatban aranyos karszék termett ott, már Péter bele akart ülni, mikor egy asszony a faluból egy fias-tehenet hajtott a nyomásra legelni, kettőt-hármat csapott ostorával a tehenre s aztán visszafordult a faluba. — Hát ki visel a tehenedre gondot? kérdé Péter. — Gondját viseli a jó Isten — felelt az asszony; nekem sok bajom van otthon, haza kell mennem. — Hallod, Péter, most te viseled a tehennek gondját — mondá Krisztus urunk. Egyszeriben ott termett Péter nyakában a karikás ostor. Nem sokára a borju elbődült s vesd el magad, neki rugaszkodik és fut tüskön-bokron keresztül, a tehen pedig mindenütt a nyomába. Péter szaladt utánuk, hogy visszaterelje; hívogatta őket, de azok rá sem hederítettek s jól meghajlott a nap, mikor megelőzte őket s öreg este lett, mikor visszaterelte. Szent Péter nagyon belefáradt. No lásd Péter, mondja Krisztus urunk, hogy tudnád te a világot kormányozni, világnak gondját viselni, mikor egy fias-tehen-nel sem birsz!

Rajzolás: karikás ostor. Aggyagból: hordó.

22. h é t.

Az emberek a községben. Fi- és nő; csecsemő, gyermekek, fiu, ifju, férfi, öreg. *Osz fejnek süveget emelj.* Tisztelet az öregek iránt. Leány, hajadon, asszony; nős és nőtlen, férjhez ment, özvegy, árva; szegény, jó módu, gazdag.

Enyém, tied; az enyém okos használása. Öröklött, szerzett vagyon. *Nincs oly nagy úr, ki másra nem szorul.* Árvaház, szegények háza. Egészség, betegség, nyomorék, kórház, orvos, gyógyszer-tár.

Foglalkozás, kenyér-kereset, jövedelem, földművelő, iparos, kereskedő, hivatalnok, szolgál, cseléd, napszámos. Magánzó és koldus. Munka; takarékoság, mértékletesség pénzben, ruhában, minden legcsekélyebb dologban, ételben, italban, munkában, álomban, mulatságban; könyörületesség, hála. — *Nincs igazabb a nap alatt, A ki ipárkodik, halad; Megbecsüli a keveset, Ez az igazi kereset.* (Népdalra alkalmazható.)

A róka bírászkodása. A kigyó mély lyukban aludta délutáni álmát egy szikla aljában. Alvása alatt a sziklából leszakadt egy darab s befedte a lyukat, a kigyó nem tudott kibújni. Három nap mulva egy utas vetődött arra; a kigyó siránkozott neki s kérte, mozgassa el a követ. A szegény ember megsajnálta s elhengeríté a követ. A kigyó, a mint szabadon érezte magát, azt mondta: „No most már megeszlek.“ — „Ugyan hogy fizethetnél jóttemért rosszal? Várj legalább, míg valaki jó, hogy tegyen igazságot“ — szólott az ember. Jött nemsokára holló és farkas; mindenik azt ítélte, megeheti a kigyó az embert. Az ember végre az állatok királyához, az orosz-lánhoz folyamodott. Az oroszlán a rókára bizta az ügyet. Mindkét fél hosszasan eléadta dolgát, a róka pedig azt mondta: Hej, *sok beszédnek sok az alja*, menjünk a hely színére, hadd lássak mindent magam.“ Ugy is lett. A kigyó mindjárt bebújt a lyukba, hogy megmutassa a rókának, honnan szabadítá ki az ember. Akkor a kövel befedték a nyílást. „Igy jól van, szólta a róka. — Ha az ember akarja, másodszor is elhengerítheti a követ, a kigyó pedig, ha úgy akarja, megeheti az utast.“ (Perlekedés; bíró: perlekedő fél; igazság. *Légy háladatos azok iránt, kik veled jót cselekszenek.*)

Agyagból: szikla, benne lyuk, kigyó.

23. h é t.

1. *A község házai, házépítés;* 2. *a lakosok nyelve, műveltsége;* 3. *a község igazgatása;* 4. *mese.* Házépítés, egy czélszerű

parasztház terve; egészséges, csinos ház; tűz elleni biztosítás. Kőmíves, ács, lakatos, napszámos. — *Észszel, kézzel sokra viheted.* Vályog-, kő-, tégl-, faház; vályog, téglakészítés; cserepes, bádogos, szerszámjaik s műhelyük, az iparos, mint jóltevőnk. — A lakosok milyen nyelven beszélnek, milyen vallásuak; egymás iránti szeretet, egymás megbecsülése. Iskola, tanítás, műveltség; a lakosok műveltsége. *Jó utitárs a tudomány.* Iskolai vagyon, rend; községi vagyon: utcák, hidak, házak, szántóföldek stb., község háza; felügyelete, használata a községi vagyonnak; a csend-, rendtartás, községi előjáróság, csendőr, rendőr, tolvaj, rablás, gyujtogatás, egymás sértése, perlekedés, verekedés, per, büntetés, ítélet, igazság, börtön. *Jobb a sovány béke kövér háborúnál.* — A község költségei a község javára, szépítésére, művelődésére nézve; a községi vagyon ezekre elég-e; községi adó. — *Hamar vész a hamar kész: Soká tanuld a leczkét!* (G. K. L.)

Magyar polgár. „Magyar helyen az alföldön születtem, Magyar anya viraszta én felettem, talpig magyar volt az édes apám is, Magyar érzés maradt róluk reám is. (S. H. III. 100. l.) Legyen úgy. Legyen úgy, mint régen volt: német és tót hogy szeressék a hazát, hogy szeressék a hazát magyar, német, oláh és tót. (Dallama: Zs. II. 7. l.)

Toldi M. Miklós járt-kelt Pest város utczáin. Egyszer nagy lármá támadt; a bika elszabadult a mészáros legényektől. „Sikolt a fejjérkép esve már kétségbe: Férfiak kiáltják: elébe, elébe! De egy sincsen, a ki elébe fordulna, Hanem még a furulyukba is bebúna.“ Miklós megáll, nagyot kurjant, a bika visszahökken, ő pedig megfogta a két szarvát, míg a mészáros legények elértek oda s megköztették a bikát. Mindenki elcsodálkozott, de a mészárosok még éjjeli szállást sem adtak Miklósnak. Miklós búsan ment vissza a temetőbe, hátha ott találja az özvegy asszonyt, hogy elkérje tőle a fiai ruháját, fegyverét, hadd vívhasson meg a cseh vitézzel. Nem talált ott senkit, ledőlt hát, s egyszerre csak lódobogást hall; kémlel s a holdas éjszakán felismerte az öreg Benczét, rögtön megszólítja, össze-vissza csókolta s kérdezősködött édes anyjáról. Bencze elmondta, hogy édes anyja jól van, csak látni akarja, s fel is keresi minden áron. „Nem is egyéb iránt indított el engem. Fölkeresni téged, Miklós, édes lelkem.“ Azzal tarisznyát vett le a kápáról s könyökig bele nyult és kihúzott belőle egy cipót: „Nesze, szolgálom, madár látta cipót hoztam. Édes anyád asszony ezt neked küldötte, Maga dagasztotta, maga is sütötte.“ Rám parancsolt, hogy saját kezembe adjam szegetlenül. Miklós késsel akarta vágni a cipót, de a kés

beletört, ő azután kezével törte szét s egy vasszelencze esett ki a czipóból, abban meg annyi volt az arany, hogy no! Megörült Miklós s el is mentek mindjárt egy vendégfogadóba éjjelre.

Agyagból: házak, templom, híd.

24. hét.

Magyarország. 1. *Ország, Magyarország*; 2 *a magyar zászló és czímer*; 3. *a honvédelem*; 4. *mese*. Szomszéd községek, falu, város, nagy város, sok község, ország, Magyarország, haza; lakosok, polgárok. Magyarország lakosai nyelvre, vallásra nézve. Földművelés, ipar, kereskedelem, tudomány, iskolák. Honvédelem, katonaság, gyalog, huszár, tengeri katonaság, laktanya, zsold; fegyver; sorozás, közlegény, tiszt; csapat, sereg; gyakorlat; tábor, ütközet, háború, béke; sebesült. Eleség; puskapor, szállítás, szekér, készítői; puskaműves, mester, segéd, inas.

Hontalan. Magyar nemzeti zászló, czímer, nemzeti szín. — Zászló-tartó, hűség a zászlóhoz. *Zászlónkon a piros szín a legfelső, A magyarnak hazája a legelső. Édes hazám, a zászlódhoz kis fiad Legutolsó vércseppéig hű marad. — A fehér szín zászlónkon meg mit jelent? Dolgozatosok! jót a béke úgy teremt! Ha vér nem kell, adunk, hazánk, tenéked Áldott munkát, gyöngyöző verítéket. — Buzdítás szól lobogónk zöld színében, Halljátok meg hegyen, völgyön, térségen: Hogyha bízik s egyetértve, hűn akar: Legboldogabb lesz a földön a magyar!*

Huszár vagyok. — Huszár vagyok, kedves hazám, az is maradok, Kőkényszínű dolmányomon sárga gomb ragyog; Utczu! peng a sarkantyúm, Semmi gondom, semmi bűm, Csak úgy vigadok. (Dallama: Zs. II. 23. 1.) — *Kossuth nóta. — Kossuth Lajos azt üzenete, Elfogyott a regimentje. Ha még egyszer azt üzeni, Mindnyájunknak el kell menni! Éljen a haza!*

Toldi M. Reggel Miklós elment, vett ruhát, aranyos fegyvert, szép szerszámot Rigó lovának, a mit Bencze hozott el hazulról. Fel is öltözött s ment a Duna partjára, a szigettel szemközt, a hol a vívás helye volt. A túlsó parton, a budain, sátorok voltak, köztük a király sátora. A Duna két partján egy-egy zászló és csolnak volt. Jött a budai partra a nagy cseh s becsmérelte a magyart, hogy már nem mer vele síkra állani senki. De ime, hirtelen a pesti oldalon nagy örömjaj, nagy riadalom támadt. „Ismeretlen bajnok fekete paripán vágat a zászlóhoz, és mérközni kíván.“ Erre a hírre összegyűlt a sok úr és a népség, s mikor Miklós annak jeléül, hogy mérközni kíván, átküldte Budára sisakjáról a fehér tollat, melylyel a

gögös cseh kiçserélte a maga vérszínü tollát, akkor híradók mentek a királyhoz. A király sok nagy úr kíséretében lejött a vívás szemlélésére. Miklós is, a cseh is csolnakon elindultak a szigetre; Miklós ott a csolnakát eleresztette, aztán imádkozott s így szólt a csehnek: „Vitéz! adszá kezéd; Te sem bántál soha, én sem sértettelek; Ha haragudnál is, egy óránk sincs hátra. S a halálos ágyon ki meg nem bocsátna?” A cseh kezét nyújtott s vas keztyüjével össze akarta roppantani Miklós kezét, de Miklós megelőzte a cseh barátságát s úgy megszorítá a cseh kezét, hogy ennek minden ujja kihasadozott. A cseh elrémült, térdre esett s könyörgött: „Kérlek édes fiam! ne kívánd halálom. Minden vagyonomat ím neked ajánlom.” Toldi szíve hajlott a kérésre. Legyen úgy, marhádat (kincsedet) elvészem s annak az özvegy anyának szánom, a kinek két fiát megölted. Te pedig menj el országunkból s ide soha be ne tedd a lábad! — A cseh felfogadott mindent, de a mint a csolnak felé mentek, egyszer a nagy cseh nekihazakodva Toldihoz hátulról neki vág orozva. Szerencse, hogy Toldi a Duna tükrében meglátta a kardot s megkapta. És a mely kardot a csehtől elvett, azzal adott neki örökös kegyelmet. Erre mindkét parton tapsoltak, éljeneztek; zászlót lobogtattak a nagy öröm miatt, hogy van magyar ember, a ki a magyart szégyenben nem hagyja.

Rajzolás: zászló, czimer.

25. h é t.

1. Magyarország; 2. adó, pénz; 3. a király; 4. mese. Főváros, Budapest, Duna, sziget. Az ország vagyona, az ország költségei; bíróságok, iskolák; rend, csend az országban, csendőrség; az ország békéje. Adó, az adók felhasználása. Pénzek, bankók, arany-, ezüst- és rézpénzek. Az ország legfőbb ura: a király, koronázás, királyi palota. *Király ritkán lát, szegény ember mindig lát, Isten ő felsége sohase lát olyat. Mi az?* (Magához hasonló.) Honfi, honleány; a honpolgárok kötelességei; a honpolgárok által élvezett sok jó, mit az összetartás, az egy országban élés ad. Egyenlőség, testvériség, szabadság; egyenlő jogok, egyenlő kötelességek.

A király. A legelső magyar ember a király. Érte minden honfi karja készen áll! Lelje népe boldogságán örömét. Hír, szerencse koszorúzza szent fejét! — Ima a királyért. Isten, soká éltesd, tartsd meg a királyt, Fölkent fejét védjed, lépteit megáldd! Ki e hazát oltalmazád s hű védőit védted: Isten! soká éltesd az őlsó honvédet! (Dallama: S.-H. III. 111. 1.)

Toldi Miklós. A király nagyon megörült, szeme is könybe lá-

badt, hogy van magyar vitéz, a ki a magyart csúfra emlegető csehet legyőzte; kérdezte is mindjárt magától Toldi Györgytől: nem ismeri-e azt a vitézt, mert ő a György gyilkos öcsésének a jussát neki szánta. Miklós jött, letérdelt s elmondta, hogy ő földönfutó. „Magam sem tudom, hogy esém gyilkosságba S elzaklatott bátyám a széles világba. Én meg ide jöttem feladni tettemet S várni vagy kegyelmet, vagy büntetésemet.“ A király átlátott a szítán, tudta ő jól a György álnokságát. A ki másnak vermet ás, maga esik bele! „Én neked a földön ím kegyelmet adok; Kérd Istent, remélem, Isten is adni fog“ — szólt a király Miklóshoz s nem csak jussát adta vissza, de a György birtokát is neki adta, Györgyöt pedig eltiltá udvarából, hogy szeme elé ne kerüljön soha. Miklós nem fogadta el bátyja vagyonát, még a magáét is átengedte neki. „Csak azon könyörgök mostan felségednek: Vegyen be sergébe csupán közembernek; Jó az Isten, jót ad: megszerezi kardom, A mire szükségem leszen, avval tartom.“ A királynak nagyon megtetszett Miklós, testőrré tette s leoldott „Derekáról egy nagy czifra rezes kardot; Gyémánt a czifrája, arany volt a reze, Toldinak nyujtotta s mondta: kösd fel, nesze!“ Megörült Miklós, megköszönni is alig bírta örömeiben. Hát még mennyire örült, mikor látta jönni édes anyját, elébe futott, ölelték, csókolták egymást s sírtak mint a záporosó a nagy öröm miatt. Miklós aztán elmondta édes anyjának, hogy most már itt maradnak; jól lesz dolguk: „De nem köszönöm azt magam erejének: Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének.“ Éltek sokáig, boldogan. (Akarat, igyekezet minden akadályt legyőz.)

Magyar polgár. Hazámé javam, életem, Ha kívánja lefizetem: A terhet nem tolom másra, Adok közös javításra. (Dallama S.-H. II. 56. l.)

Agyagból: fillér, 5 filléres, 10 filléres, koronás.

27. h é t.

Tavas. Nappal, éjszaka, hosszabb nappalok; a napjárása, kelet, nyugot, dél, észak, égtáj, tájékozás; tél, tavasz, nyár, ősz, évszakok; hónapok; napfény; árnyék; pára, köd, felhő, eső, harmat; ég, hold, csillagok. *Az égből száll alá minden jó adomány. — Késő eső után köpenyeg.*

Föld, zöld határ; fák hasadása, rügyezés. — *Vizen megy, nem zuhog, nádon megy, nem suhog; eső veri, nem ázik; fagy éri, nem fázik, Mi az?* (Árnyék.) *Hold leejti, nap felkapja. Mi az?* (Harmat.)

Csendes éj, leheld reám a békének álmaít; Hozzanak nyug-

tot nekem, Csillagos kék szárnyaid, Kebledre végy föl engem; Hagyj édesen pihennem, Szép álmod országába vígy csendes éj! (Dallama: S.-H. II. 67. 1.)

Házi madarak költése, csirke, liba, kacs, pulyka, páva; gondozásuk. — *A veréb és pulyka.* Nagy garral felfuvalkodva jár az udvaron a pulyka. Összegagyog tarkát-barkát, Kiterjeszti szárnyát, farkát, aztán magát Illegeti, Billegeti S méreg eszi, Mivel senki föl nem veszi. A kutya annyit sem ad rá, Hogy legalább megugatná. De egy veréb A sövényre száll, Odább szökdel és elébe áll, És borsot tör orra alá. Csiripolva így szól hozzá: Biz' azt kend hijába fújja, Szebb a páva mint a pulyka! A pulykát ez szörnyen bántja, Szárnyával a földet szántja; Berzenkedik, puffaszkodik, Neki-neki rugaszkodik S feje koppan a falba, Nagyot esik a balga. — Pulyka most már mit tegyen? Dérrel-durral tovább megyen. Aztán magát Illegeti, Billegeti, S egész udvar kineveti.

Isméltése a heti anyagnak. — *Vesszőkből és czirokbélből:* sövény.

28. h é t.

A kert. Husvét. — A kert művelése eszközök; a kerti veteményezés, palánta ültetés. *Munkának jó eleje, a dolognak veleje.* Hogy lesz a magból növény; a gyöngyvirág; a mák, sok mák elaltat, kis gyermekeknek nem jó; a mák héja mérges. *Egy kalap alatt ezereken is laknak. Mi az?* (Mák.)

A fák tisztogatása, oltás; hernyófészkek, hernyók, selyemhernyók, ezek tenyésztése, lepkék. Fecske, gólya, békák, gyíkok, kígyók. — Pók, hangya, cserebogár, méh, lepke, darázs, légy; pókok s legyek a házban. Állat-védelem, állat-kínzás; oktalan félelem, irtózás. A hasznos állatok oktalan üldözése. — *Házi veréb, piaci légy: Tolakodó sohase légy.*

Gólya érkezéskor. Gólyát látok, Gólya száll, Hosszú lábán Aranyszál. Csiba, kutya! malacz, küss! Futok, Feri, te is fuss! Szaladj, szaladj czimborám! Szedd a lábad szaporán! Frissek leszünk, fürgék, Mint az özek, ürgék.

Husvétü öntözködés, piros-tojás; jó kívánatok szüléknek, tanítóknak, barátoknak, ismerősöknek. *Husvétü köszöntő. A ki ma feltámadott S örök életet adott, Jó szüleim, áldjon meg Minden jóval titeket.*

Szépen virul a gyöngyvirág. Beh gyöngyörü ez a világ! Szép a földnek sok virága. Szebb a szívnek a jósága! (Gyors.) Huszárosan ülök a nyéregbe, Száz forintos bankó a zsebembe. Ne félj ked-

ves lovam, el nem hagylak! Ej haj! Lesz széna meg abrak! (Dallama: Zs. E. É. K. 38. 1.)

Rajzolás: fa, kerítés.

29. h é t.

Kirándulás a mezőre. Tavaszi munka, földmívelő eszközök. *Ha felveszik is ri, ha leteszik is ri. Mi az?* (Láncz.) Ibolya, csalán. Eger, bogarak, holló, héja, pacsirta. Házi állatok legeltetése; vers: *Tavaszzal. Vidul a föld ábrázatja, A jó Isten megmutatja Néked ember, hogy szeret: Adván újra kenyeret. Eregesd ki a jószágot, Készíts ekét, készíts jármot. Szánts, vess, törd az ugarat, A ki nem vet, nem arat. Munkásság az élet sója, A romlástól mely megózza; S csak az, a ki nem hevert; Várhat áldást és sikert.* (Dallama S.-H. I. 44. 1.)

Eső, szél, égháború, villámlás, dörgés, mennykő, villámvezető; magas fa alá ne állj; át-ázás, újra öltözés; szivárvány. — Árok, víz, forrás, patak, folyó, tó, mocsár, tenger; mély víz, sekély víz; fürdés, vigyázat, tele gyomorral ne fürödjél, örvény; palló, hid, sajka, komp, hajó. *Vizen megyen, vért viszen, magában egy csepp sincsen. Mi az?* (Hajó.)

Mocsár, láp, nád, sás, gyékény, szalma-kalapfonás; vad kacs, vad lud. — Tözeg, köszén. — Ürge, vakond. *Uton, utfélen üstöt borogatnak. Mi az?* (Vakond-túrás.) Talaj; fekete, agyagos, meszes, homokos, szikes föld, parlag, földjavítás.

Az ibolya álmai. A kis ibolya búsult, elégedetlen volt, hogy ő olyan kicsi virág, galyak, füvek eltakarják, még Isten szép egét sem láthatja. Felsőhajtott, bárha rózsza tudna lenni! — Elaludt s álmában rózsza lön. Örült nagyon, de nem sokára zápor és szél támadt, mely szép leveleit leverte, ágait a föld sarába hajtotta. Felébredt s örömmel látta, hogy csak álmódott. Másnap este álmában mint fehér liliom büszke volt, hogy annyi virág felett kiemelkedik. De jött a kertbe egy gyászos nő s letörte a liliomot, s oda adta meghalt kis leánya kezébe s leányt és virágot a koporsóba tették. Kinos álmából felriadt az ibolya. „Hála, hogy vagyok kis ibolya. Jobb nekem itt a bokrok enyhiben Szerényen élni s észrevétlenül; Hol szaggató kéz és zápor nem ér, És a vihar bántatlan elrepül. Fedezz el lány fü s leveles bokor! Folyjon kis éltém, a mikép folya: Ne legyek én rózsza vagy liliom, Legyek illatos, szerény ibolya.

Fűzfából sip; bodzafából puska.

30. h é t.

Kirándulás a mezőre, rétre. Mező, rét, szénakészítés, a nedves széna összerakva megromlik, meggyuladhat; boglya, kazal; kassza, köszörűkő, villa, gereblye, rúd; szénahordás, szekér.

Kerékgyártó, kovács s műhelyeik. *Hájjas szekér, hosszú ut, Nem él meg ki nem tanult.* (E. K. L.)

Sík, domb, hegy, völgy, szikla, vízmosás; utak, gyalogút, ösvény, dülő-út, országút, vasút. *Nagy hegynek nagy a lejtője, Ne kapaszkodj a legföbbre!* (E. K. L.) Kilométer, egyes helyek, községek távolsága: Útjavítás, útkaparó. — Utas, vándor. Közlekedés, közlekedési eszközök, posta, távirta, levél, czimzés.

A határ; tájékozás a határban égtájak szerint. — Fürj, tűzok, darú; nyúl. — Mezei virágok, árvalányhaj; mérges növények. *Habzik a fű, majd meg is düll, Szent Jánosra kassa pendül; A rétetmet megkaszálok Ugy étekek tele jászlon. Én koplalok, — a lovamnak Kell a széna meg ez abrak, Simogatom, megétegem, Tűzbe, vízbe rohan velem.* (Dallama S.-H. III. 80. l.)

Ismétlésül *Toldi Miklós.* — *Magyar polgár. Nem henyélek, iparkodom, Az okos szót elfogadom; Hej, ha mind így cselekednénk, Bizony boldogok lehetnénk* (Dallama S.-H. II. 56. l.) — *E világot általéri, mégis egy tyúk által éri. Mi az?* (Kerékvágás.)

Játékok és foglalkozás a homokban.

31. h é t.

Kirándulás az erdőbe. Erdő; bokrok, mogyoró, kökény, málna, galagonya; fák, tölgy-, bükk-, fenyő-, ákác-, gyertyán-, nyár-, nyír-, fűzfa. Tüzi fa, szerszámfa, épületfa, berena, tuskó, fűrészgyár, faszindely, lécz készítés, favágók. Szénégetés. *Kováctól vesz szenet, ki prédálni szeret.* (E. K. L.) — Teknő, kanál, kosár, seprőkészítés. Erdő termelés. — Hang, vízshang.

Ács, asztalos szerszámjaik s műhelyük.

Erdei virágok, gombák, mérges virágok és gombák. — Erdei állatok, sas, bagoly, kakuk, rigó, fülemile, harkály; fészek, fészek pusztítás; hasznos madarak megbecsülése. — Agyag, homok, kő, mész, arany, ezüst, réz, vas, bányá, bányász. — *Erdőben, bérdeben fejetlen kutya jár, Ríva hullnak a fák a merre szaladgál. Mi az?* (Fejsze.)

Havasi rózsza. Magas hegyen nőtt a vad rózsza. A szép, kevély rózsák egyet elküldtek magok közül, hogy jöjjön le a vadrózsza; szebb s boldogabb lesz ott, ne nyomorogjon a kövek között. — Menj vissza, szép rózsza, köszöntséd a testvéreket s mondd meg, hogy én itt ma-

radok!“ — Itt a csúf mohok, törpe fenyők között, hol mindent hó borít? Hiszen a lapályon, kis patak mellett, enyhe szellők között, hol virágok illata vesz körül, csak jobb életed leszen? Én itt maradok; itt jó ismerősöm minden, itt születtem, itt nőttem fel, nekem itt minden oly szép, hogy értök idegent nem cserélek soha! Oh mert előttem Hazám! te földed Minden fűszála S porszeme szent!

Szülőföldem szép határa. Szülőföldem szép határa! Meglátalak-e valahára? Ahol állok, ahol megyek, Mindenütt csak feléd nézek. — Ha madár jön, tőle kérdem: Virulsz-e még szülőföldem? Azt kérdezem a felhőktől, Azt a suttogó szellőtől. (Dallama: S.-H. III. 87. 1.)

A kis kézműves. Ha szurtos is a kötényem, De hasznos a mesterségem; Kézműves, ha igykezik, Pénzre virad, pénzre fekszik. Kezem piszkos, szívem tiszta, Fényes a kulcs, mely kinyitja; Tiszta szív s két munkás kezem Legszebb ajánló levelem.

Játékok a szabadban.

32. h é t.

Összefoglalás. Ásványok, növények, állatok; hasonlóság, különbség. Az ásványok haszna; az ásványok mint a növények talaja s így az állat- és embernek is fentartói. A növények szépsége, haszna, művelése, termelése; dísz-növények, kertész, élelmi növények, ipari növények, mérges növények. Az állatok, házi és vadállatok, emlősök, madarak, halak, csuszó-mászó állatok, bogarak. Az állatok és emberek; az állatok tenyésztése, a jó bánásmód. — A föld, az ég, a levegő, a víz; tűnemények a levegőben; a meleg, a nedvesség hatása. A föld mint az ember lakóhelye; egészséges talaj, víz, éghajlat; hogy teheti az ember a mocsaras, egészségtelen levegőjű helyet egészséggé, lakhatatlant lakhatóvá. A tárgyak színe, alakja, anyaga, kiterjedése, mozdíthatósága, érzékelhető tulajdonságaik. Élő, élettelen létezők. — A dalok, közmondások, versek, mesék, talányok alkalmasabbjainak ismétlése.

A magyar nemzet. Járjatok be minden földet, Melyet Isten megteremtett, S nem akadtok bizonyára A magyar nemzet párjára. Ha a föld Isten kalapja Hazánk a bokréta rajta! Oly szép ország, oly virító, Szemet-lelket andalító! (Dallama Zs. E. É. K. 54. 1.)

Játékok a szabadban.

33. h é t.

Az ember általános szempontokból. Ember, test, lélek; testi, lelki fejlődés, táplálkozás. Testi, lelki épség, egészség, egészségtelenség; az egészség, épség őrzése és visszaszerzése.

Testi, lelki munka : nyugalom. Öröm és bánat ; szülék, tanulók öröme. Művelt és műveletlen ember. Szülék, család, iskola, tanító. Hála és tisztelet a szülék s tanító iránt. Különböző foglalkozás ; költő, író, zeneművész, festő, vers, könyv, zene, kép.

Élet és halál. Temető, szobrok, szobrász. Isten. — Az ide vágó dalok, közmondások, versek, mesék, talányok némelyikének ismétlése.

Szülei öröm. Ház kapuja tövig kinyílt magától, Szűk az udvar, de most minden kitágul ; Fa virágát jó kedvében lerázza, Fényesebben süt a nap is a házra. S öreg párnak örömeire mi szolgál ? Nincs nekik több, nem is volt egy fioknál. Hadd tanuljon, kincset szerez magának, Melynek tolvaj és a rozsdá nem árthat. És a fiú tanult nappal s éjen át, A jó Isten fel is vitte a dolgát, Most hazajött s öreg apja és anyja Megifjodtak az örömmek miatta.

Az Úr bölcs. Az Úr bölcs, jó, Ő adja nekünk Az édest, keserűt ; Amazt fogadd hálaadással, Ezt gyáván ne kerüld ! Ő hordja a roppant világnak Örök nagy gondjait ; Öröm s bánat élet s halál közt Kössön hozzá a hit.

34. h é t.

Nyár. Pünkösöd. A határ nyárban, nyári munka, aratás, sarló, kéve, kereszt, asztag, cséplés, nyomtatás, cséplőgép, tarló, zsup ; áldás.

Község, szülőhely, ország, magyar hazánk.

Természet ; a természetben csoda nincs ; a természet rendje, szépsége. Isten, a természet ura.

Pünkösöd ; jókivánatok, *Piros pünkösöd napján Azt kívánom neked, Mint a piros rózsá : Viruljon életed !*

Aratáskor. Szorgalmas kéz munkájára Halom róna meg van áldva. Mintha merő arany volna, Úgy mosolyg az áldás róla, Földre hajolt sárga kalász áldása. — Már a kasza, sarló pendül, És a nyomán marok, rend gyül. S a mint nyomán marok, rend gyül : Hálaadó dattól csendül Egész vidék, minden falu határa. (Dallama S.-H. III. 68. 1.) Hajnal hasad, harmat esik, Munkálkodjunk setét estig ! Gyül a marok hosszabb a sor, Majd alhatunk karácsonykor. — Édes hazánk, boldog ország, A jó Isten beh jó hozzánk ! A mit szemünk, szívünk kíván, Böven terem halmán, síkján. — Termett ez a dülő, mező, Majd csak felszül az esztendő ! Adjon Isten a magyarnak Többnél többet, jobbnál jobbat ! (Dallama S.-H. III. 76. 1.)

A mi Juliskánk. A mikor kihajtott A rózsá levele. Még együtt

játszothunk A kert alatt vele. S mikor őszi útra Indult, daru, gólya, Kis Juliskánk mintha Kicszerélték volna. Anya lefektette Habos, fehér ágyba, Fehérből volt annál Fehér orcácskája. — Anya sírva kérte, Fenvirasztva nála: „Aludj el, Gyógyulj meg, Én szivem bálványja.“ — Elaludt, meggyógyult, Angyal lett belőle. Harmadnap kivitték Csöndes temetőbe. Azóta jó anyánk Oly szótlán, hallgatag, Mosolygós ajkai Már nem mosolyganak; Sházunk tája csöndes, Oly néma, zajtalan, S játszó társam nincsen S nem játszhatom magam.

Magyar polgár 1., 2. szakasz a 24., a 3. szakasz a 30, a 4. szakasz a 25. héten van közölve.

A még következő hetek ismétlésre, összefoglalásra fordítandók. Ne hanyagoljuk el perczig sem a tanult dalokat, verseket, közmondásokat, talányokat, meséket; ne soha a szoktatásokat.

Az ismétlés körei: *Család, iskola, község, haza.* Az ember mindenütt kiválik; a természet többi lényei s tüneményei — legalább részben — minden körben szemlélet alá vonhatók.

TARTALOM.

	Lap
A beszéd- és értelemgyakorlatok magyar irodalmának áttekintése	3
Vezető szempontok	6
Megjegyzések, utasítások	12
Egy tanóra menete	20
<i>I. osztály.</i> Beiratás, szoktatás, tájékoztatás bent, udvaron, kertben 1—7. hét	21
Iskolai bútorok, taneszközök. Az idő, karácsony, tél 8—16. hét	37
Lakás, épület, család, étel, ital, ruházat, álm, egészség. A tűz. 17—24. hét	53
Szelid és vad állatok. Tavasz, húsvét. 25—31. hét	63
A határ, föld, ég, község, nyár, pünkösöd 32—33. hét	76
<i>II. osztály.</i> Játék, szoktatás. 1—4. hét	78
A kert, mező, rét, ősz, 5—8. hét	78
A lakás, család és iskola élete. 9—11. hét	82
A község, tél. 12—18. hét	84
Az ember. 19—23. hét	90
Magyarország, a király. 24—26. hét	94
Tavasz, 27. hét	96
Összefoglalás, nyár, pünkösöd. 32—34. hét.	100

MESÉK. (A kifejtendők, a tanulságok adva vannak.)

<i>Mese Jankóról.</i> (Rend; észre-vevés; munka)	26
<i>Kamarában az egér.</i> Pósa L. (Czivakodás, barátság, szánakozás)	28
<i>Mese a kóróról.</i> Radó V. után. (Hasztalan fáradozás; szép szó; kérelem, ennek teljesítése; szolgálatra készség.)	33
<i>Mese az asztalról.</i> (A tárgy megbecsülése, a jó tett és jutalma.)	37
<i>Mihók gazda.</i> Radó V. után (Rend, megőrzés, bánásmód, tanulás; engedelmesség.)	41
<i>A kis Mari.</i> (Rend, megőrzés, takarékoság, csinoság, tisztaság; hallgatás a jó szóra, a nagyobb testvérré; a nagyobb intse a kisebbet.)	45
<i>Mese Károlyról.</i> Petőfi után (óvatosság; hallgatás a jó tanácsra; gondatlanság.)	49
<i>A tücsök és hangya.</i> Czuczor G. után. (Szorgalom; gondoskodás, előrelátás; megbánása a jó tanács megvetésének; megérdemelt elutasítás, megszégyenítés.)	50
<i>A farkas tanyá.</i> (Elrendezkedés a hálásra; jó szaglás; hetvenkedés, megrémülés, nagyobb bajba esés, oktalan félelem, káros képzelődés.)	55
<i>A hólyag, tüzes üszök és szalmaszál.</i> Radó V. után. (Oktalan elégedetlen-	

ség; a jó hely elhagyása ok nélkül; előrelátás hiánya; bajba kerülés; a barátot cserben hagyás; az oktondi megjárja.)	59
<i>Az ősz ember parazsa.</i> Kiss Áron után. (Szegénység; a szegényt nem megvetni, segíteni kell; a telhetetlen megbűnhődik.)	62
<i>A király fiú meg az egérke.</i> Radó után. (Elbizakodás; a gyengét, a kicsit, a szegényt segíteni, becsülni kell; jót tegyünk mindenkivel; Istent hívjuk segítségül, bízunk benne; legyünk jó gyermekek, szüleinkért mindenre készek.)	65
<i>A róka és a farkas.</i> Radó után. (Elbizakodás; a tolvaj büntetése; a hetyke bűnhődése.)	67
<i>A róka, medve és szegény ember.</i> Arany-Gyulai után. (A nevetségest ki-nevetjük; oktalan bántás, büntetés; szülei gondoskodás; drága tanácsadás nem jó tett; tanulni kell. Az igazság.)	71
<i>A kakas meg a jércze.</i> Radó után. (Barangolás; kölcsönös ígéret, fogadás, ennek megszegése; harag s így elkövetett kegyetlenség, önbíráskodás; megbánás; az elhamarkodott, rossz tettnék nagy fáradsággal való jóra vitele; Isten kegyessége; megbocsátás, újult barátság.)	72
<i>A pórul járt veréb.</i> Pósa L. után. (Más vagyonának jogtalan elfoglalása; munkátlanság; egyetértés, összetartás; büntetés. Az igazság.)	74
<i>A vadgalamb és a szarka.</i> Radó után. (Tanulás vágy; kérés s szívesség; haszontalan csevegés; félreértés, harag. Hol az igazság?)	74
<i>A kis nyulak.</i> Kuthen után. (Jó tanács, szülei intés, ennek meg nem hallgatása; a szófogadatlanúság büntetése; a nagy félelem s a meglakolás.)	75
<i>A csillaghullás.</i> Kiss Áron után. (Szerencsétlenség, el nem csüggedés; könyörületesség; Isten áldása.)	76
<i>A béka komája.</i> Radó után. (Szívesség a szegény, a csúf külsejű iránt is s ennek a szívességnek jutalma.)	78
<i>Hogy lesz az almafa.</i> Nagy L. után. (Kicsiből lesz a nagy.)	67
<i>A róka, kis madár és a szennyes agár.</i> Szabó S. után. (Könnyen hívés, tudatlanság s káros következményei; segítség tanácscsal; a csaló, a kegyetlen bűnhődése; oktalan büntetni akarás s ennek következése. Az igazság.)	81
<i>Toldi Miklós.</i> Arany után. (Munkás, jó gyermek; az elmaradás, tudatlanság érzete; nemes nagyra-vágyás.	82
<i>Toldi M.</i> Arany után. (Rossz, igazságtalan testvér; telhetetlenség; harag az igazság hallása miatt; harc a testvérek közt, az édes anya mint békitő; gonoszság, bűnbe-hajtás; bűnbe esés önvédelemből. Ki a jobb, kinek van igaza? Szenvedés ártatlanul.)	83
<i>Toldi M. A. u.</i> (Az ártatlan szenvedései; a jó gyermek bánata; anyai szeretet, gondoskodás; a hű szolga; Istenbe vetett hit; nehéz válás, búcsu.)	85
<i>Toldi M. A. u.</i> (Búcsu az anyától; nem bántotta ellenségét; anya és gyermek fájdalma; bizalom Istenben; távozás önvédelemből és azért, hogy magát saját erejéből felküzdje.)	88
<i>Toldi M. A. u.</i> (Isten segít; részvét; ravaszság, felsülés.)	89
<i>Krisztus és szent Péter.</i> Radó után. (Nagyravágyás, oktalan gáncoskodás; Istenbe vetett bizalom; az ember képtelensége, gyengesége s bűnhődése igazság szerint.)	91

<i>A róka bírászkodása.</i> Gáspár és Kovácsi Olvsk. után. (Gondatlanság; szá- nalom s segítés; hálátlanság, igazságtalanság; a róka okossága s igazságossága.)	92
<i>Toldi M. A. u.</i> (A bátorság, erő; hálátlanság; anyai szeretet; a hű szolga; szenvedés után öröm.)	93
<i>Toldi M. A. u.</i> (Küzdés a nemzet becsületéért, hírnevéért; az álnokság bűnhődése; a jószág diadala.)	94
<i>Toldi M. A. u.</i> (A rossz, álnok testvér bűnhődése; a jó, sokat szenved- dett vitéz jutalma; a nemes törekvés, önerőből küzdés, kitartás cél- ját éri; a jó gyermek és anya öröme; a jó ember bosszút nem áll, hanem megbocsát és kegyes; a király mint igazságtevő.)	95
<i>A veréb és pulyka.</i> Gyulai P. után. (Hiúság, harag az igazságért; az ok- talan harag, a hiúság bűnhődése.)	97
<i>Az ibolya álmai.</i> Tompa u. (Irigység, nagyravágás, szerénység, megelé- gedés.)	98
<i>Havasi rózsa.</i> Tompa u. (Szülőhely, hon-szeretet.)	99

Versek, imák, dalok.

<i>Játékok.</i>	22
<i>Ima tanulás előtt.</i> Peres S.	29
<i>Ima tanulás után.</i> Peres S.	31
<i>Őszi vers.</i> Pósa L.	34
<i>Esti ima.</i> Pósa L.	36
<i>Kis tanuló.</i>	44
<i>Óre a világnak.</i> Pósa L.	46
<i>Karácsonyi vers.</i> Benedek A.	51
<i>Szánkázás.</i>	52
<i>Beszél a kis veréb.</i> Peres S.	54
<i>Üdvözlők.</i>	57
<i>A kis béres dala.</i>	58
<i>Mocskos Pali.</i> Pósa L.	61
<i>Tiszteld atyádat.</i> Tompa M.	62
<i>Munkásság.</i> Tompa M.	63

<i>Őszszel.</i> Petőfi S.	82
<i>Mi füstölög?</i> Arany J.	85
<i>Miből lesz a kalácska?</i> Szász K.	87
<i>Karácsony.</i>	87
<i>Ujév.</i>	87
<i>Esti ima.</i>	89
<i>Mulatózók.</i> Petőfi S.	90
<i>Szent félelemmel.</i>	91

	Lap
<i>Magyar polgár.</i> Czuczor G.	93
<i>Zászlónkon.</i> Peres S.	94
<i>Huszár vagyok.</i>	94
<i>A király.</i>	95
<i>Tavaszzal.</i> Tompa M.	98
<i>Szülőföldem szép határa.</i> Kisfaludy K.	100
<i>A magyar nemzet.</i> Petőfi S.	100
<i>Szülei öröm.</i>	101
<i>Aratáskor.</i>	101
<i>A mi Juliskánk.</i> Kiss J.	107

Talányok, közmondások, munkaszerű foglalkozások minden heti anyagban.
A rimes közmondásokat nagy részben Eötvös K. Lajos írta.

